

**T.C.
NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**UYGUR HARFLİ OĞUZ KAĞAN DESTANI'NIN
GRAMER İNCELEMESİ
(GİRİŞ - İNCELEME - METİN -
NOTLAR - SÖZLÜK - DİZİN)**

**Tezi Hazırlayan
Kuban SEÇKİN**

**Tezi Yöneten
Yrd.Doç.Dr. Mehmet HAZAR**

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Temmuz 2012
NEVŞEHİR**

KABUL VE ONAY

Yrd. Doç. Dr. Mehmet HAZAR danışmanlığında Kuban SEÇKİN tarafından hazırlanana “Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı’nın Gramer İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Notlar-Sözlük-Dizin)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

18.07.2012

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Mehmet HAZAR

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hasan YAVUZER

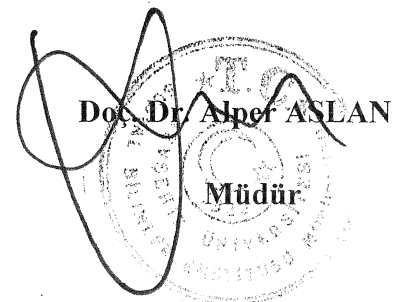

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 06.08.2012 tarih ve 2012/47 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

06.08.2012.

Doç. Dr. Alper ASLAN
Müdür

ÖN SÖZ

Destan, tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan eserdir. Destanlar ait oldukları milletlerin dilleri, dinleri, yaşayışları ve kültürleri hakkında aydınlatıcı niteliklere sahip edebi eserlerdir. Oğuz Kağan Destanları da yazıldıkları dönemlerin Türk kültürünü, Türk tarihini gözler önüne seren Türk edebiyatının nadide parçalarındandır. Bilindiği üzere destanlar önceleri sözlü olarak nesilden nesile aktarılır, tam anlamıyla destan hüviyetini kazanır ve daha sonra yazılı bir edebiyat eseri haline gelir. Oğuz Kağan Destanları'nın farklı dönem ve sahalarda kaleme alınmış birden fazla nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Bu nüshaların en sahil ve en "Türkçe" olanı "*Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*" olarak kabul edilegelmiştir. Bu eseri incelememizdeki amaç bunca zamandır bu eser üzerinde kapsamlı bir gramer incelemesinin olmamasından kaynaklanan eksikliğinin giderilmesidir.

"*Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı'nın Gramer İncelemesi*" adlı çalışmamız altı ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan *Giriş* bölümünde genel olarak Uygurlar ve eserleri, Eski Uygur Türkçesi ve Oğuz Kağan Destanları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm olan *İnceleme* bölümünde ise eserin "Ses Bilgisi" ve "Şekil Bilgisi" ana başlıkları altında incelemesi yapılmış ve örneklerle desteklenmiştir.

Notlar bölümü çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde inceleme yaparken dikkatimizi çeken noktaları ayrıntılı olarak değerlendirdik. Bu hususlar üzerinde kabul görmüş görüşleri belirtip kendi kanaatlerimize de yer verdik.

Metnin bilgisayar fontlarıyla yeniden düzenlenmiş halini, orijinal el yazma nüshasını, Latin harfleriyle transkripsiyonunu ve Türkiye Türkçesine çevrilmiş halini barındıran beşinci bölümümüz ise *Metin* başlığı altında yer alır.

Sonuç bölümünde ise bu çalışmayı yapma amacımıza uygun olarak ulaştığımız sonuca yer verilmiştir.

Sözlük / Dizin bölümünde metinde yer alan sözcükleri, bu sözcüklerin aldığı çeşitli ekleri, bu eklerin metinde geçtiği satırları ve yine metindeki kelimelerin Türkçe karşılıkları alfabetik bir biçimde sıralanmıştır.

Çalışmamızın en sonunda olan *Kaynakça* bölümünde gerek düşünsel olarak gerekse tezimizi oluştururken faydalandığımız temel ve yan kitaplara, makale ve tezlere yer verdik.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, ilk etapta beni Eski Uygur Türkçesine yönlendirerek bu konuyu seçmemi sağlayan, bilgi ve tecrübeleriyle tezimin her aşamasında bana kolaylık sağlayan danışmanım ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet HAZAR'a teşekkür ederim.

Önemli noktalarda değerli düşüncelerine başvurduğum, eğitim hayatımda benim her zaman yanımda olan ve olmaya devam edeceğine inandığım saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Tezimin oluşmasına farklı bakış açılarıyla katkı yapan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK'e de teşekkür ederim.

Ayrıca tezimin hassas noktalarında fikirlerinden yararlandığım gönül yoldaşım Pelin MANAP'a ve her daim sabır ve hoşgörülle yanımda olan sevgili anne ve babama çok teşekkür ederim.

Kuban SEÇKİN

Nevşehir 2012

ÖZET

“Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı’nın Gramer İncelemesi (Giriş - İnceleme - Metin - Notlar - Sözlük - Dizin)” adlı bu çalışma ilgili destanın incelenip değerlendirmesinden oluşur.

Bu çalışmanın amacı, Türk kültürünü en güzel şekilde yansıtan bu destanın detaylı incelemesini, alfabetik olarak sözlük ve dizinini ayrıca metnin orijinalini Türk dili araştırmacılarının yararına sunmaktır.

İlk olarak metin orijinal el yazmasından okunmuş, transkribe edilmiş ve tercümesi yapılmıştır. Transkripsiyon ve tercüme aşamalarında W. Bang ve R. Rahmeti Arat’ın çalışmaları temel alınmıştır. Orijinal metin bilgisayar ortamında tekrar yazılarak dijital olarak kayıt altına alınmıştır. Daha sonra çalışmamız ile ilgili olduğunu düşündüğümüz kaynaklar taranmış ve gerekli bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında metnin, ses ve şekil bilgisi incelemesi yapılmıştır. Ayrıca metinde yer alan kelime ve ekler hakkında fişleme çalışması yapılmış ve yeni bir sözlük / dizin oluşturulmuştur.

Bu zamana kadar bu nüsha hakkında kapsamlı bir gramer incelemesi yapılmamıştır. Bu yüzden gramer incelemesi bölümünü daha dikkat ve özenle hazırlamaya çalıştık. Destanda dikkatimizi çeken unsurları *notlar* başlığı altında bir araya getirerek Türk dili ve kültürü için hala önemli olduğuna inandığımız Oğuz Kağan Destanına bir kez daha dikkat çekmek istedik.

Anahtar Kelimeler: Destanlar, Oğuz Kağan Destanı, Eski Uygur Türkçesi, Gramer.

ABSTRACT

This work called “Grammatical Dissection of Oguz Kagan Epic with Uighur Alphabet (Introduction - Dissection - Text - Notes - Lexicon - Index)” contains this epic’s dissection and estimation.

The main intention of this work present the benefit of the Turkish language researchers that dissection of this epic which is reflected Turkish culture with the most beautiful way, alphabetical dictionary and index and original copy of this epic.

First of all, the copy was read from the original copy, transcribed and translated. At stage the of transcribing and translation we based on the W. Bang’s and R. Rahmeti Arat’s works. The original copy have been recorded digitally with repetitive typing on computer. And than sources we believe are relevant to our work was scanned and reached the needful information. In enlightenment of this information phonetic and morphological dissection was completed. Additionally tagging study was conducted on words and suffixes of the copy and created a new dictionary and index.

Until this time there has not been a comprehensive dissection of grammar about this copy. So we elaborate the dissection of grammar part than the other parts. We wanted to draw attention again for Oguz Kagan Epic which is we believe still important for the Turkish language and culture, by bring together remarkable section of this epic in “notes” part.

Key Words: Epics, Oguz Kagan, Old Uighur Turkic, Grammar.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMA VE İŞARETLER.....	X
TABLolar.....	XII
1.GİRİŞ	1
1.1. UYGURLAR VE TÜRK DİLİ	1
1.1.1. “Uygur” adı	1
1.1.2. Uygurlar	1
1.1.3. Dil ve Edebiyat	2
1.1.3.1. Manici Çevreye Ait Metinler	3
1.1.3.2. Burkancı Çevreye Ait Metinler	3
1.1.3.3. Hıristiyan Çevreye Ait Metinler	5
1.1.3.4. Müslüman Çevreye Ait Metinler	5
1.2. ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ	5
1.3. OĞUZ KAĞAN VE DESTANLARI HAKKINDA	7
1.3.1. “Oğuz” adı	7
1.3.2. Oğuz Kağan	8
1.3.3. Oğuz Kağan Destanları	9
2.İNCELEME	12
2.1. SES BİLGİSİ	12
2.1.1. Ünlüler	12
2.1.1.1. Uzun Ünlüler	12
2.1.1.2. Ünlü Değişmeleri	13
2.1.1.2.1. /i/ > /e/ Meselesi (Kapalı e Meselesi).....	13

2.1.1.2.2. Diğer Ünlü Değişmeleri	15
2.1.1.3. Yuvarlaklaşma	15
2.1.1.4. Ünlü Türemesi	16
2.1.2. Ünsüzler	16
2.1.2.1. Ünsüz Değişmeleri	17
2.1.2.1.1. Tonlulaşma	17
2.1.2.1.2. Tonsuzlaşma	18
2.1.2.1.3. Sızıcılaşma	18
2.1.2.1.4. /y/ > /ç/ Değişmesi	19
2.1.2.2. Ünsüz Türemesi	20
2.1.2.3. Yer Değiştirme	20
2.2. ŞEKİL BİLGİSİ	21
2.2.1. Yapım Ekleri	21
2.2.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri	21
2.2.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri	22
2.2.1.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri.....	22
2.2.1.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri	24
2.2.2. İsimler	26
2.2.2.1. Çokluk Eki	26
2.2.2.2. İyelik Ekleri	26
2.2.2.3. Aitlik Eki	28
2.2.2.4. Hal/Durum Ekleri	28
2.2.2.4.1. İlgi Hali Eki	28
2.2.2.4.2. Yükleme Hali Eki	29
2.2.2.4.3. Yaklaşma Hali Eki	30
2.2.2.4.4. Bulunma Hali Eki	30

2.2.2.4.5. Ayrılma Hali Eki	31
2.2.2.4.6. Eşitlik Hali Eki	31
2.2.2.4.7. Vasıta Hali Eki	32
2.2.2.4.8. Yön Gösterme Ekleri	32
2.2.3. Sıfatlar	32
2.2.3.1. Niteleme Sıfatları	32
2.2.3.2. Belirtme Sıfatları	32
2.2.3.2.1. Sayı Sıfatları	33
2.2.3.2.2. İşaret Sıfatları	33
2.2.3.2.3. Soru Sıfatları	34
2.2.3.2.4. Belirsizlik Sıfatları	34
2.2.4. Zamirler	34
2.2.4.1. Şahıs Zamirleri	34
2.2.4.2. İşaret Zamirleri	36
2.2.4.3. Dönüştülük Zamirleri	36
2.2.4.4. Belirsizlik Zamirleri	37
2.2.4.5. Soru Zamirleri	37
2.2.4.6. Bağlama Zamirleri	37
2.2.5. Zarflar	37
2.2.5.1. Durum/Hal Zarfları	37
2.2.5.2. Zaman Zarfları	38
2.2.5.3. Yer/Yön Zarfları	38
2.2.5.4. Miktar Zarfları	39
2.2.5.5. Soru Zarfları	39
2.2.6. Edatlar	39
2.2.6.1. Ünlemler	39

2.2.6.2. Bağlama Edatları	40
2.2.6.3. Kuvvetlendirme Edatları	40
2.2.6.4. Soru Edatları	40
2.2.6.5. Çekim Edatları	41
2.2.7. Fiiller	41
2.2.7.1. Şahıs Ekleri	41
2.2.7.1.1. Şahıs Zamiri Kökenli Şahıs Ekleri	41
2.2.7.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri	42
2.2.7.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri	42
2.2.7.2. Şekil Ve Zaman Ekleri	42
2.2.7.2.1. Bildirme /Haber Kipleri	42
2.2.7.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman Kipi	43
2.2.7.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi	43
2.2.7.2.1.3. Geniş Zaman Kipi	44
2.2.7.2.1.4. Şimdiki Zaman Kipi	44
2.2.7.2.1.5. Gelecek Zaman Kipi	45
2.2.7.2.2. Tasarlama Kipleri	47
2.2.7.2.2.1. Emir Kipi	47
2.2.7.2.2.2. Şart Kipi	48
2.2.7.2.2.3. Gereklilik Kipi	48
2.2.7.3. Fiilimsiler	48
2.2.7.3.1. İsim-Fiil Ekleri	49
2.2.7.3.2. Sıfat-Fiil Ekleri	49
2.2.7.3.3. Zarf-Fiil Ekleri	50
2.2.7.4. Ek Fiil	52
2.2.7.4.1. İsimlerde Ek Fiil	52

2.2.7.4.2. Çekimli Fiillerde Ek Fiil	53
2.2.7.4.2.1. Hikâye Birleşik Çekimi	53
2.2.7.4.2.2. Rivayet Birleşik Çekimi	54
2.2.7.4.2.3. Şart Birleşik Çekimi	54
2.2.7.5. Birleşik Fiiller	54
3. NOTLAR	55
4. SONUÇ	59
5. METİN	60
5.1. Bilgisayar Fontlarıyla Yazılmış	60
5.2. El Yazması	92
5.3. Transkripsiyon	134
5.4. Türkiye Türkçesine Aktarımı	147
6. SÖZLÜK / DİZİN	154
KAYNAKÇA	186
ÖZ GEÇMİŞ	194

KISALTMA VE İŞARETLER

- / : “ve, veya” anlamında ses, ek ve sözcük arasında kullanılmaktadır.
- > : “İşaretin açık tarafı sözcüğün geldiği şekli gösterir.
- : Fiil soylu kelimelere eklenir.
- + : İsim soylu kelimelere eklenir.
- “ ” : 1. Alıntılarda kullanılmıştır.
2. Düz yazı içindeki tek seslere dikkat çekmek için kullanıldı.
- ... : 1. Örneklerin sonuna daha devamı var anlamı katmak için kullanıldı.
2. Örnek cümlelerde yazılmayan kelimelerin yerine kullanıldı.
3. Transkripsiyonlu metinde okunamayan yerler için kullanıldı.
- a.g.e. : Adı geçen eser.
- a.g.m. : Adı geçen makale.
- Azr. : Azerbaycan Türkçesi
- bkz. : Bakınız.
- çev. : Çeviren.
- ed. : Editör.
- Far. : Farsça.
- haz. : Hazırlayan.
- Krgz. : Kırgız Türkçesi.
- Kzk. : Kazak Türkçesi.
- Özb. : Özbek Türkçesi
- s. : Sayfa.

TDAY : Türk Dilleri Araştırma Yıllığı.

TDK : Türk Dil Kurumu.

Trkm. : Türkmen Türkçesi.

Tü. : Türkçe

vb. : ve benzerleri.

Y.Uyg.: Yeni Uygur Türkçesi.

TABLOLAR

Tablo 1: Akar, Ali; Türk Dili Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s. 103.

Genel Alfabe			"Kutadgu Bilig"de		Ses değeri
Sonda	Ortada	Başta	Başta	Sonda	
					a, e
					e
					i, i
					o, u, v
					ö, ü
					b, p
					c, ç
					d, ð
					ğ (غ), k (خ)
					g, h, k
					k (ق)
					l

Tablo 2: User, Hatice Şirin; Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 61.

sesler	başta	ortada	sonda
a, e	ا ا	ا ا	ا ا
ı, i	ا ا	ا ا	ا ا
o, ö, u, ü	ا ا	ا ا	ا ا
k, ħ, ğ	ا ا	ا ا	ا ا
k, g	ا ا	ا ا	ا ا
y, ı, i	ا ا	ا ا	ا ا
r	ا ا	ا ا	ا ا
l	ا ا	ا ا	ا ا
t	ا ا	ا ا	ا ا
d	ا ا	ا ا	ا ا
ç	ا ا	ا ا	ا ا
s	ا ا	ا ا	ا ا
ş	ا ا	ا ا	ا ا
z, j	ا ا	ا ا	ا ا
n	ا ا	ا ا	ا ا

Tablo 3: Tekin, Talat; Mehmet Ölmez; Türk Dilleri Giriş, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s. 25.

sonda	ortada	başta	yazı- çevrimi	harf- çevrimi	sonda	ortada	başta	yazı- çevrimi	harf- çevrimi
ا ا	ا ا	ا ا	a, ä	” / ’	ا ا	ا ا	ا ا	d	d
ا ا	ا ا	ا ا	ı, i	y / ’y	ا ا	ا ا	ا ا	ç	ç
ا ا	ا ا	ا ا	o, u	w / ’w	ا ا	ا ا	ا ا	s, ş	ş / s
ا ا	ا ا*	ا ا	ö, ü	wy / 'wy	ا ا	ا ا	ا ا	ş, s	ş / s
ا ا	ا ا*	ا ا	k, ğ, h	q, q̇, q̇	ا ا	ا ا	ا ا	z, j	z / j
ا ا	ا ا***	ا ا	k, g	k	ا ا	ا ا	ا ا	n	n
ا ا	ا ا	ا ا	y	y	ا ا	ا ا	ا ا	b, p	p
ا ا	ا ا	ا ا	r	r	ا ا	ا ا	ا ا	v	v
ا ا	ا ا	ا ا	l	l			ا ا	w	
ا ا	ا ا	ا ا	t	t	ا ا	ا ا	ا ا	m	m

Tablo 4: Kullanılan Bilgisayar Fontu

Latin	Font (Ulanbatar)	Latin	Font (Ulanbatar)
a	▲ ❖ ▲	l	ل
b	ب	m	م
c	س	n	ن
ç	چ	o	و ❖ و
d	ط	ö	و ❖ و
e	▲ ❖ ▲	p	پ ❖ پ
f	ف	r	ر
g	و ❖ و	s	س ❖ س
ğ	و ❖ و	ş	س ❖ س
h	ه	t	ت ❖ ت
ḥ	ه	u	و ❖ و
ı	د ❖ د	ü	و ❖ و
i	د ❖ د	v	د ❖ و
k	و ❖ و	y	ي
ķ	و ❖ و	z	ز

1.GİRİŞ

1.1. UYGURLAR VE TÜRK DİLİ

1.1.1. “Uygur” adı

Uygur adı Türkçe kaynaklarda, ilk defa 716 yılındaki olaylar sırasında, Orhon yazıtlarında Uygur İlteberi'nin ismi vasıtasıyla zikredilmiştir.¹ Çin kaynaklarında Uygur adı *Hui-hu*, *Hui-he*, *Wei-hu*, *Wei-wu* gibi çeşitli şekillerde yazılmıştır. Bunların haricinde, 1283 Numaralı Pelliot yazmaları içinde, 787-843 yılları arasında Tibet'e giden beş Uygur elçisinin raporları münasebetiyle, *Uygur* adı Tibetçe *Ho-yo-hor* şeklinde yazılmıştır. Bütün bu değişik yazılar *Uygur* adını ifade etmektedir.²

Ayrıca *Uygur* kelimesinin anlamı ve kökeni hakkında çeşitli görüşler de vardır. Erkin Emet'in eserinden faydalanarak; J. R. Hamilton'a göre “şahin gibi hızla hücum eden, orman halkı” anlamına gelmekteyken, Gy. Németh'e göre uy- “uymak, takip etmek” fiilinden türemiştir. Ebulgazi Bahadır Han da Uygurların adını “uymak, yapıştırmak” fiiline dayandırır. Kelimenin genellikle *Uy+gur* şeklinde geliştiği, “akraba, müttefik” anlamında olduğu, On Uygur adının da “On Müttefik” anlamına geldiğini belirten görüşlerin de varlığını söyleyebiliriz.³ Yine bu ad Ramstedt'e göre *ukar*, Stork'a göre *uigu*, Rasanen'e göre *wakari*'dir.⁴ Ancak genel kanı üzerine *Uygur* adı ud- “takip etmek” kökünden ud-gur > uy-gur “uyumlu olan” şeklinde tahlil edilebilir.

1.1.2. Uygurlar

Uygurlar, Kuzey-doğu Asya'nın ücra köşelerinden sayılan Selenge nehri ile Yenisey nehri başına kadar olan bölümü hâkimiyetleri altına almışlardır. 606 tarihinde Köktürk devletinin himayesine girmişlerdir. 745'te Köktürk İmparatorluğu yıkılınca Uygur hanedanı başa geçmiştir. 745 tarihinden 840 yılına kadar Moğolistan'da yaşayan Uygurların başkentleri Ordubalık'tı. Ötüken Uygur devleti 840'ta Kırgızların istilasına

¹ Bumairu Abudukelimi; Uygur Türklerinin Dini İnanışları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.3.

² Erkin Emet; Doğu Türkistan Uygur Ağızları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s.15.

³ Erkin Emet; a.g.e., s.15-16.

⁴ Tuncer Gülensoy; Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü II (O-Z), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.978.

uğramış ve yıkılmıştır. Uygurların bir kısmı eski yurtlarını terk ederek Doğu Türkistan'ın Hamı vilayetine inmişler ve burada bir devlet kurmuşlardır.⁵

Moğolistan'daki Uygur devletinin Kırgızlar tarafından yıkılmasından (840) sonra Uygurların büyük bir kesimi güneye, Tarın havzasına yerleştiler. Daha önceden beri Maniheizm, Budizm, Hıristiyanlık dinlerini benimsemiş olan Uygurlar burada merkezi Koço olmak üzere 400 yıl sürecek olan yeni bir devlet kurdular. Daha az sayıda Uygur kabileleri de Çin'in Kansu eyaletine yerleştiler ve daha kısa ömürlü küçük bir devlet kurdular.⁶

Çin ile barış siyaseti güden Uygurlar zaman içerisinde yerleşik hayata alışmıştır. Ticaretle uğraşmış, alışveriş güzergâhlarına yerleşmeler başlamıştır. Çin'in güvenini kazanmış, onların iç ayaklanmalarını bastırmışlardır.⁷ Uygurların Çin ile yakın ilişkileri onlara Mani dinini, ticaretle uğraşmaları sonucunda birçok kavimle münasebetleri ile de Budizm, Burkancılık, Hıristiyanlık gibi farklı inanışları tanıma ve bu inanışlar doğrultusunda eserler vermeye itmiştir.

1.1.3. Dil ve Edebiyat

Uygurlar, devlet kurduktan, yerleşik hayata geçtikten sonra yoğun bir şekilde tercüme faaliyetlerine girmişlerdir. Hintçe, Çince, Soğdça, Tibetçe gibi yüksek kültürlerden yazılmış eserleri kendi dillerinde kendi alfabelerinde istinsah etmişler ve Türk dilinin gelişmesi için farkında olmadan büyük adımlar atmışlardır. Türk dili artık bozkırlardan kentlere inmiş, buradaki yerleşik kültür dilleri ile boy ölçüşmeye başlamıştır. Dil, uygarlık değiştirmenin temelinde görülen kültürel dönüşümün taşıyıcısı ve bu dönüşümü toplumsallaştıran temel etken görevini üstlenmiştir.⁸

Uygurların çevirilerinde kullandıkları alfabe olan *Eski Uygur Alfabesi* hakkında detaylı bilgiyi daha sonra (bkz: 1.2.) vereceğiz. Dönemde verilen eserler ise genel olarak dört ana bölüme tasnif edilebilir.

⁵ Ali Akar; Türk Dili Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s.99.

⁶ Talat Tekin, Mehmet Ölmez; Türk Dilleri Giriş, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s.22.

⁷ Ali Akar; a.g.e., s.100.

⁸ Ali Akar; a.g.e., s.102.

1.1.3.1. Manici Çevreye Ait Metinler

Manzum eserler için Hintçeden dilimize geçen *şlok* ve Türkçe *takşuk* adlandırmaları kullanılmıştır. Manici çevreden kalma sekiz şiir günümüzde bilinmektedir. Şair olarak da unvanından bir şehzade olduğu anlaşılan *Aprın Çor Tigin* ismi geçmektedir. Aprın Çor Tigin Türk edebiyatı için son derece önemlidir; çünkü o bilinen ilk Türk şairidir.⁹

Mensur olarak meydana getirilen eserler sayı ve hacim bakımından çok değildir. Küçük boyutlu yazmalar şeklinde yazılmış olan eserlerin kimileri minyatürlerle süslüdür. Verilen eserlerin çoğu dini metinler ve dualardır. Tövbe duaları, manastır yönetmeliği gibi parçalar da vardır. Din dışı metinler olarak bir fal kitabı, bir atasözü derlemesi ve Ezop hikâyeleri de dâhil olmak üzere çeşitli hikâyeler bulunmaktadır.¹⁰

İrk Bitig mensur eserlerin başında gelir. Tahminen 930 yılında Köktürk harfleriyle kâğıtlara yazılmış bir fal kitabıdır. Her biri ayrı ayrı fallar olarak yorumlanan 65 paragraftan oluşur.

Huastuanift ise mani dinine ait uzunca bir tövbe duasıdır. Maniciliğe ait birçok bilgi muhteva etmesi bakımından önemli bir eserdir.

İki Yıltız Nom (İki Kök Kanunu) adlı eser, Maniheizmin felsefesi ile ilgili bir metindir. Metnin içinde dualar, vaaz parçaları, manastır nizamnameleri ve hayvan masalları vardır.¹¹

1.1.3.2. Burkancı Çevreye Ait Metinler

Burkancı edebiyatta “nazım, manzume, şiir” kavramı için Türkçe *koşug* ve *takşuk*; Sanskritçe *şlok* ve *padak* tabirleri kullanılır. *Ir* kelimesi daha çok “şarkı” manasına gelir. R. Rahmeti Arat, P. Zieme ve diğer araştırmacılar tarafından ortaya konan Budist Uygurlardan kalma şiirler sayı olarak oldukça büyük rakamlara ulaşır. Şiirlerin hemen hemen tamamı dini ve pek çoğu özgün, bir kısmı ise tercümedir.¹²

⁹ Ahmet Bican Ercilasun; Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.226-227.

¹⁰ Ahmet Bican Ercilasun; a.g.e., s.232.

¹¹ Ali Akar; a.g.e., s.108.

¹² Ahmet Bican Ercilasun; a.g.e., s.242.

Uygurların bir kısmı Mani dininden başka Budizmi de kabul etmişlerdir. Bu inanış Maniheizme göre Uygurlar arasında daha fazla taraftar bularak yayılmıştır. Budist Uygurların en yoğun eser verdikleri alan mensur eserlerdir. Bu eserleri konularına göre üçe ayırabiliriz: Çatikler, sudurlar ve diğer eserler.

Çatikler; Buda'nın hayatını anlatan, tenasüh inancı çerçevesinde insanın yaratılış şekillerini hikâye eden eserler olarak tanımlanır ve çatikler Uygurlarda tiyatro sanatının başlangıcı olarak görülür. Günümüze kadar ulaşan başlıca çatiklerden bahsedecek olursak:

Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi: İyi kalpli prens ile kötü kalpli prens hikâyesi olarak da bilinen bu eser Çince'den çeviri bir eserdir. J. Hamilton'un üzerinde doktora yaptığı bu hikâye iyi yürekli bir şehzadenin Budizmin ilkelerine göre tüm canlılara yardım etmek için çıktığı yolculuğu anlatılır.

Şehzade ile Aç Pars Hikâyesi: *Altun Yaruk* içinde yer alan çatiklerdendir. Ölmek üzere olan bir parsı kurtaran şehzadenin hikâyesi anlatılır.

Dantipali Bey Hikâyesi: Geyikler beyi emrindeki geyikleri kurtarmak için mücadele eden Dantipali Bey'i anlatan bir hikâyedir.

Caştani Bey Hikâyesi: Şilazın adlı biri tarafından Toharcadan tercüme edilmiş bir eserdir. İnsanlara hastalık ve belalar getiren Caştani Bey'in hikâyesini anlatır.

Maytrisimit: Maitreya Burkan'ın menkıbevi hayatının anlatıldığı eserdir.

Sudurları "Buda ve diğer din büyüklerinin vaazlarını içine alan, Budizmin temel esaslarını öğreten eserler" olarak tanımlamıştır:

Altun Yaruk: Beş Balıklı Singku Seli Tutung tarafından Çinceden Eski Uygurcaya çevrilen eseri, tercümanı Eski Uygurcaya ustaca adapte etmiştir. Eserde Türkçe dini terim ve kavramların kullanılmasının dışında halk dilinden de faydalanması dikkat çekmektedir.

Sekiz Yükmek: Budizme ait dini, ahlaki inanışları anlatan ilmihal kitabıdır. Kısa ve açık cümleleri, zengin kelime hazinesi eserin dikkat çeken özellikleridir.

Kuanşı İm Pular (Ses İşiten İlah): Kuanşı İm adlı bir Buda adayının varlıkların sıkışık anlarında yardımlarına yetişmesi ve onlara Nirvana yolunu gstermesini anlatır

Burkancı çevrede çatıklar ve sutraların dışında vinaya ve abhidharma adı verilen rahiplerin yaşayış kurallarını anlatan eserler de vardır. Bunların en önemlisi *Üç İtigsizler*'dir. Burkancılığın metafizik yönünün işlendiğı, Sema Barutçu Özönder tarafından çalışılan bu eser Türkçenin ilim ve felsefe dili olarak da kullanıldığını ispatlar niteliktedir.¹³

1.1.3.3. Hıristiyan Çevreye Ait Metinler

Uygurlar arasında Burkancılık ve Maniheizm'den başka Hıristiyanlığın Nesturi kolu da göze çarpar. Turfan çevresinden İncil'den Uygurcaya çevrilmiş bazı parçalar bulunmuştur. "Aziz Georg'un çektiğı ölüm acıları" konulu bir parça Le Coq tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca Yedisu bölgesinde bulunan bazı mezar taşlarında da Süryani yazılı Türkçe satırlar yer almaktadır.¹⁴

1.1.3.4. Müslüman Çevreye Ait Metinler

13. yüzyıldan itibaren Uygurlar arasında Müslümanlık yayılmaya başlamış ve Müslüman olan Uygurlardan da bazı şiirler kalmış olduğunu biliyoruz. Bu şiirler Reşid Rahmeti Arat tarafından *Eski Türk şiiri*'nde neşredilmiştir.¹⁵

1.2. ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ

Uygurca ya da Eski Uygur Türkçesi denilince 8-9. yüzyıllarda altın devresini yaşamış, şimdiye kadar belli olan en eski Türk kültür dilini anlıyoruz. O dönemki yazı dilinden önce Köktürk yazı dili ile yazılmış Orhon ve Yenisey Abideleri'nin varlığı aşıkârdır. Ancak abidelerdeki dil bile Uygurca ile yazılmış eserler kadar edebi değildir. Çünkü Köktürk yazısıyla yazılan eserler Türk dili için ne kadar önemli olursa olsun sürekli bir şekilde gelişen bir edebiyat oluşturmamıştır. Fakat Uygur diliyle yazılmış

¹³ Ali Akar; a.g.e., s.110-112.

¹⁴ Ahmet Bican Ercilasun; a.g.e., s.260.

¹⁵ Ahmet Bican Ercilasun; a.g.e., s.260.

vesikalar, muazzam bir devri aydınlatan, geniş sahalara yayılmış bir kültür ve bir varlığın dilidir.¹⁶

Uygur harfleri şekil itibariyle *Sogd* harflerinin hemen hemen aynısıdır ve Uygur alfabesinin *Sogd* alfabesinden oluşturulmuş olması yaygın bir görüştür. Bazı araştırmacılar *Arami* yazılarından alınmış bir yazı diye iddia ederken, bazıları da *Sogd* ve *Arami* yazısından çok farklı olan *Estrangela*'dan olduğunu ileri sürüyorlar. Ancak ortada bir gerçek vardır ki, bu eski yazıların hiçbiri Uygur yazısı kadar geniş sahalara yayılmamış, onun gibi edebi dil hüviyetine kavuşmamıştır. Onların her biri, belirli bir devrin yazısı olarak ortaya çıkmış ve o devrin sonunda tarih sahnesinden çekilmiştir. Uygur yazısı ile Yarlıklar yazma usulü Osmanlı İmparatorları saraylarına kadar gelmiştir. Diğer handanların saraylarında da bu gibi vesikaları büyük Moğol devleti çöktükten sonra da ara sıra Uygur harfleriyle yazmak 15-16. yüzyıllara kadar devam etmiştir. Budist dini eserlerde Uygur yazısı ile yazmak 18. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir.¹⁷

Uygur alfabesi sağdan sola doğru yazılır. Satırlar birbirine paraleldir. Harflerin kelimelerdeki konumlarına göre başta, ortada ve sonda olmak üzere üç farklı şekli vardır.¹⁸ Ünlü harfleri göstermek için *a-e* için tek, *ı-i* için tek, *o-u* için tek, *ö-ü* için tek bir harf kullanılır. *o-ö-u-ü* için kullanılan işaret aynı zamanda *diş-dudak v* sesini de karşılamaktadır. Aynı şekilde *ı-i* için kullanılan işaret asli olarak sedalı ön damak sonantı *y*'nin karşılığı olan harftir. Bunlardan farklı olarak ünsüzlerde de birden fazla ses için tek işaret kullanılmaktadır. *b* ve *p* sesleri aynı harfle, *ğ*, *k* ve *h* sesleri aynı işaretle, *g* ile *k* sesi de tek bir harfle gösterilir. Aynı harfle gösterilen başka bir ünsüz çifti de *z* ile *j*'dir.¹⁹

Toplam on sekiz harften oluşan yetersiz işaret sistemine karşı, bu kadar uzun bir müddet yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Kökeni ne olursa olsun, Hıristiyan, Maniheizim, Budizm gibi farklı inançlarda da eserler vermiş, 8-9. yüzyıllardan 18.

¹⁶ Saadet Şakir Çağatay; "Uygur Yazı Dili", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 1943, Cilt: 2, Sayı: 5, s.78.

¹⁷ Saadet Şakir Çağatay; a.g.m., s.79-80.

¹⁸ Uygur harflerinin başta, ortada ve sondaki şekilleri ve farklı yazı tipleri ile ilgili bilgiler için tablolar bölümüne bakınız.

¹⁹ Hatice Şirin User; Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s.60-61.

yüzyıla kadar Türk dili ve kültürüne hizmet etmiş olan Eski Uygur Türkçesine gerekli ehemmiyeti ve saygıyı göstermek bizler için en önemli vasiyettir.

1.3. OĞUZ KAĞAN VE DESTANLARI HAKKINDA

1.3.1. “Oğuz” adı

Bir destan kahramanının adı olmasının yanı sıra, bu destan kahramanının kaynağını alan bir etnonim olan *Oğuz* adının menşei ve açıklanması konusunda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür.²⁰ A. Bernştam, D. Sinor ve L. Bazin’e göre *Oğuz* öküç sözünden gelmektedir. Bu halk etimolojisine daha yakın olup halk arasında Oğuz’un boynuzlu tasavvur edilmesiyle de benzeşmektedir. S. Tolstov’un yaklaşımı *Oğuz*’un “nehir, çay” anlamı olan *ögüz* kelimesinden türetilmiş olduğu şeklindedir. *Oğuz*’un *aguz*, “ağız südü” anlamında olup, ilk insan anlamına geldiğini belirten etimolojiyi esasen İ. Brezin ve P. Pelliot savunmuşlardır. M. Seyidov’a göre *Oğuz*, “tan yerinin, doğmakta olan tanın tanrısı” anlamına gelir. L. Ligetti, A. Konanov ve L. Gumilyov’a göre *Oğuz* kelimesi “ok-boy, kabile” ve +uz çoğul ekinden oluşup kabileler demektir. Sonradan bu görüşe P. Pelliot da yaklaşmıştır.²¹ *Oğuz*’un “insan, kişi” anlamını bildiren bir kelime olduğunu savunan bilgin ise Marquart’tır. Budberg’e göre *Oğuz*, *ugur* kökünden olup “boynuz” anlamını içermektedir. Bütün bu görüşlerin arkasından Fuzuli Bayat’ın etimolojisi ise bu kelimenin eski Türkçede “ruh, can” anlamı veren *öz/ös* ve her şeyi bilen öge sözlerinden oluşmuş, semantik dallanmalar geçirerek “kâhin, hükümdar, antroponim, etnonim” gibi anlamlara vesile olmuş, daha sonraları bu öneriye diğer dilciler de aynen katılmışlardır.²²

Ancak biz Fuzuli Bayat’ın etimolojisinden ziyade Konanov’un “ok-boy, kabile ve uz çoğul ekinden oluşur” görüşüne katılmaktayız. Bayat’ın etimolojisinin çok doğru olduğunu düşünmemekle beraber, Konanov, Ligetti, Gumilyov ve daha sonralar Pelliot’un da katıldığı etimolojinin daha sağlam temellere dayandığını söylemek yanlış olmaz.

²⁰ Mustafa Aça; *Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznamesi*, Körmen Yayınları, Konya 2011, s.33-37.

²¹ Paul Pelliot; *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine* (çev: Vedat Köken), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.14-16.

²² Fuzuli Bayat; “Uz-Çuz-Oğuz Kavim Adının Etimolojisi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 3, Güz 2004, s. 71-77.

1.3.2. Oğuz Kağan

Oğuz Kağan'ın sadece bir destan kahramanı mı yoksa gerçekten tarihte yaşamış bir şahsiyet mi olduğu konusunda pek çok âlim cevap vermeye çalışmıştır. Oğuz Kağan bazılarına göre büyük Hun yabgusu Mo-tun (Mete) olduğunu kabul etmişken bir kısmına göre o, Türk milletine gönderilmiş olan bir peygamberdir.

Tarihte bilinen en eski devletimiz, Hunlar tarafından kurulmuştur. Türk tarihinin en kudretli ve meşhur hükümdarlarından birisi, bu Hun Devletini zirveye çıkaran ve kendinden sonra gelecek olan Türk sülalelerinin kurduğu devletlerin temelini atan Mete'dir. Mete sadece Türk milletinin tarihinde değil Orta Asya halkları için de mühim bir şahsiyettir ki o pek çok devletin tarih sahnesinden silinmesine sebep olmasının yanında, Asya'nın şekillenmesine vesile olmuştur. İnsanların hafızasına bu kadar yer eden Mete ve onun hizmetleri kulaktan kulağa sözlü olarak geldiği gibi yazılı olarak da yaşamıştır. Bu yüzden Oğuz ile Mete'nin aynı olabileceği görüşünü göz ardı etmemeliyiz. Ayrıca Mete Han'ın çocuklarının isimleri Kök Han ve Kün Han'dır. Oğuz Kağan Destanları'ndaki Oğuz'un destanî çocuklarından ikisinin adıyla aynıdır. Bu da Oğuz - Mete arasındaki benzerlikler konusunda önemli bir ipucudur.²³

Hak dinlere ait kitaplardan her bir kavme bir peygamber gönderildiğini bilmekteyiz ve bunların sayısının da oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Gönderilen peygamberler insanoğullarına doğru yolu bulmalarına yardım ederler. Özellikle Oğuznamelerin İslami unsur taşıyan varyantlarında, Oğuz'un bir Hak dine mensubiyeti, onun da bir elçi olabileceği ihtimalini kuvvetlendirir. Nasıl ki Hz. Muhammed'in İslamiyet adına yaptığı savaşlar nesilden nesile destan gibi anlatıla gelmişse hakeza Oğuz Kağan'ın da başından geçen hadiseler, kahramanlık hikâyeleri bu şekilde anlatılıyor olabilir.²⁴

Ancak gerek Mete'nin ve Oğuz'un yaşadıkları gerek çocuklarının isimlerinin benzerliği bizi Oğuz'un Mete ile aynı olduğu düşüncesine biraz daha yaklaştırmaktadır. Oğuz'un milletimize gönderilmiş bir peygamber olduğu savı yalnızca İslamiyetten sonraki Oğuz Kağan Destanlarında kanıtlanabilecek bir iddiadır. Zira araştırmacılar bu

²³ Saadettin Gömeç; "Oğuz Kağan'ın Kimliği, Oğuzlar ve Oğuz Kağan Destanları Üzerine Bir İki Söz", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 2004, Cilt: 22, Sayı: 35, s.113-121.

²⁴ Saadettin Gömeç; a.g.m., s. 116.

destanlar arasında en has, en doğru olan destanın İslamiyet öncesinde yazılan ve bizim de konumuzu oluşturan Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı olduğunu söylüyorlar ve bu nüshada ne İslamiyetle ne de Peygamberlik ile alakalı bir ibareye rastlanmaktadır. Bu durum ve sonuçlara göre, Oğuz Kağan -kesin olmamakla birlikte- büyük ihtimal Mo-tun Yabgu (Mete Han) ile aynı kişidir.

1.3.3. Oğuz Kağan Destanları

Zaman içerisinde meydana gelen destanlar, daha sonra bünyesine birçok mitolojik unsuru da alarak önce sözlü daha sonra yazılı bir şekilde nesiller arası aktarılarak yaşarlar. Türk dili ve edebiyatının en mühim bakiyelerinden olan destanlar Türk tarihi açısından da kaynak özelliği taşır. Destanlar, Türk milletinin tarih sahasına çıkışıyla başlar, günümüze kadar gelişen edebiyatımızda ise üzerinde sıkça söz edilen bir tür olarak görülür. Milli ülkülerle donanmış manzum eserlerdir. Çağlardan beridir süregelen bu destanlar, milli ruhu ifade ederler.²⁵

Oğuz Kağan Destanı'nın tam bir orijinal metni maalesef bilinmemektedir. Bu destan yazma parçalar halinde bugüne kadar gelmiştir. İlim âlemince bilinen bu metin veya rivayetleri sıralayacak olursak:

1. Reşideddin Fazlullah'ın Câmi ü't-tevârih'inin ikinci cildindeki Târih-i Oğuzân ve Türkân bölümü. Arap harfli mensur metin Farsçadır.
2. Baştan, ortadan ve sondan eksik Oğuz Kağan Destanı. Uygur harfli mensur metin yer yer manzum olup, metnin dili Doğu Türkçesidir.
3. Baştan ve Sondan eksik manzum Oğuz-nâme destanı. Arap harfli metnin dili Doğu Türkçesidir.
4. Ebü'l-gâzi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkime'sindeki rivayet. Arap harfli mensur metin yer yer manzum olup, dili Doğu Türkçesidir.
5. Câmi ü't-tevârih-i Celâyiri tercümesindeki rivayet. Câmi ü't-tevârih'in Doğu Türkçesi ile tercümesi.

²⁵ Saadettin Gömeç; a.g.m., s. 118-119.

6. Yazıcızâde Ali'nin eseri İbn-i Bibi'nin El-evâmirü'l-'ala'iyye fi'l-umuri'l-'ala'iyye adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Ancak bu tam bir tercüme değildir. Mütercim birçok yerde esere ilaveler yaparak eseri yarı tercüme yarı telif hale getirmiştir.

7. Cengiz Han Tarihi Tercümesi diye adlandırılan rivayet. Baştan, ortadan ve sodan eksik, 156 sahifelik metin İkinci Dünya Savaşı sonrasında kaybolmuştur.²⁶

Bunların haricinde Topkapı Sarayı, Hazine 1653 numarada kayıtlı olan, Reşideddin hayattayken istinsah edilip minyatürlerle süslenen, daha sonra Hafız Abru'nun Mücmal at-Tevarih adlı kitabının içine alınan yazmayı; aynı eserin yine Reşideddin hayattayken kopyalanan ve Topkapı Sarayı, Hazine 1654 numarada kayıtlı varyantı; yine yukarıda adı geçen nüshanın Topkapı Sarayı, III. Ahmet Kütüphanesi, 2935 numaralı nüshası ve Bağdat Köşkü 282'deki varyantı; yukarıda bahsedilen nüshaların Süleymaniye Damad İbrahim Paşa Kitaplığı, 991 numaradaki varyantı ve son olarak Dede Korkut Hikâyeleri'ni de Oğuz Kağan Destanları'nın bilinen yazılı metinleri içinde sayabiliriz.²⁷

Bizim tezimize konu olan destan, Oğuz Kağan Destanlarının bilinen en eski yazma nüshası olan *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*'dir. Eski Uygur Alfabesi ile yazılmıştır. 21 yaprak, 42 sahifeden oluşan bu yazmanın baştan, ortadan ve sondan eksik olan bölümleri vardır. Her sayfasında 9 satır bulunur ve toplam 376 satırdan oluşur. Bu nüsha Charles Schefer'in kitapları arasında bulunmuş, daha sonra Paris'te Bibliothèque Nationale'in Türkçe eserler bölümünde, 1001 numarada kayıt altındadır.²⁸

Bu yazmanın ilk neşri, kısmen olmak üzere, Alman asıllı Rus Türkolog Wilhelm Radloff tarafından yapılmıştır. Daha sonra Dr. Rıza Nur 1928'de İskenderiye'de yazma üzerine bir eser vermiştir. Rıza Nur'un bu neşri iki yıl sonra (1930) Paul Pelliot tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Rıza Nur daha sonra bu eleştiriye cevap niteliğinde bir makale yayımlamış (1931) ve ikili arasındaki bu yazışmalar, mukayeseli Türk dili araştırmalarının kurucusu olan W. Bang'i yazma üzerine araştırmaya sevk etmiştir. Bang, yanına Türk öğrencisi Rahmeti Arat'ı da alarak Oğuz Kağan Destanı'nı

²⁶ Osman Fikri Sertkaya; "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar", TDAY/Belleten 1987, Ankara 1992, s. 9-10.

²⁷ Saadettin Gömeç; a.g.m., s.120.

²⁸ Mustafa Aça; a.g.e., s.84-85.

yeniden transkripsiyon işaretleriyle yazmış, Almanca olarak yeni notlar düzenlemişlerdir (1932). Arat, hocası ile yapmış olduğu çalışmayı Türkçeye tercüme etmiş ve Oğuz Kağan Destanı adıyla yayımlamıştır (1936). Bu Türkçe tercüme aynı başlık fakat dizin yerine sözlük ile 1970 yılında 1000 temel eser kapsamında Devlet Kitapları arasında tekrar yayınlanmıştır. Türkçe tercümenin ikinci baskısı 1988 yılında Muharrem Ergin tarafından tekrar tanzim edilip yayınlanmış ve daha sonraları birçok yerli ve yabancı araştırmacı, Rusça, Almanca, Türkçe gibi farklı dillerde, Oğuz Kağan Destanı üzerine çalışmalar yapmışlardır.²⁹

Araştırmacılar bu nüshanın yazıldığı dönemle ilgili olarak farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Paul Pelliot metnin dil özelliklerinden hareketle bu nüshanın oldukça geç bir dönemde, yaklaşık 1500 yıllarında, Türk dünyasının oldukça batısında, en azından Turfan bölgesine göre daha batıda kalan bir yerde yazıldığını; kopya eden kişi ya da kişilerin Oğuz Kağan Destanı'nın Uygurca metninde bazı ufak ağız ve metin değişiklikleri yaptıklarını söylemiştir. Pelliot yapılan değişikliklerin metnin esas yapısına zarar vermediğini de belirterek Oğuz Kağan Destanı'nın 1300 yıllarına doğru Turfan bölgesinde Uygurca olarak kaleme alındığı ve aynı metnin 1500 yıllarında bir Kırgız bölgesinde sadece imla olarak değiştirilip düzenlendiği sonucuna varır.³⁰

Diğer araştırmacılar genel itibariyle bu görüşe katılmaktadırlar. Fakat Şçerbak Karluklar tarafından tekrar düzenlendiğini iddia ederken, Blochet yazım tarihini 1600 yıllarına kadar götürmektedir. Denis Sinor yapılan değişikliklerin imla ile sınırlı kalmadığını, muhtevaya da geçtiğini belirtir.³¹

²⁹ Osman Fikri Sertkaya; a.g.m., s.22-23.

³⁰ Paul Pelliot; a.g.e., s.98-103.

³¹ Mustafa Aça; a.g.e., s.84-86.

2. İNCELEME

2.1. SES BİLGİSİ

2.1.1. Ünlüler

Eski Uygur Türkçesinde yer alan ünlüler şunlardır: a, e, ı, i, o, ö, u, ü. Bunların haricinde uzun ünlü olarak nitelendirilen ā ünlüsü vardır. Metnimizde ünlüler genel olarak Eski Türkçe döneminin özelliklerini aynı şekilde korumaktadır. Yazı sisteminden kaynaklanan bazı zorluklara rağmen tespit ettiğimiz farklılıklar örnekleriyle belirtilmiştir.

2.1.1.1. Uzun Ünlüler

Eski Türkçede asli uzun ünlülerin bulunduğu çoğunlukla kabul görmektedir. Osman Nedim Tuna bu konunun kesinliğini savunmaktadır.³² Ancak Osman Nedim'in bu çalışmasını Talat Tekin sert bir dille eleştirmiştir. Eleştirme sebebi Orhon Alfabesi ve Eski Uygur Alfabesinin uzun ünlüleri tespit etmede çok da yardımcı olmaması, buna rağmen aslen uzun olmayan ünlüleri bile Tuna'nın uzun ünlü gibi göstermesidir.³³

Bir dilin bilinen ilk örneklerinden beri uzun ünlülü olan şekillere “birincil/asli uzun ünlüler” diyoruz. Daha sonraki dönemlerde ünsüz düşmesi, ünsüz erimesi, ünlü birleşmesi vb. sebeplerle uzanmış olan ünlülü şekillere de “ikincil uzun ünlüler” diyoruz. Uzun ünlüler sistemli olarak yaşayan şive ve lehçelerimizden Yakutça, Halaçça ve Türkmencede devam etmektedir. Eski Uygur metinlerinde de uzun ünlülere rastlamak (*aat*: “*ad*”, *boş*: “*boş, serbest*”, *yiil*: “*yel*”³⁴) mümkündür. Fakat bunların tespiti imlada bir tutarlılık olmamasından dolayı zordur.³⁵ Bir uzun ünlünün yerine iki heceli, iki normal ünlünün arasına bir frikatifin geçmesi (gerilme) olabilir.³⁶

³² Osman Nedim Tuna; Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller, TDAY/Belleten 1960, s.213-282.

³³ Talat Tekin; Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Simurg Yayınları, Ankara 1995, s.86-90.

³⁴ Talat Tekin; a.g.e., s.92-93.

³⁵ Ahmet, Buran; “Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler” II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Erciyes Üniversitesi 2006, s.288-305.

³⁶ Osman Nedim Tuna; Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji), İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları, Malatya 1986, s.26; “O. Nedim Tuna'nın verdiği diğer örnekler: şaar: şağar, kaarlık: қағарлық, kuuş: қуағаш.

Bizim ele aldığımız *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*'nda tespit ettiğimiz gerilmeye uygun uzun ünlülü örnekler şunlardır:

tağam: tām “dam, çatı, duvar” 249.

kağar: kār “kar” 243, 246.

kağatır: kātır “katır” 273.

Bu örnekleri Talat Tekin'in “Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler” adlı eserinden faydalanarak bulduk. Bizim metnimizde bu örnekler görüldüğü gibi iki ünlü arasına “ğ” sesi alarak geçmektedir. Frikatif bir ünlünün uzun ünlülerin arasına girme hadisesi aslında bu kelimelerin uzun ünlülü olduğunun ispatıdır.³⁷

2.1.1.2. Ünlü Değişmeleri

2.1.1.2.1. i > e Meselesi (Kapalı e meselesi)

Türkçede, kelime başında ve ilk hecedeki bazı *e*'lerin *i*, bazı *i*'lerin *e* olma temayülü vardır. Bu temayülü Eski Türkçenin başından beri görmekteyiz. Fakat başlangıçtan beri Türkçenin her devrinde bu iki değişmenin yan yana ve karışık bir şekilde vuku bulduğunu da unutmamak lazımdır. Aynı devirde bir yanda bazı *e*'ler *i* olurken öte yandan da bazı *i*'ler *e* olmuştur. Onun için bu devre *e > i*, şu devre de *i > e* temayülündedir diyemiyoruz.³⁸

İncelenen metinde de kelime başında ve ilk hecedeki *e / i* durumları incelendiğinde karşımıza şöyle bir durum çıkıyor.

Kelime başında ve ilk hecede “i” olanlar:

bil 12 (*bel*)

bir- 90 (*vermek*)

il 25 (*halk, el*)

³⁷ Bu kelimelerin asli şekillerinin korunduğu diğer Türk Lehçelerindeki durumlarına bakacak olursak: “*tağam: tām* (Özb.), *kağar: kār* (Özb.), *gār* (Trkm.), *gar* (Azr.), *kağatır: haçir* (Özb.), *kaçır* (Krgz.), *heçir* (Y.Uyg.)” Ahmet Bican Ercilasun(Komisyon Başkanı); Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.147-436-437-453.

³⁸ Muharrem Ergin; Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2007, s.79-80.

ilçi 118 (*elçi*)

irkek 4 (*erkek*)

irte 31 (*erte*)

yit- 228 (*yetmek*)

Kelime başında ve ilk hecede “e” olanlar:

neçe 154 (*nice*)

te- 44 (*demek*)

Kelime başında ve ilk hecede hem “e” hem de “i” olanlar:

ıgaç 71 / *ağaç* 364

irdini 229 / *erdini* 247

kiçe 369 / *keçe* 18

kil- 36 / *kel-* 32

kine 33 / *kene* 37

sin 108 / *sen* 144

siv- 227 / *sev-* 63

sivin- 198 / *sevin-* 225

sivinç 244 / *sevinç* 212

Örnekler incelendiğinde metnin kelime başında ve ilk hecede “i” ya da “e” sesinden birini tercih ettiğini söylemek çok zordur. İki sestem birini tercih ettiği örneklerin olmasına karşın daha çok kelimelerin hem “i” li hem de “e” li şekillerinin kullanıldığını söyleyebiliriz.

2.1.1.2.2. Diğer Ünlü Değişmeleri

Eski Türkçeden farklı olarak değişime uğramış diğer ünlüler ve örnekleri şu şekildedir:

e > ö öy 248 (eb>ev>öv>öy)³⁹

2.1.1.3. Yuvarlaklaşma

Türk dilinde yuvarlaklaşma, esasında Eski Türkçe'den sonraki dönemlerin belirgin özelliği olmakla birlikte, Türk dilinin ilk yazılı kaynaklarında da zaman zaman görülen bir hadisedir. Türk dilinin ilk kaynaklarında -(X)g, -(X)n, -(X)ş gibi yapım ekleri dar ya da geniş ünlüyle biten fiillere eklendiğinde ünlüleri yuvarlaklaştırmıştır.⁴⁰ Metnimizdeki örnekleri bir haylidir:

aduğ (<adığ) 14, 33, 45.

tokuš (<tokı-ş) 266.

tokušğu (<tokı-ş) 292.

uruş (<ur-ış) 161, 267

uruşğu (<ur-ış) 160, 162, 270, 292, 303, 372.

uruşunç (<ur-ış) 164.

Bu örneklerin dışında 189. satırda *çarluğ (<çarlğ)* şeklinde bir yapıyla karşılaşmış olmasına rağmen metnin 90, 96, 103, 128, 254 numaralı satırlarında *çarlğ* şeklindeki eski hali kullanılmıştır. Aynı şekilde *yüri-* (12) ve *yürü-* (54) şeklinde hem düz hem yuvarlak haliyle kullanılmış bir örneğe daha rastlamaktayız. Ve yine aynı şekilde *balık* (126) ve *baluğ* (176), *tapık* (159) ve *tapuğ* (149) kelimeleri hem düz hem yuvarlak haliyle kullanılmıştır.

³⁹ Bu kelime Çağdaş Türk Lehçelerinde de farklıdır: üy (Kzk.), üy (Krgz.), uy (Özb.), öy (Trkm.), öy (Y.Uygr.).

⁴⁰ Ferruh Ağca; Eski Uygur Türkçesiyle Yazılmış Eserlerin Ses ve Şekil Özelliklerine Göre Tarihlendirilmesi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.153.

Yine bu örneklerin dışında 69, 335 ve 340 numaralı satırlarda *yultuz* (<*yiltuz*) örneği ile karşılaşmaktayız. Bu kelime gerileyici ünlü benzeşmesine uğrayarak ilk hecedeki dar ünlü yuvarlaklaşmıştır.

44, 99 ve 250 numaralı satırlarda geçen *temür* (<*temir*) kelimesi, dudak ünlüsünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır.

Sonuç olarak metnimizde görülen yuvarlaklaşma hadisesi, kelime içlerinde bulunan diğer yuvarlak ünlülerin etkisi, yine kelime içlerindeki dudak ünsüzlerinin etkisi ile olmuştur. Bazı eklerin ağız özellikleri sonucu yuvarlak ünlülü şekillerinin kullanılması eserin yazıldığı dönem ve yer ile ilgili bize ipuçları vermektedir. Çünkü Uygur Türkçesinde yuvarlaklaşma geç dönem metinlerinde ortaya çıkmıştır.⁴¹

2.1.1.4. Ünlü Türemesi

Türkçede telaffuzu zor olan kelimelerde, telaffuzu kolaylaştırmanın yollarından biri de ünlü türetmektir. Bir başka ünsüzle yan yana gelen *r*, *l*, *n* gibi ünsüzlerin yanında bir ünlü getirilerek yapılır. Kelime başında, ortasında ve sonunda olmak üzere bir kelimenin üç farklı yerinde de ünlü türemesi görülebilir. Eski Türkçe dönemindeki ünlü türemesi hadisesi kelime başında ve sonunda değil, kelime ortasında meydana gelmiştir.⁴² Uygur Türkçesi'nde ünlü türemesi, geç tarihli metinlerde ortaya çıkmıştır.⁴³ Metnimizde ünlü türemesi örnekleri birkaç kelimedede karşımıza çıkar:

körüklüg (<*körk+lüg*) 56, 60, 74, 77.

korukmaz (<*korq-maz*) 237

kırık (<*kırk*) 11, 91, 92, 133, 361, 364, 369.

2.1.2. Ünsüzler

b, ç, d, f, g, ğ, h, ħ, j, k, k̄, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z.

Bu ünsüzlerden *b-p*, *v-f*, *g-k*, *ğ-k̄*, *s-ş* sesleri yazı dilinde tek işaretler ile gösterilmektedir.

⁴¹ Ferruh Ağca; a.g.e., s.158.

⁴² Ferruh Ağca; a.g.e., s.146.

⁴³ Ferruh Ağca; a.g.e., s.152.

2.1.2.1. Ünsüz Değişmeleri

Ses değişimleri değişiklik ve gelişme olmak üzere ikiye ayrılır. Ses değişikliği bir kelimedede bir sesi, yerini umumiyetle kendisine yakın başka bir sese bırakmasına denir. Ses gelişmesi ise bir kelimedede bir sesin, yerini, gelişme yolu ile kendisinden türemiş başka bir sese terk etmesidir. Dildeki bütün değişiklikler gibi ses değişimleri de şüphesiz daha çok ve daha önce konuşma dilinde görülür.⁴⁴

Konuşma dilinin yazıya etkilerinin görüldüğü bu metinde karşımıza çıkan ünsüz değişmelerini şu şekilde kategorilendirebiliriz:

2.1.2.1.1. Tonlulaşma

t-/d- değişimi:

Eski Türkçede, kelime başında “*d*” ünsüzü yoktur. Başta bulunan “*t*” ünsüzü bu metinde bazı kelimelerde korunmuş bazılarında değişmeye uğramıştır.

t- ünsüzünün korunduğu kelimeler:

ta 318, *tağ* 159, *tağam* 249, *tağuk* 362, *tağurak* 114, *tağı* 2, *tal* 209, *tala* 326, *talay* 158, *taluy* 101, *tamğa* 98, *tang* 31, *tap* 118, *tapdı* 306, *tapık* 159, *tapuk* 145, *tarıtdılar* 219, *tarıtığ* 110, *tarlağı* 260, *tartıp* 111, *taş* 120, *taşkarun* 294, *tay* 134, *tedi* 44, *teg* 12, *telim* 119, *temür* 46, *tengiz* 88, *tengri* 61, *tering* 175, *tetürürler* 261, *tiktürdi* 361, *til* 11, *tiledi* 11, *tiriğ* 171, *tiş* 77, *toğış* 318, *toğurdi* 4, *tokuš* 266, *tokušğu* 292, *tokuz* 240, *tong* 230, *toy* 90, *töl* 64, *tört* 103, *tuğ* 101, *tunluğ* 249 *turdi* 37, *tusu* 172, *tutup* 133, *tutuldu* 160, *tutulunç* 164, *tüb* 37, *tük* 15, *tülük* 15, *tün* 320, *türlüg* 92, *türlük* 325, *türtürdi* 148, *tüş* 321, *tüşdi* 52, *tüşimel* 314, *tüşkürdi* 136, *tüzün* 314.

t- > d- değişmesine uğrayan kelimeler:

dal 29, *durur* 32.

Bu iki örnekten *dur-* fiili *tur-* olarak da kullanılmaktadır.

“*bugunı alıp durur*” 32

“*ığaçning tübinde turdi*” 37

⁴⁴ Muharrem Ergin; a.g.e., s.78-79.

Kelime ortasında ve sonunda $t > d$ tonlulaşması örnekleri seyrekler:

ad 67 (< at), çımad 112 (< çımat).

$k-/g-$ ya da $ğ-/g-$ değişimlerini; aynı seslerin kelime ortasında ve sonundaki olası değişimlerini Eski Uygur Alfabesi'nin imlası sebebiyle tespit etmek mümkün değildir.

2.1.2.1.2. Tonsuzlaşma

Metnimizde herhangi bir tonsuzlaşma örneğine rastlanmamıştır.

2.1.2.1.3. Sızıcılışma

Kelime içlerindeki sızıcı olan sesler, yanlarındaki patlayıcı ünsüzleri sızıcılaştırma özelliğine sahiptirler. Metnimizde çok fazla örneğine rastlanmamaktadır.

$k > ħ$

Metnimizde bu sızıcılışma hem kelime başında hem de ortasında ve sonunda, normal şartlarda metinde bulunması gereken bir ses hadisesiyken ilginç bir şekilde karşımıza çıkmamış, metin “ k ” sesini korumuştur. Belki de “ k ile $ħ$ ” sesleri için ayrı bir işaret olmadığı için aynı zamanda “ k ” sesinin de asli ses olmasından dolayı metnin bu sesi koruduğu düşünülebilir.

$b > v$

Kelime başındaki “ b ” sesi metnimizde korunmuştur. Kelime ortasındaki ve sonundaki $/b/ > /v/$ değişimi ise birkaç örnek ile sınırlıdır.

Özellikle Köktürkçe döneminde *seb-* şeklinde olan fiil bu metinde *sev-* şekliyle karşımıza çıkmaktadır:

sevdi 63,82; sevindi 225; sevinç 2,212; siviür 227; sivindi 198, 343, 351; siviç 244, 370.

Ayrıca kelime ortasındaki ve sonundaki $/b/ > /v/$ sızıcılışmasına örnek olarak bir de Eski Türkçedeki *ab (<av)* kelimesi karşımıza çıkar

av 17, 100; avğa 27, 70; avni 333; avlağularıdın 340, 348; avlamak 26; avya 17.

b > y

Bir örnek ile karşımıza çıkar:

öy (<eb) 248, 309.

d > y

Metinde Eski Türkçedeki “*d*” sesini metinde korumuş olduğu örnekler bulunsa da (*adağ 12, 135, 362, 366*) sızıcılaşma genel olarak yaşanmıştır.

aygır (<adgır⁴⁵) 226, uygur (<ud+gur⁴⁶) 106, koydu (<kod⁴⁷) 201, uyku (<udiku⁴⁸) 316, uyup (<ud-ıp⁴⁹) 136.

2.1.2.1.4 /y/ > /ç/ Değişmesi

Bu değişmeyi ayrı bir başlık altında göstermemizin sebebi “*y*” ile “*ç*” harflerinin tonlulaşma, tonsuzlaşma ya da sızıcılaşma şeklinde bir değişime uğramamış olmasıdır. Bu ses hadisesi tamamen metni yazan kişi ya da kişilerin ağız özelliğinden kaynaklanmaktadır. Kırgız sahasında⁵⁰ yazıldığı tahmin etmemizi sağlayan bu değişiklik için örneklerimiz şunlardır:

buçur- (< buyur-) 194, çal (< yal, yel) 349, çalbar- (< yalvar-) 50, çalgüz (<yalgüz) 50, çan (< yan) 312, çangağ (< yangağ) 116, çap- (< yap-) 227, çaptur (<yaptur-) 92, çaruk (< yaruk) 139, çaşgu (< yaşgu) 324, çürek (< yürek) 81, çürüğü (<yürüğü) 238, çol (< yol) 228, çumşa- (< yumşa-) 104.

Örneklere bakıldığında bu değişimin hep kelime başında olduğu görülmektedir. Ancak *buçur-* örneğinde bu genelleme bozulmakta ve örnek dikkat çekmektedir.

⁴⁵ Talat Tekin; Orhun Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s34.

⁴⁶ Tuncer Gülensoy; a.g.e., s.943.

⁴⁷ Tuncer Gülensoy; Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A-N), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.543.

⁴⁸ Talat Tekin; a.g.e., s27.

⁴⁹ Talat Tekin; a.g.e., s27.

⁵⁰ “*türdü çaştaki adamlar (türlü yaştaki adamlar)*”, “*alardın canında bolot (onların yanında olur)*”, “*cengen balbanga bayge berilet (yenen yiğide mükafat verilir)*” örneklerinde görüldüğü gibi Kırgız Türkçesinde bu değişiklik vardır: Levent Doğan; Oğuzhan Durmuş; Bülent Hünerli ve Diğerleri; Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı, Kriter Yayınları, İstanbul 2007, s.340-343.

2.1.2.2. Ünsüz Türemesi

Türkçe kelimelerde iki ünülu yan yana bulunmadığı için, bu tür ödünç kelimelerde de iki ünülu arasına bir yardımcı ünsüz getirilir.

y- türemesi:

Ünülu ile başlayan kelimelerin başına /y/ ünsüzü getirilerek bir türetme olmuştur. Metindeki örnekleri şunlardır:

yığaç (< ığaç) 34, yiber- (< iber-) 105, yil (< il, el) 23, yir (< ir, er) 23.

2.1.2.3. Yer Değiştirme

Kök halindeki kelimenin ortasında yan yana bulunan iki ünsüzün yer değiştirmesi olayıdır. Metinde bir örnek vardır:

yaşkı (< yakşı) 275.

Aynı örneğin *yakşı (7)* hali de metinde çokça geçmektedir. Bu yüzden bu tek örneğin bir yazım yanlışlığı olduğu da düşünülebilir.

2.2 ŞEKİL BİLGİSİ

2.2.1.Yapım Ekleri

2.2.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

+U₄K:

Soyut ve muşahhas isimler ve sıfat yapar.⁵¹ Ayrıca bir şeyle teçhiz edilmiş, bir şeye ait anlamlarına⁵² da gelir. Metinde çokça kullanılan bir ektir⁵³:

sen munda beglerge bolğil başlık. (245) “Sen buradaki beylere baş ol.”

ud azlık boldı 274 “Öküz az geldi.”

oğuz kağan urum kağannung kaganluğun aldı. (169) “Oğuz Kağan Urum Kağanın hanlığını ve halkını aldı.”

+IUG:

Bir şeyle teçhiz edilmiş olmayı bildirir; ekseriye sıfat yapar.⁵⁴ Metindeki örnekleri de epeyce fazladır:

yakşı körüklüg bir kız irdi. (57) “Çok güzel bir kızdı.”

anung başında ataşluğ yaruqluğ bir mengi bar irdi. (57) “Başında (alnında?) ateşli ve parlak bir beni vardı.”

ol çaruğdun kök tülüklüg, kök çalluğ bedik bir irkek böri çıkdı. (140) “O ışıktan gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt çıktı.”

oğuz kağannung çanıda ak sağalluğ, moz saçluğ uzun usluğ bir kart kişi turur bar irdi. (312) “Oğuz Kağanın yanında aksakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli bir ihtiyar vardı.”

⁵¹ A. Von Gabain; Eski Türkçenin Grameri (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.44.

⁵² A. Von Gabain; a.g.e., s.47.

⁵³ Erdal’a göre bu ek, en eski metinlerimizden günümüze kadar sıkça kullanılan bir ek olarak gelmiştir. Ancak Uygur metinlerinde “k / g” sesleri ayırt edilememekte, “k / ğ” seslerinin ise tutarsız ve düzensiz olarak ayırt edilebilmektedir: Marcel Erdal; Old Turkic Word Formation - A Functional Approach to the Lexicon Vol. I, Otto Harrossowitz, Wiesbaden 1991, s.121.

⁵⁴ A. Von Gabain; a.g.e., s.44.

+sIz:

Yokluk bildiren ve ekseriya sıfat yapan⁵⁵ Bu ek son derece yaygın ve canlı bir ektir. Genellikle isim ve isim soylu sözcüklere ve sıfatlara eklenir.⁵⁶

sanaguluksız nemeler, yulkular aldı. (308) “Sayısız eşya, at aldı.”

tarlagusız bir yazı yir irdi. (260) “Tarlasız ve çorak bir yerdi.”

+rAK:

Karşılaştıma ve benzerlik sıfatları üreten bir ektir. Gabain Bu eki “Edatlar ve Edat Benzeri Ekler” başlığında alarak kuvvetlendirme bildirdiğini, tam bir kelime teşkül unsuru olduğunu söylemektedir.⁵⁷ Metnimizde sadece bir örnek karşımıza çıkmıştır:

mundın artıkrak içmedi. (10) “Bir daha içmedi.”

2.2.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

+IA:

Sınırsız kullanılma imkânı vardır.⁵⁸ Metinde çokça geçen bir ektir:

kik av avlaya turur irdi. (17) “Geyik, av avlardı.”

şol buğunu dalnung çubukı birle ığaçka bağladı, kitdi. (30) “Onu söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve gitti.”

kırk künden song bedükledi. (12) “Kırk günden sonra büyüdü.”

öz yurtığa birledi; başadı, basdı. (293) “Kendi yurtlarına kattı; onları yendi ve kendisine tabi kıldı.”

2.2.1.3 Fiilden İsim Yapma Ekleri

-GU:

Fail ismi soyut isim yapar.⁵⁹

⁵⁵ A. Von Gabain; a.g.e., s.45.

⁵⁶ Marcel Erdal; a.g.e., s.131-139.

⁵⁷ A. Von Gabain; a.g.e., s.105.

⁵⁸ A. Von Gabain; a.g.e., s.49.

oğuz kağan çımad atup, anğa atlagu tiledi. (132) “Oğuz Kağan gazaba gelerek onun üzerine yürümek istedi.”

Bu ek +IUK’la genişlemek suretiyle sıfat yapar: “ilgili kelimenin delalet ettiği şey yapılabilir”:

biltürgülük bitidi, ilçilerige birip yiberdi. (104) “tebliğler yazdı ve elçilere verip gönderdi.”

taķı yanı üç buzğuluk kıldı. (344) “okları üçe üleştirdi (üç parça yaptı).”

Aşağıdaki örnekte ise söz konusu ek +dA eki ile genişleyerek fail durumdaki fiili isim yapmıştır.

oğuz kağan bir yirde tengrini çalbarğuda irdi. (50) “Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmakta idi.”

-K / -I₄K:

Bu ekin, mana bakımından, -(X)ğ ile yapılanlardan farkını kesin olarak tespit etmek mümkün değildir; bu ekle yapılan isimler, bazen edilgenlik, bazen yapılan işin sonucunu bildirir; sıfat olarak ise daha çok kullanılır.⁶⁰ Metnimizdeki örneklerinden bazıları şunlardır:

mundın artıkraķ içmedi. (10) “Bir daha içmedi.”

kalıķları temürdin irdiler irdi. (250) “Pencereleri demirden idi.”

kökdün bir kök yaruk tüşdi. (52) “Gökten bir gök ışık indi.”

-unç:

Bu ek genellikle isim-fiiller yapar.⁶¹ Marcel Erdal bu ekin hareket isimleri türeten -ş ekinden türemiş olabileceğini söyler. Ayrıca bu ekle yapılan isimleri anlamlarına göre; *his, duygu, zihinle ilgili aktiviteleri bildiren kelimeler, genel, uyumlu,*

⁵⁹ A. Von Gabain; a.g.e., s.52.

⁶⁰ A. Von Gabain; a.g.e., s.54.

⁶¹ Marcel Erdal; a.g.e., s.275.

fiille ilgili, iyi ve kötü anlamlı insan faaliyetlerini bildiren kelimeler gibi sınıflara ayırır.⁶² Metnimizde ise sadece iki örneği vardır:

tutulunç, uruşunç antağ yaman boldı, kim: (164) “Boğuşma ve vuruşma öyle yaman oldu ki...”

-kıç:

Ekseriya alet ismi yapan bir ektir.⁶³ Metinde bir örnekle karşımıza çıkmıştır:

kapuluk irdi, açkıç yok irdi. (251) “Kapalı idi ve anahtar yoktu.”

-Iş:

Fiillerden hareket isimleri ve kalıcı isimler yapan ektir. Türkçenin bütün dönemlerinde işlek olarak kullanılır.

uruşunç antağ yaman boldı, kim: (164) “Vuruşma öyle yaman oldu ki...”

2.2.1.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

-K₄Ur:

Geçişli fiiller yapar:

duşmanlarını iğlağurdum, dostlarumnu men kültürdüm. (374) “Düşmanları ağlattım; dostlarımı ben güldürdüm.”

men senge başlap yolnu körgürür men. (221) “Ben önden sana yol gösteririm.”

kağga kağga birle ölügni tirig yürügürsün. (286) “Kanga Kangayla ölüyü diriltirsin.”

kurıkanın tüşkürdi. (136) “Çadırını kurdurdu.”

-(I₄)l:

Dönüştürme yahut edilgenlik ve meçhullük bildirir.⁶⁴ Metnimizdeki örnekleri ise şunlardır:

⁶² Marcel Erdal; a.g.e., s.275- 285.

⁶³ A. Von Gabain; a.g.e., s.52.

uşbu biltürgülükde bitilmiş irdi, kim: (105) “Bu tebliğlerde şöyle yazılmıştı:”

İtil mürenning kudukıda bir kara tağ tapıkıda uruşğu tutuldi. (160) “Bu İtil Mürenin kenarından bir kara dağın önünde savaş başladı.”

-mA: -ma/-me

Fiillerin olumsuz şekilleri için kullanılır. Bu bahiste söylenen tüm ekler bu ekten önce gelir; bundan sonra sadece, isim-fiil, zarf-fiil teşkil eden ekler gelebilir:⁶⁵

muni söz sözni tutmaz men turur men, tep yarlıgka bakmadı. (131) “Ben onun sözünü tutmam diyerek emrine bakmadı.”

mundın artıkrağ içmedi (10) “Bir daha içmedi.”

oğuz kağan anı kördükde usı kalmadı. (63) “Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti (kalmadı).”

-Xn:

Dönüşlü ve meçhul çatılı fiiller yapar. Mana bazen basitiyle aynıdır.⁶⁶ Tek başına bir ek olarak kullanıldığı gibi önüne ünlü bir harf alarak da kullanıldığına rastlanılmıştır.

çürçet il künin öz ağızığa bakanturdi. (270) “Çürçet halkını kendisine tabi kıldı.”

uruş tokuš başlandı. (266) “Vuruşma ve çarpışma başladı.”

irkek böri çerigning tapuqlarıda yürügüde turur, sevindi. (225) “Erkek kurt askerin önünde yürümektedir; sevindi ve ilerledi.”

-tUr: -tur/-tür

Daha belirli bir yaptırma ekidir; yine de bazen bir yaptırma banası olmayabilir.⁶⁷ Metinde en çok kullanılan yaptırma ekidir:

⁶⁴ A. Von Gabain; a.g.e., s.59.

⁶⁵ A. Von Gabain; a.g.e., s.59.

⁶⁶ A. Von Gabain; a.g.e., s.59.

⁶⁷ A. Von Gabain; a.g.e., s.60.

tagurak basıp, asturıp, yok bolsunğil tep kılur men. (114) “derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ettiririm.”

çürçet il künin öz ağızığa bakınturdi. (270) “Çürçet halkını kendisine tabi kıldı.”

uykudun song tüşde körgeñin oğuz kağanga biltürdi (322) “Uykudan uyanınca düşte gördüğünü Oğuz Kağana anlattı.”

oğuz kağan kırık şire kırık bandeng çapturdi. (92) “Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı.”

2.2.2 İsimler

İsimler canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimelerdir. İsimler dilde ya kök veya gövde olarak yahut çekimli şekilleri ile yani işletme ekleri olarak kullanılırlar.⁶⁸

2.2.2.1. Çokluk Eki

Hemen hemen her dönemde olduğu gibi bu metinde de çokluk eki *+lar/+ler* şeklindedir. Bu ek isimlere, zamirlere, belirsiz sayılara ve çekimli fiillere en çok gelen ve yaygın olan çokluk ekidir. Dikkatli yazmalarda, bu ek, isimle bitişik yazılmaz.⁶⁹

türlüg aşlar, türlüg sürmeler, çubuyanlar, kırmızılar aşadılar. (93) “Türlü yemekler, türlü şaraplar, tatlılar ve kımızlar yediler.”

oğuz kağan beglerge il künlerge çarlıg birdi. (95) “Oğuz Kağan beylere ve halka buyruk verdi.”

çeriglerning aralarıda köp telim boldı uruşgu. (161) “Askerlerin arasında vuruşma çok oldu.”

2.2.2.2. İyelik Ekleri

Teklik 1. Şahıs: *+(U)m:*

⁶⁸ Muharrem Ergin; a.g.e., s.218-220.

⁶⁹ A. Von Gabain; a.g.e., s.62.

kim mening ağızumğa baqar turur bolsa, (109) “Kim benim emirlerime baş eğerse,”

atam çımad atup irse, (187) “Babam (sana) kızdı ise,”

men sezge başumını kutumnu bire men. (195) “Ben sana başımı ve devletimi vereceğim.”

Teklik 2. Şahıs: **+ung:**

bizning kutıbiz senning kutung bolmuş. (191) “Bizim devletimiz senin devletin olmuş.”

tala turur yirni uruğungğa birtürsün. (327) “Tanrı bütün dünyayı senin uruğuna bağışlasın!”

Teklik 3. Şahıs: **+s(I₄)n:**

adaqtı ud adaqtı teg, (12) “Ayakları öküz ayağı gibi,”

bir köl arasında alındın bir ıgaç kördi. (71) “Bir göl ortasında, bir ağaç gördü.”

birinçisiğe kök at koydular, (85) “Birincisine Gök adını koydular,”

anung közü kökdün kökrek irdi. (75) “Onun gözü gökten daha gök idi.”

Çokluk 1. Şahıs: **+ıbtz:**

bizning kutıbtz senning kutung bolmuş. (190) “Bizim devletimiz senin devletin olmuş.”

bizning uruğıbtz senning ıgaçungnung uruğı bolmuş bolup turur. (191) “Bizim uruğumuz senin ağacının yemişindendir.”

Çokluk 2. Şahıs:

Bu şahsa ait bir ek metinde yer almamaktadır. Ancak teklik 2. şahıs eki olan **+ung** eki anlamına göre nezaket ifade ederek çokluk 2. şahıs olarak da kullanılmış olabilir.

Çokluk 3. Şahıs: **+lArI:**

çeriglerning aralarıda köp telim boldı uruşgu (162) “Askerlerin arasında vuruşma çok oldu.”

yılkıları köp; ud, buzaqları köp; altun kümüşleri köp; erdinileri köp irdiler irdi.
(263) “atları çok, öküzleri ve buzağları çok, altın ve gümüşleri çok, cevahirleri çoktu.”

2.2.2.3 Aitlik Eki

Bu eke ait metnimizde hiçbir örneğe rastlanmadı.

2.2.2.4 Hal/Durum Ekleri

İsimler kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre, çeşitli hallerde bulunurlar. İsimlerin, kelime grupları ve cümleler içinde isimlerle, edatlarla ve fiillerle çeşitli münasebetleri olur. Bu münasebetler kurulurken isimler hep aynı durumda bulunmaz, münasebetin cinsine göre ayrı ayrı hallere girerler. İşte isimleri çeşitli münasebetler içinde çeşitli hallere, durumlara sokan bu eklere *hal ekleri* adı verilir.⁷⁰ Durum ekleri genellikle adlarla tümcenin asıl ögesi olan yüklem arasında ilişki kurarlar. Türkçede işlek olarak kullanılan 8 hal eki vardır.⁷¹ Ancak bazı kaynaklara göre bu sayı 14’e kadar çıkabilir. Mesela Marcel Erdal hal eklerinin 12 farklı çekiminden bahsetmiştir.⁷² Biz ise metinde bulduğumuz hal eklerini örnekleriyle göstermeye çalıştık:

2.2.2.4.1. İlgi Hali Eki⁷³:

+nl_ıng:

oşul oğul anasınınng kögüzündün oğuznu içip, (8) “Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi,”

⁷⁰ Muharrem Ergin; a.g.e., s.226

⁷¹ Süer Eker; Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara 2009, s.335-336.

⁷² Marcel Erdal, A Grammer of Old Turkic, Brill Leiden, Boston 2004, s.359-380.

⁷³ Birçok gramer kitabında bu ek “*hal ekleri*” konu başlığında anlatılsa bile bu eki bazı araştırmacılar hal eklerinden farklı olarak “*tamlama eki*” adı altında ayrı bir başlıkta göstermeye başlamışlardır. Bunun sebebi olarak hal eklerinin genellikle isimleri fiillere bağladığını fakat hiçbir tamlama ekinin bir fiile bağlandığının görülmemesini ispat olarak göstermektedirler. (Leyla Karahan; Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s.211-217. ve Kerime Üstünova; Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi), Kesit Yayınları, İstanbul 2008.)

anung saçı müren osuğı teg, *anung* tişi ünçü teg irdi. (76) “Onun saçı ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi.”

bedeninüing kamağı tük tülükliü irdi. (14) “Vücudu baştan aşağı tüylü idi.”

uruz beğning oğulu anga köp altun kümüş yiberdi. (181) “Uruz Beyin oğlu ona çok altın ve gümüş yolladı.”

Bu ek iki örnekte ise **+ing** şeklindedir:

kim mening ağızumğa bakar turur bolsa, (109) “Kim benim emirlerime baş eğerse,”

mening köngülüm avnu tilep turur. (332) “Benim gönlüm avlanmak istiyor.”

Ancak yine aynı yapıdaki *sen/sin* kelimesinde bu ek yine **+ning** şekli ile karşımıza çıkar:

bizning kutubız *senning* kutung bolmuş. (190) “Bizim devletimiz senin devletin olmuş.”

2.2.2.4.2. Yükleme Hali Eki:

+n(I):

Daha eski yazmalarda **+(X)G** şeklindeyken, daha yakın zamanlarda, zamirli çekimden gelen **+n(I)** şekli kullanılır.⁷⁴

andın song ırte bolupta ağalarını inilerni çarlap kiltürdi. (331) “Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı

oğuz çıda birle kıyandkatning başın urdu. (39) “Oğuz kargı ile gergedanın başını vurdu.”

oğuz, atlap il künlerni, beğlerni kiltürgil. (220) “Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür.”

⁷⁴ A. Von Gabain; a.g.e., s.64.

2.2.2.4.3. Yaklaşma Hali Eki:

Eski Türkçede nadiren *+a*, *+e*; ünlülerden sonra *+ya*, *+ye* olan bu ek⁷⁵ metnimize şu şekildedir:

+K₄A:

oğuz kağan bir çokurdın aygır atka mine turur irdi (226) “Oğuz Kağan her zaman bir alaca ata binerdi.”

künlerde bir kün avga çıkdı. (27) “Günlerden bir gün ava çıktı.”

toydan song oğuz kağan beglerge il künlerge çarlıg birdi. (95) “Toydan sonra Oğuz Kağan beylere ve halka buyruk verdi.”

Bazı durumlarda bulunma hali eki olan *+da/+de* yönelme / yaklaşma hali eki görevinde de kullanılmıştır:

anung başıda bir altın tağuk koydı; adakıda bir aq koyun bağladı. (362) “Onun üstüne bir altın tavuk koydu; altına bir ak koyun bağladı.”

kağa başıda tirig bargını koydı. (278) “Arabanın ön tarafına canlı ganimetleri koydu.”

2.2.2.4.4. Bulunma Hali Eki:

Eski Türkçe’de hem *+da*, *+de* hem de *+ta*, *+te* şekli mevcuttur⁷⁶. Ancak bizim metnimizde şu şekilde karşımıza çıkar:

+dA:

kündünki bulungda barkan tegan bir yir bar turur. (295) “Cenupta Barkan denilen bir yer vardır.”

munda oğuz kağannung çerigide usluğ yaşkı bir çeber kişi bar irdi. (275) “Oğuz Kağanın askeri arasında tecrübeli ve gayet becerikli bir adam vardı.”

⁷⁵ A. Von Gabain; a.g.e., s.63.

⁷⁶ A. Von Gabain; a.g.e., s.64.

Bir örnekte anlam olarak bulunma hali ekinin kattığı anlamı veren bir ayrılma hali eki görülür:

bir köl arasında alındın bir ıgaç kördi. (71) “Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü.”

2.2.2.4.5. Ayrılma Hali Eki:

Bu ek bir yerden ayrılmak anlamının dışında bir nesnenin meydana geldiği kaynak maddeden de bahsedilirken de kullanılır. Metnimizde Eski Türkçe dönemindeki ekin (+*DIn*⁷⁷) sadece düz şekilleri değil, yuvarlak şekilleri de karşımıza çıkar:

+*dIn*:

açğungdun song kil orduğa (255) “Açtıktan sonra orduya gel.”

bu öynüing tağamı altundın irdi; tunğluqları tağı kümüşdün, kalıqları temürdın irdiler irdi. (249) “Bu evin duvarı altından, pencereleri gümüşten ve çatısı demirdendi.”

2.2.2.4.6. Eşitlik Hali Eki:

Bulunduğu lehçenin ve eklendiği kelimenin ses özelliklerine tabi olarak +*ça*, +*çe*, +*ço* gibi şekiller alan ekin, Türk lehçe ve metinlerindeki durumu epey karışıktır. Türlü metinlerde +*ça*, çok kere karşımıza alelade bir hal eki olarak çıkar. Bazı kelimelerdeki +*ça*'lar ise, birer yapı eki olarak kullanılmıştır. Bu eki alan bir kısım kelimeler de yukarıdaki iki bölümden hiç birine sokulamamakta, ekte yaşayan bir çekim veya yapı vazifesi görülememektedir.⁷⁸

Metinde yalnızca bir örneğe rastlanmıştır. O da tam bir eşiklikten ziyade önündeki ek ile kalıplaşarak -*e kadar* anlamı katan bir yapıya bürünerek artık zarf fiil olmuştur. Bizim bu başlıkta bu örneği göstermemizin sebebi aslında eşitlik hali ekinin şeklen varlığıdır:

+*çA*:

bu altun ya kün toğışydın ta kün batışuğaça tegen irdi (318) “Bu altın yay gün doğusundan ta gün batısına kadar ulaşmıştı.”

⁷⁷ A. Von Gabain; a.g.e., s.64.

⁷⁸ Zeynep Korkmaz; “Türk Dilinde +*ça* Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar I.Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 12-84.

2.2.2.4.7. Vasıta Hali Eki:

Vasıta Halini bir ek ile veren bir örneğe rastlanılmamıştır. Ancak metindeki kelimeler, o anlamı *bile* edatıyla tamamlamıştır.

2.2.2.4.8. Yön Gösterme Eki:

+*GAru*: +*garu*/*gerü*

Sadece bir örnek ile karşılaşılmıştır:

takı ilgerü kitdiler. (215) “Yine ileri gittiler.”

2.2.3. Sıfatlar:

Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelerin çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar bu belirtilerin isimleridir. Demek ki sıfatlar, nesnelere vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir.⁷⁹

2.2.3.1. Niteleme Sıfatları:

İsimlerin niteliklerini bildiren sıfatlardır:

aķ saķalluĝ (312) “ak sakallı”, *altun ķazuķ* (59) “altın kazık”, *bedik bōri* (150) “büyük kurt”, *bedük müren* (204) “büyük deniz”, *berik baluķ* (176) “saĝlam Őehir”, *ķeber ir* (252) “becerikli er”, *ıstıĝ yir* (297) “sıcak yer”, *iriz ķiŐi* (25) “cesur ķiŐi”, *ķaķız ķiŐi* (26) “cesur ķiŐi”, *ķara ķoyun* (366) “kara koyun”, *ķart ķiŐi* (313) “yaŐlı ķiŐi”, *ķırmızılar* (93) “kırmızılar”, *ķōk tūlūklūĝ* (257) “boz tūylū”, *ķōrūklūĝ bir ķız* (56) “gūzel bir ķız”, *ķūmūŐ ok* (317) “gūmūŐ ok”, *moz saķluĝ* (312) “boz saķlı”, *onĝa ir* (238) “dayanıklı er”, *tering müren* (175) “derin nehir”, *yaķŐı nepsikiler* (7) “gūzel periler”...

2.2.3.2. Belirtme Sıfatları:

Belirtme sıfatları isimlerin her hangi bir niteliĝini göstermez. Bu sıfatlar nesnelere Şu veya bu Şekilde belirtir.

⁷⁹ Muharrem Ergin; a.g.e., s.244.

2.2.3.2.1. Sayı Sıfatları:

Nesneleri sayı bakımından belirtirler:

bir: *bir bugu aldı* (29) “Bir geyik ele geçirdi.”

bir aduğ aldı (33) “Bir ayı tuttu.”

kırık: *kırık künden song bedükledi, yürüdi, oynadı.* (11) “Kırk günden sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı.”

kırık şire kırık bandeng çapturdi. (91-92) “Kırk masa ve kırk sıra yaptırdı.

kırık künden song muz tay tegan tağnung adağığa keldi. (133) “Kırk gün sonra Buz Dağ adında bir dağın eteğine geldi.”

tört: *kene andın song oğuz kağan tört sarığa çarlığ çumşadı.* (103) “Ondan sonra Oğuz Kağan dört yana emirler yolladı.”

kim yirning tört bulungıning kağanı bolsam kerek turur. (107) “(Ben) Yeryüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir.”

toğuz: *toğuz künden song oğuz kağanğa ayğır atnı kiltürdi.* (240) “Dokuz gün sonra atı Oğuz Kağana getirdi.”

2.2.3.2.2. İşaret Sıfatları:

Nesneleri işaret eden sıfatlardır:

bu: *bu çağda bu yirde bir uluğ orman bar irdi.* (19) “O çağda, orada büyük bir orman vardı.”

bu ıgaçnung kabuçağında bir kız bar irdi. (72) “O ağacın kavuğunda bir kız vardı.”

menge atam bu baluğnı birip turur. (183) “Babam bana bu şehri verdi.”

oşul: *oşul oğul anasının kögüzündün oğuznı içip, mundın artıkrağ içmedi.* (8) “Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha içmedi.”

oşul urum kağan oğuz kağanung çarlığın saklamaz irdi. (127) “Bu Urum Kağan Oğuz Kağanın emrini dinlemezdi.”

oşul böri oğuz kağanga söz birip turur irdi. (141) “Bu kurt Oğuz Kağana hitap etti.”

şol: şol buğunı dalnunğ çubukı birle ığaça bağladı, kitdi. (29) “o geyiği söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve gitti.

2.2.3.2.3. Soru Sıfatları:

Metnimizdeki soru sıfatları görülmemektedir.

2.2.3.2.4. Belirsizlik Sıfatları:

Bu gruptaki sıfatlar nesnelere belirsiz olarak ifade ederler.

bir: kene künlerdin bir kün ay kağanung közü yarıp bodadı. (3) “Yine günlerden bir gün Ay Kağanın gözü parladı.”

neçe: neçe künlerdin song kök tülüküg, kök çalluğ bu bedik irkek böri turup turdı. (154) “Nice günlerden sonra gök tüylü ve gök yelesi bu büyük erkek kurt durdu.”

2.2.4. Zamirler:

Zamirler, nesnelere temsil veya işaret yoluyla karşılayan kelimelerdir.⁸⁰ Metnimizde bulunan zamirler ve kullanılış örnekleri şunlardır:

2.2.4.1. Şahıs Zamirleri:

Kişi isimlerinin yerini tutan zamirlerdir. Teklik ve çokluk şekilleri ile birlikte altı kişi zamiri bulunmaktadır.

Teklik 1. Şahıs Zamiri: *ben/men*

sen tağı uruşğuların song baluğnı benge saklap kelgil, tep tedı. (186) “Sen de şehri benim için kuru ve savaştan sonra gel dedi.”

⁸⁰ Muharrem Ergin; a.g.e., s.262.

men sinlerge boldum kağan. (96) “Ben sizlere kağan oldum.”

Teklik 2. Şahıs Zamiri: *sen/sin*

sen munda beg bolung. (213) “Sen burada bey ol.”

sen taķı uruşğularđın song baluķnı benge saķlap kelgil, tep tedi. (186) “Sen de şehri benim için kuru ve savaştan sonra gel dedi.”

Teklik 3. Şahıs Zamiri: *ol/a*

oğuz çıda birle kıyandkatning başın urdı, anı öltürdi. (39) “Oğuz kargı ile başını vurdu ve onu öldürdü”

anung başında ataşluğ yaruķluğ bir mengi bar irdi. (57) “Onun başında (alnında) ateşli ve parlak bir beni vardı.”

Çokluk 1. Şahıs Zamiri: *biz*

tamğa bizge bolsun buyan. (98) “Nişan olsun bize buyan.”

bizning kutubız senning kutung bolmuş. (190) “Bizim devletimiz senin devletin olmuş.”

Çokluk 2. Şahıs Zamiri: *senler/sinler*

kün, ay, yultuz tang sariğa senler barung. (335) “Gün, Ay ve Yıldız, doğu tarafına sizler gidin.”

men sinlerge boldum kağan (96) “Ben sizlere kağan oldum.”

Çokluk 3. Şahıs Zamiri: *anlar*

anung üçün anlarğa kaņa at koydular. (283) “Onun için onlara Kanga adını koydular.”

köp toķuşğudun song anlarını aldı. (292) “pek çok savaşmadan sonra onları aldı.”

Şahıs Zamirlerinin Çekimli Halleri:

Şahıs zamirleri çekime girmedikleri zamanlarda genellikle cümlenin öznesi konumundadır. Ancak çekime girdiklerinde cümlenin nesnesi, tümleci, yüklemi olabilirler. Aşağıda zamirlerin ilgi hal eki, yönelme, belirtme, bulunma, ayrılma hal ekleri ve diğer eklerle çekimlenmiş halleri bulunmaktadır:

benge 186, mence 183, meni 58, mening 109, menning 182, menüing 188, sendin 188, senge 193, senning 190, andın 31, anğa 132, anı 39, anung 57, bizge 98, bizning 190, senlerge 376, senlernüing 345, sinlerdin 108, sinlerge 96, anlarğa 283...

2.2.4.2. İşaret Zamirleri:

Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesnelere karşılık gelen kelimelerdir. Diğer zamirler gibi işaret zamirleri de isimlerin yerine kullanılarak onların görevlerini üstlenirler. İşaret zamirleri isimlerin yerlerini işaret ederler. Esas olarak metinde kullanılan işaret zamirleri “**bu, mu, munlar, ol ve oşu**” kelimeleridir. Çekimli halleri ile birlikte örnekleri şunlardır:

bu 18, bunda 20, munda 157, mundın 234, mundun 219, munga 261, munı 280, munlar 281, ol 139, oşu 37, uşbu 2...

bu: *bunda kilgenler kik köp köp, bunda uçkanlar kuş köp köp irdi.* (20)
“Buraya gelen avlar ve burada uçan kuşlar çoktu.”

munlar: *munlar kağa yürümekde kağa, kağa söz bire turur irdiler irdi.*
(281) “Bunlar arabayı çekerken (durmadan): Kanga! Kanga! Diye bağırıyorlardı.”

ol: *ol çaruğdın kök tülükük kök çalluğ bedik bir irkek böri çıkdı.* (139) “O ışıktan gök tüylü ve gök yelesi büyük bir erkek kurt çıktı.”

2.2.4.3. Dönüşlülük Zamirleri:

Metinde karşılaşılan dönüşlülük zamiri şudur:

öz: *çürçet il künin öz ağızığa bakınturdu.* (269) “Çürçet halkını kendisine tabi kıldı.”

2.2.4.4. Belirsizlik Zamirleri:

Hangi ismin veya nesnenin yerini tuttuğu belli olmayan zamirlerdir.

kim: kim mening ağızumğa baqar turur bolsa, (109) “Kim benim emirlerime baş eğerse,”

2.2.4.5. Soru Zamirleri:

Bir örnek karşımıza çıkmaktadır:

negü: negü kök tengri birdi tüşümde kiltürsün. (325) “Gök Tanrı ne verdi (ise) düşümde verdiği hakikate çıkarsın.”

2.2.4.6. Bağlama Zamirleri:

Metinde bağlama zamiri olarak “*kim*” kullanılmıştır. Bu zamir metnin birçok yerinde karşımıza çıkmaktadır:

kim: oğuz kağan yürüdü, kördi, kim: uşbu yaruknung arasında bir kız bar irdi, yalguz oturur irdi. (54) “Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki, o ağacın kavuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu.

2.2.5. Zarflar:

Zarflar zaman, yer, hal, miktar isimleridir. Tek başına sıfat olmadığı gibi tek başına zarf da yoktur. Sıfatlar gibi zarflar da tek başlarına isimlerden başka bir şey değildirler.⁸¹

2.2.5.1. Durum/Hal Zarfları:

Hal ve tavır, nasıllık ve nicelik ifade eden her isim, bu tür zarf görevini üstlenebilir. Bu yüzden bu zarfların sayısı çoktur.

antağ: tutulunç, uruşunç antağ yaman boldı kim, (165) “Boğuşma ve vuruşma öyle yaman oldu ki,”

soğuk: muz tağlarda köp soğuk bolupdın ol beg kağardın sarunmuş irdi. (242) “Buz Dağda çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı.”

⁸¹ Muharrem Ergin; a.g.e., s.258.

şük bolup: kırıkanni tüşkürdü, şük bolup uyup turdı. (136) “Çadırını kurdurdu ve sessizce uyudu.”

tağuraq: tağuraq basıp, asturıp, yok bolsunğıl tep kılur men, tep tedi. (114) “Derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ettiririm.”

2.2.5.2. Zaman Zarfları:

Zaman isimleri zarf olarak kullanılabilir. İsimlerden durum ekleri ile oluşturulan kelimeler zaman zarfı olarak kullanılabilir.

amti: amti çerig birle mundun atlang, (218) “Şimdi Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek,”

artıkraq: mundın artıkraq içmedi. (10) “Bundan artık içmedi.”

keçeleridin song: künlerdin song, keçelerdin song igit boldı. (18) “Günlerden sonra, gecelerden sonra yiğit oldu.”

kırk kündin song: kırk kündin song bedükledi. (11) “Kırk günden sonra büyüdü.”

künlerdin song: künlerdin song, keçelerdin song igit boldı. (17) “Günlerden sonra, gecelerden sonra yiğit oldu.”

irte: andın song irte boldı. (31) “Ondan sonra sabah oldu.”

song: mundın song sevinç tapdılar, (2) “Bundan sonra sevindiler.”

tang irte çaq: tang irte çaqda keldi. kördi, kim; (31) “Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki;”

2.2.5.3. Yer/Yön Zarfları:

Bunlar boşlukta bir yer ifade eden yer isimleridir. Sayıları çok değildir. Aşağı yukarı hepsinde bir yön ifadesi olduğu için zarf olarak fiilin yönünü gösterirler.

üze: üze üstünde tong taqı muz bar turur. (230) “Üstünde don ve buz vardı.”

üstünde: üze üstünde tong tağı muz bar turur. (230) “Üstünde don ve buz vardı.”

ta: bu altın ya kün toğışydın ta kün batuşuğaça tegan irdi. (318) “Bu altın yay gün doğusundan ta gün batısına kadar ulaşmıştı.”

tapıq: itil mürenning kudukıda bir kara tağ tapıqıda uruşğu tutuldu. (159) “Bu İtil Mürenin kenarından bir kara dağın önünde savaş başladı.”

2.2.5.4. Miktar Zarfları:

Bunlar azlık-çokluk ifade eden fiilin miktar bakımından bildiren zarflardır.

azlık: kiltürmekke at, kağatır, ud azlık boldı.ud azlık boldı. (274) “götürmek için at, katır ve öküz az geldi.”

çok: oşul aygır atnı bek çok seviyür irdi. (227) “O bu atı pek çok severdi.”

köp: uşbu kağannung çerigi köp köp, balıqları köp köp irdiler irdi. (126) “Bu kağanın askeri ve şehirleri pek çoktu.”

2.2.5.5. Soru Zarfları:

Fiillerin tarzını ve niteliğini soru yoluyla belirten zarflardır.

neçük: itilning suğıydın neçük keçerbiz. (206) “İtilin suyundan nasıl geçeriz?”

2.2.6. Edatlar:

Manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına bir manaları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat manalı kelimelerle kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler. Onun için manalı kelimeler olan isimlerin ve fiillerin yanında edatlara da vazifeli kelimeler diyebiliriz.⁸²

2.2.6.1. Ünlemler:

His ve heyecanları ifade etmek için içten koparak gelen, tabiattaki sesleri taklit eden edatlardır.

⁸² Muharrem Ergin; a.g.e., s.598.

ah ah: *ah ah ölerbiz* (79) “Ah, ah! Ölürüz.”

ay ay: *ay ay oğuz, urum üstige sen atlar bola sen* (143) “Ey! Oğuz, urum üstüne sen atlayacaksın.”

2.2.6.2. Bağlama Edatları:

Cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mana bakımından yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözlerdir.⁸³

kene: *tağı mundın song sevinç tapdılar. kene künlerdin bir kün ay kağannung közü yarıp bodadı* (3) “Bundan sonra sevindiler. Yine günlerden bir gün Ay Kağanın gözü parladı.”

kim: *oğuz kağan anı kördi. tağı tedi, kim: itilning suğıdın neçük keçerbiz, tep tedi* (205) “Oğuz Kağan onu gördü ve: İtilin suyunu nasıl geçeriz? Dedi.”

ma: *sen munda beglerge bolğıl başlık ma menglep senge at bolsun kağarlık.* (246) “Sen buradaki beylere baş ol ve senin adın ebediyen Karluk olsun dedi.”

tağı: *uykudun song tüşde körgeñin oğuz kağanga biltürdi; tağı tedi, kim: ay kağanum, senge çaşğı bolsunğıl tüzün.* (199) “Uykudan uyanınca düşte gördüğünü Oğuz Kağana anlattı ve dedi ki: Ey kağanım, senin ömrün hoş olsun.”

bile, birle edatları, vasıta hal eki görevinde de kullanılmıştır:

birle: *çıda birle, ya ok birle, tağı kılıç birle, kalkın birle atladi.* (28) “Kargı, yay, ok, kılıç ve kalkanla ava gitti.”

2.2.6.3. Kuvvetlendirme Edatları:

bek: *oşul ayğır atnı bek çok seviyür irdi.* (227) “O bu atı pek çok severdi.”

köp: *çıda bile ok köp atdum* (373) “Çok kargı ve çok ok attım.”

2.2.6.4. Soru Edatları:

Metnimizde örneğine rastlanmamıştır.

⁸³ Necmettin Hacıeminoğlu; Türk Dilinde Edatlar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974, s.293.

2.2.6.5. Çekim Edatları:

İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı diyoruz. Bunlar mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sayesinde mana kazanmaları sebebiyle isim hal eklerine çok benzerler.⁸⁴

birle: *birke emgek birle il künni basup irdi.* (24) “Ağır bir eziyetle halkı ezmişti.”

song: *kırık künden song bedükleri, yürüdi, oynadı.* (11) “Kırk günden sonra büyüdü, yürüdü, oynadı.”

teg: *adağı ud adağı teg, billeri böri billeri teg, yağrı kiş yağrı teg, kögüzü aduğ kögüzü teg irdi.* (12) “Ayakları öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi.”

2.2.7 Fiiller:

Türk dilinde daha başlangıçta, tek geceli kökler halindeyken, tabii olarak iki kısma ayrılmışlardır: İsimler, fiiller. Fiiller; hareket, oluş ve tavır bildiren sözlerdir. Fiiller hareketleri karşılayan sözlerdir. Hareket kelimesini burada tabii, geniş manası ile ele alıyor ve nesnelere zaman ve mekân içindeki her türlü yapma, olma ve durmaları için kullanıyoruz.⁸⁵

2.2.7.1. Şahıs Ekleri

Metnimizde şahıs çekiminde kullanılan üç farklı tipte şahıs eki kullanılmıştır.

2.2.7.1.1. Şahıs Zamiri Kökenli Şahıs Ekleri:

Metinde olumlu ve olumsuz geniş zaman ve gelecek zaman kiplerinin 1. ve 2. şahıslarında karşımıza çıkar.

Teklik 1. Şahıs:

yoğ bolsungıl tep kılur men. (115) “Yok olsun diye kılarım.”

⁸⁴ Necmettin Hacıeminoğlu; a.g.e., s.1.

⁸⁵ Muharrem Ergin; a.g.e., s.280.

men senge başlap yolı körgürür men. (221) “Ben önden sana yol gösteririm.”

Teklik 2. Şahıs:

ay ay oğuz, urum üstige sen atlar bola sen. (144) “Ey! Oğuz, urum üstüne sen atlayacaksın.”

Çokluk 1. Şahıs:

itilning suğıdın neçük keçerbiz. (206) “İtilin suyundan nasıl geçeriz?”

ah ah ölerbiz. (79) “Ah, ah! Ölürüz.”

2.2.7.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri:

Bu ekler, görülen geçmiş zaman ve gereklilik kipinin teklik 1. şahıslarında karşımıza çıkmaktadır.

Teklik 1. Şahıs: *-(I₄)m:*

ay oğullar, köp men aşdım, uruşğular köp men kördüm. (372) “Ey benim oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm.”

kim yirnung tört bulungıning kağanı bolsam kerek turur. (108) “(Ben) Yeryüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir.”

2.2.7.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri:

Emir kipinin her şahsı için ayrı bir ek kullanımında olup bu ek hem kip hem de şahıs ekidir.

2.2.7.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Bu ekler fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi belirli bir şekle ya da zamana bağlayan eklerdir. Şekil ifadesi hepsinde, zaman ifadesi ise ancak bir kısmında vardır. Şekil ekleri fiilin ne şekilde yapıldığını, zaman ekleri de yapılan hareketin hangi zaman diliminde geçtiğini gösterir.⁸⁶

2.2.7.2.1. Bildirme/Haber Kipi Ekleri

⁸⁶ Tuncer Gülensoy; Türkçenin El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s.410.

Ortaya çıkan ve çıkacak olan hareketi bildiren, haber eden, yani belli bir zaman dilimi veren fiil şekillerine bildirme kipleri denir.⁸⁷

2.2.7.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman Kipi: **-dI₄**:

Bu kip eki metnimizde teklik 1. ve 3. şahıs; çokluk 3. şahıslarda karşımıza çıkmaktadır:

Teklik 1. Şahıs: **-dI₄m: dum/-dim/-dum/-düm**

ay oğullar, köp men aşdum, uruşgular köp men kördüm; çıda birle ok köp atdum, aygır birle köp yürüdüm; duşmanlarını ıglağurdum, dostlarımı men kültürdüm, kök tengriye men ötedim; (372) “Ey benim oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağlattım; dostlarımı ben güldürdüm. Ben Gök Tanrıya (borcumu) ödedim.”

Teklik 3. Şahıs: **-dI: -dı/-di**

bir buğu aldı. şol buğunu dalnung çubukı birle ıgacğa bağladı, kitdi. andın song ırte boldı. tang ırte çakda keldi. (29) “Bir geyik ele geçirdi, o geyiği söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve gitti. Sonra sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi.”

Çokluk 3. Şahıs: **-dIIAr:**

çolda bir altın yanı çapdılar; aldılar, atasığa birdiler. (342) “Yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler.”

2.2.7.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi: **-mI₄s: -mış/-miş/-muş/-müş**

Bu kipe metinde sadece bir örneğe rastlıyoruz:

bizning kutıbiz senning kutung bolmuş. (191) “Bizim devletimiz senin devletin olmuş.”

Öğrenilen geçmiş zaman anlamı, metinde daha çok birleşik zamanlı çekimler ile karşımıza çıkar:

uşbu biltürgülükde bitilmiş irdi. (105) “Bu tebliğlerde şöyle yazılmıştı.”

⁸⁷ Tuncer Gülensoy; a.g.e., s.410.

muz tağlarda köp soğuk bolupdin ol beg kağardın **sarunmış irdi** (243) “Buz Dağda çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı.”

2.2.7.2.1.3. Geniş Zaman Kipi: -(A / I₄)r:

Bu kipin çekiminde genelde şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri kullanılır:

Teklik 1. Şahıs:

tagurak basıp, asturıp, yok bolsunğıl tep kılur men (115) “Derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ettiririm.”

muni söz sözni tutmaz men turur men (130) “Ben onun sözünü tutmam diyerek emrine bakmadı.”

Çokluk 1. Şahıs:

itilning suğıdın neçük keçerbiz. (206) “İtilin suyundan nasıl geçeriz?”

ah ah ölerbiz (79) “Ah, ah! Ölürüz.”

Geniş zaman kipinin olumsuzu **-maz/-mez** eki ile yapılır:

muni söz sözni tutmaz men turur men (130) “Ben onun sözünü tutmam diyerek emrine bakmadı.”

2.2.7.2.1.4. Şimdiki Zaman Kipi:

Bilindiği üzere Eski Türkçe ve onu takip eden dönemlerde net olarak şimdiki zaman eki bulunmamaktadır. Genel kanı olarak şimdiki zaman anlamı, fiillere zarf fiil getirilerek, arkasına da *tur-* yardımcı fiilinin geniş zaman kipinde çekimlenmiş halini getirilerek verilir. Bu tip örneklere metnimizde yoğun bir şekilde karşılaşıyoruz:

kene kelip kördi, kim: bir şunğkar kıyandkat içegüsin yimekte turur. (42) “Tekrar geldiği zaman gördü ki: bir ala doğan gergedanın bağırsaklarını yemektedir.”

kördi, kim: çerigning tapuqları da kök tülüklüg, kök çalluğ bedik bir irkek böri yürüğüde turur, ol börining artların kadağlap yürüğüde turur. (151) “Gördü ki büyük bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmektedir.”

oşul kız antağ körüklüg irdi, kim: külse, kök tengri küle turur; ıgılasa, kök tengri ıgılaya turur. (61) “O kız öyle güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyordu.”

Bu tarz kullanımlar Eski Anadolu Türkçesinde ve Kazakça gibi günümüz Türk lehçelerinde⁸⁸ de sıkça görülür. Metnin tarihlendirilmesi açısından bu örnekler elimizde büyük bir veridir. Ayrıca *tur-* yardımcı fiili ile yapılmış birleşik fiiller kategorisine de koyabileceğimiz bu örneklerde bir “sürerlilik anlamı” da vardır. Hakeza sürerlilik anlamı, o eylemin hâlihazırda yapıldığının ispatı niteliğindedir. Ancak yine de bu yapı farklı bir şekilde de yorumlanabilir.

2.2.7.2.1.5. Gelecek Zaman Kipi: -A:

Eski Türkçe dönemindeki gelecek zaman *-GAy* ya da *-DAÇI* ekleri ve şahıs ekleriyle verilir.⁸⁹ Ancak metnimizde bu eklere rastlanmamıştır. Eserde, olması beklenen gelecek zaman eklerinin bulunamayışı ve metnin Kırgız sahasında yazılmış olma ihtimali bizi o sahadaki gelecek zaman eki ile metin arasında bir ilişki kurmaya itmiştir. Bakıldığı zaman Kırgız Türkçesinde gelecek zaman şu iki şekilde verilmektedir:

a. İlk olarak fiil kök ve gövdelerine getirilen “*-a, -e; -o, -ö; -y*” ekleriyle çekimi yapılır. Kesin gelecek zaman olarak ifade edilen bu çekim aynı zamanda basit şimdiki zamanı da kapsar.

Teklik 1. Şahıs: kör-ö-m/mün “göreceğim”

Teklik 2. Şahıs: kör-ö-süñ / kör-ö-süz (nezaket)

Teklik 3. Şahıs: kör-ö-t

Çokluk 1. Şahıs: kör-ö-büz

Çokluk 2. Şahıs: kör-ö-süñör / kör-ö-süzdör (nezaket)

Çokluk 3. Şahıs: kör-ö-ş-ö-t

⁸⁸ Mehmet Hazar; Joldasbay Turlıbayev “Rayımbek Batır”(Dil İncelemesi, Sözlük; Harf Çevirimi, Türkiye Türkçesine Aktarımı), Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.279.

⁸⁹ A.Von Gabain; a.g.e., s.81-82.

b. Gelecek zaman çekiminin ikinci şekli ise, fiil kök ve gövdelerine getirilen “-a, -e; -o, -ö; -y **elek**” ekleriyle yapılır. Sıfat-fiil eki olarak da değerlendirilen bu ek, hâlihazırda gerçekleşmemiş; fakat kısa bir süre içerisinde gerçekleşmesi mümkün olan iş ve hareket için kullanılır.

Teklik 1. Şahıs: sana-y elek-min “henüz saymadım, fakat sayacağım.”

Teklik 2. Şahıs: sana-y elek-siñ / sana-y elek-siz (nezaket)

Teklik 3. Şahıs: sana-y elek

Çokluk 1. Şahıs: sana-y elek-piz

Çokluk 2. Şahıs: sana-y elek-siñer / sana-y elek-sizder (nezaket)

Çokluk 3. Şahıs: sana-ş elek⁹⁰

Bizim, metnimizde bu yapıya benzer olarak bulduğumuz örnekler aşağıdaki gibidir:

Teklik 1. Şahıs: -A men:

men sezge başumnu kutumnu bire men. (195) “Ben sana başımı ve devletimi vereceğim.”

men uygurning kağanı bola men. (106) “Ben Uygurların kağanıyım. (olayım)”

Teklik 2. Şahıs: -A sen:

ay ay, oğuz, urum üstige sen atlar bola sen. (144) “Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun. (yürüyeceksin)”

Kırgız sahasında gelecek zaman eki olarak “-a, -e; -o, -ö; -y” eklerinin kullanılması ve metinde de bu eklerle çekimlenen fiillerde gelecek zaman anlamının olması bu metnin Kırgız sahasında yazılmış olabileceği iddiasını destekler niteliktedir. Ayrıca Zeynep Korkmaz’ın makalesine göre de⁹¹ “-a” unsurundaki gelecek zaman

⁹⁰ Levent Doğan; a.g.e., s.315-316.

⁹¹ Zeynep, Korkmaz; “Türkçede -acağ / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar I.Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.3-11.

fonksiyonunun bu metnin yazıldığı dönemde hala kaybolmamış olduğunu da bize gösterebilir.

2.2.7.2.2 Tasarlama Kipi Ekleri:

Bildirme kiplerinin aksine, tasarlama kiplerinde zaman kavramı yoktur. Bu kipleri yapan ekler şart, gereklilik veya emir şeklinde görülür.⁹²

2.2.7.2.2.1. Emir Kipi:

Her şahıs için ayrı bir çekimi olan bu kipin metnimizdeki durumu ise şu şekildedir:

Teklik 2. Şahıs: **-Gİl, Ø**

temür çıdalar bol orman. (100) “Demir kargı orman olsun.”

sen taķı uruşgularđın song baluķnı bizge saklap kelgil tep dedi. (179) “Sen şehri bizim için kuru ve savaştan sonra bize gel dedi.”

oğuz atlap il künlerni, beglerni kultürgil. (220) “Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür.”

Teklik 3. Şahıs: **-sUn:**

ķanğaluğ senge at bolğuluk ķanğa belgürsün tep dedi; kitti. (288) “Kangaluğ sana ad ve bu Kanga (araba) senin ünvanın olsun, dedi ve gitti.”

tala turur yirni uruğungğa birtürsün (327) “Tanrı bütün dünyayı senin uruğuna bağışlasın.”

kene taşkarun ķalmasun bellüg bolsun kim: (294) “Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki,”

⁹² Tuncer Gülensoy; a.g.e., 410.

Çokluk 2. Şahıs: **-Ung:**

ay ağalar. ya bolsun senlernüing; ya teg oqlarnı kökkeçe atung, tep tedi. (346)
“Ey büyük (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe kadar atın dedi.”

kök, tağ, tengiz tün sarığa senler barung (337) “Gün, Ay ve Yıldız, doğu tarafına sizler gidin.”

2.2.7.2.2.2 Şart Kipi: **-sA: -sa/-se**

Şart kipi örnekleri sadece teklik 3. şahıslarda karşımıza çıkmaktadır.

* Teklik 3. Şahıs: **-sA: -sa/-se**

çıdam öltürdi, temür bolsa; kıyandkatnı şungkar yidi; ya okum öltürdi, yez bolsa, tep tedi. (46) “Kargım onu öldürdü; demir olsa (olduğu için). Gergedanı ala doğan yedi, okum onu öldürdü; bakır olsa (olduğu için) dedi, gitti.”

oşul kız antağ körüklüg irdi, kim: külse, kök tengri küle turur; ıglasa, kök tengri ıglaya turur. (60) “O kız öyle güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyordu.”

2.2.7.2.2.3. Gereklilik Kipi:

Metnimizde *gereklilik kipi* için değerlendirebileceğimiz iki cümle vardır. Onlarda da *kerek* kelimesi kullanılmıştır:

kim yirning tört bulungınung kağanı bolsam kerek turur. (108) “(ben) yeryüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir.”

baluknı kadağlağu kerek turur. (177) “Şehri korumak gerek.”

2.2.7.3. Fiilimsiler:

Fiil veya fiil soylu kelimelere isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiil ekleri getirilerek çekimli fiili niteleyen, belirten sözcüklerdir.

2.2.7.3.1. İsim - Fiil Ekleri:

İş ve hareket bildiren fiilden yapılmış isimlere isim-fiiller denir.⁹³ Metinde görülen isim fiil eki -mağ/-mek şeklindedir:

bu kıyatkatnı avlamağ tiledi (26), “Bu gergedanı avlamak istedi.”

2.2.7.3.2. Sıfat - Fiil Ekleri:

-K₄An: Eski Türkçede seyrek bir şekilde kullanılan bu ek⁹⁴ metnimizde sıkça göze çarpmaktadır:

bunda kelgenler kik köp köp, bunda uçkanlar kuş köp köp irdi. (20) “Buraya gelen avlar ve burada uçan kuşlar çoktu.”

-mAz: Eski Türkçedeki -maz/-mez sıfat fiil eki aynı haliyle bu metinde de karşımıza çıkmaktadır. Olumsuz isim yapar.⁹⁵ Geniş zaman sıfat-fiilidir.

çalang bulangdın koruğmaz turur irdi. (237) “Ne tanrıdan ne de şeytandan korkardı. (Yüksek mevki sahibi insanlardan korkmazdı.)”

-dUKda: Eski Türkçedeki -dUK sıfat fiil ekinin⁹⁶ karşılığıdır. Metnimizde +dA bulunma hal eki ile kalıplaşarak kullanılmıştır:

çang ırte bolduğda oğuz kağannung kırıkanığa kün teg bir çaruğ kirdi. (137) “Tan ağarınca Oğuz Kağanın çadırına güneş gibi bir ışık girdi.”

oğuz kağan anı kördükde usı kalmadı. (63) “Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti. (kalmadı)”

-GU: -ğü/-gü: Bir mecburiyet ve gaye bildiren ektir.⁹⁷ Eğer bu sıfat-fiil vasıflık olarak bir ismin önüne gelirse, bu şekil ilgili olduğu isim vasıtasıyla bir şeyler yapabildiğini veya yapılmak zorunda olduğunu yahut bir şeyler yapmak âdetinde olduğunu; ilgili ismin delalet ettiği şeyin yapılabileceğini veya yapılmasının adet

⁹³ A. Von Gabain; a.g.e., s.82.

⁹⁴ A. Von Gabain; a.g.e., s.52.

⁹⁵ A. Von Gabain; a.g.e., s.53.

⁹⁶ A. Von Gabain; a.g.e., s.82.

⁹⁷ A. Von Gabain; a.g.e., s.83.

haline getirildiğini ifade eder.⁹⁸ Ayrıca gelecek zaman sıfat-fiilidir. Metinde sıkça karşılaşılan bir sıfat fiil ekidir:

kün, ay, yultuz köp kikler, köp kuşlar avlağularıdın song çolda bir altun yanı çapdılar. (340) “Gün, Ay ve Yıldız çok av ve kuş avladıktan sonra, yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler.”

anung birle yatdı, tileğüsin aldı. (64) “Onunla yattı ve dilediğini aldı.”

Bu sıfat fiil eki +luk/+lük isimden isim yapma eki ile kaynaşarak -ğuluk/-güyük⁹⁹ şeklinde de karşımıza çıkar:

sinlerdin baş çalanğuluk tilep men turur. (108) “Sizden itaat dilerim.”

kanğaluğ senge at bolğuluk kanğa belğürsün tep tedi; kitti. (287) “Kangaluğ sana ad ve bu Kanga (araba) senin ünvanın olsun, dedi ve gitti.”

sanağuluksız nemeler, yılkılar aldı. (308) “Sayısız eşya, at aldı.”

tağı yanı üç buzğuluk kıldı. (344) “Yayı üç parçaya böldü

2.2.7.3.3. Zarf - Fiil Ekleri:

-(I₄)p: Ünlü ile biten tabanlara -p, ünsüz ile biten tabanlara ekseriya -Ip, bazen de -Up gelir. Bu zarf-fiil şahıs ve teklik çokluk bakımından bağlı olduğu fiilin fonksiyonlarına sahiptir; iş ve hareketin, kendisinden sonra gelen fiilden önce olup bittiğini gösterir. Rastgele, söylenilmemiş, bir özne değişimi söz konusudur.¹⁰⁰ Metnimizde en çok karşımıza çıkan zarf fiil ekidir:

oğuz kağan çımad atup onğa atlaya tiledi. çerig birle atlap tuğlarını tutup kitdi. (132) “Oğuz Kağan gazaba gelerek onun üzerine yürümek istedi; bayrağını açarak,, askeriyle ona karşı yürüdü.”

kene kelip kördi kim: (41) “Tekrar geldiğinde gördü ki.”

Bu zarf fiil eki +dın/+din ayrılma hal eki ve +da/+de/+ta/+te bulunma hal ekleri ile kalıplaşarak yeni zarf fiiller de oluşturduğu örneklere rastlamaktayız:

⁹⁸ A. Von Gabain; a.g.e., s.56.

⁹⁹ A. Von Gabain; a.g.e., s.56-57.

¹⁰⁰ A. Von Gabain; a.g.e., s.84-85.

muz tağlarda köp soğuk bolupdın ol beg kağardın sarunmuş irdi; ap ak irdi.
(242) “Buz Dağda çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı, bembeyazdı.”

andın song ırte bolupta ağalarını, inilerni çarlap kiltürdi. (331) “Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı.”

-A / -Ue: Yüklem belirleyicisi olur, yani doğrudan doğruya mantıki esas fiile bağlanır.¹⁰¹ Metinde genellikle zaman çekimlerinde, yardımcı fiilden önceki kelimenin sonunda kullanılmıştır:

tili kile başladı (11) “Dile gelmeğe başladı.”

çolda uşbu aygır at közdin yitü kaçtı (228) “Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı.”

-GUda: -ğuda/-güde: Sıfat fiil ve bulunma hal ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş bir zarf fiil ekidir:

kördi, kim: çerigning tapuqları da kök tülüklüg, kök çalluğ bedik bir irkek böri yürügüde turur, ol börining artların kadağlap yürügüde turur. (151) “Gördü ki büyük bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmektedir.”

Aşağıdaki örneklerde sıfat-fiil olarak karşımıza çıkmaktadır:

çürügüde, sogurğuda onga ir irdi. (238) “Yürüyüşe soğuğa dayanıklı bir erdi.”

-mAKda: -mağda/-mekde: -mağ/mek isim fiil ekinin üzerine +da/+de bulunma hali eki gelerek oluşmuş bir zarf fiil ekidir. İki örneğe rastlıyoruz:

bir şunğkar kıyandkat içegüsin yimekde turur. (42) “Bir ala doğan gergedanın bağırsaklarını yemektedir.”

munlar kanga yürümeke kanga kanga söz bire turur. (281) “Bunlar arabayı çekerken (durmadan): Kanga! Kanga! Diye bağıırıyorlardı.”

-mAKKA: -mağka/-mekke: -mağ/mek isim fiil ekinin üzerine +ka/ke yönelme hali eki gelerek oluşmuş bir zarf fiil ekidir. İki örneğe rastlıyoruz:

¹⁰¹ A. Von Gabain; a.g.e., s.85.

kim yüklemekte, kiltürtmekte at, kağatır, ud azlık boldı. (273) “Yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi.”

-mAyIn: -mayın/-meyin: Metinde bir örneğe rastlıyoruz:

kene bir kün kök tülüglüg, kök çalluğ irkek böri yürümeyin turdı. (258) “Yine bir gün gök tüylü ve gök yeleli erkek kurt yürümeyip durdu.”

2.2.7.4. Ek Fiil:

Eski Türkçeden bu yana diğer yardımcı fiillerden farklı olarak hem isimlere gelerek onların fiil gibi kullanılmalarını sağlayan hem de çekimli fiillere gelerek onları birleşik çekime sokan ana yardımcı fiil olarak değerlendirilen ve *er-* > *i-*, şeklinde karşımıza çıkan ek fiilin *ol-* anlamı dışında tek başına bir anlamı yoktur. Diğer yardımcı fiiller gibi türetmeye elverişli olmayan yalnız eklendiği kelimeye *ol-* fiiline yakın bir anlam katan çok işlek bir yardımcı fiildir. Ayrıca *bol-* ve *yer yer tur-* da yardımcı fiil olarak iş görürler. Tabiatları gereği hiçbir zaman zarf-fiillerle değil, çekimli fiillerle, yani tercihen isim durumunda olanlarla ve bundan dolayı da diğer bütün isim çeşitlerine bağlanırlar.¹⁰² Metnimizdeki isimlerdeki ve çekimli fiillerdeki kullanılışları örnekleriyle gösterilmiştir.

2.2.7.4.1. İsimlerde Ek Fiil:

İsimlerde ek fiil *ir-* ek fiili ile yapılır.

ağızı ataş kızılı irdi. (6) “Ağızı ateş gibi kızıl idi.”

bedeninüing kamağı kök tülüklüg irdi. (15) “Vücudu baştan aşağı tüylü idi.”

bunda uçkanlar kuş köp köp irdi. (21) “Burada uçan kuşlar çoktu.”

-dIr şekli (bildirme) *turur* yardımcı fiilinin kısaltılmış şeklidir. Ek fiil bu şekli ile sadece bir örnekte karşımıza çıkmaktadır:

anung başı soğukdır. (231) “Onun başı soğuktur.”

¹⁰² A. Von Gabain; a.g.e., s.87-88.

2.2.7.4.2. Çekimli Fiillerde Ek Fiil

2.2.7.4.2.1. Hikâye Birleşik Çekimi:

Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi:

saçları kaşları kara irdiler irdi. (7) “Saçları kaşları karaydı.”

Anlatılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi:

uşbu biltürgülükde bitilmiş irdi. (106) “Bu tebliğlerde şöyle yazılmıştı.”

muz tağlarda köp soğuk bolupdın ol beg kağardın sarunmuş irdi. (243) “Buz Dağda çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı.”

Geniş Zamanın Hikâyesi:

yalğuz oturur irdi. (56) “Yalnız otururdu.”

oşul urum kağan oğuz kağannung çarlığın saklamaz irdi. (128) “Bu Urum Kağan Oğuz Kağanın emrini dinlemezdi.”

oşul aygır atnı bek çok siviür irdi. (227) “O bu atı pek çok severdi.”

Şimdiki Zamanın Hikâyesi:

Şimdiki Zaman Kipi başlığında (2.2.7.2.1.4.) da anlattığımız üzere bu yapıda bir sürerlilik anlamı yani eylemin hâlihazırda yapıldığı anlamı vardır. Geniş Zaman da ifade edebilen bu yapılar Geniş zaman eklerinden farklı bir yapıda olduğundan ve Şimdiki Zaman’a anlam yüklediğimizden hikâye çekimini de bu başlık altında gösteriyoruz.

yılkılar küteye turur irdi. (15) “At sürüleri güderdi.”

kik avlaya turur irdi. (17) “Geyik ve av avlardı.”

oşul böri oğuz kağanga söz birip turur irdi. takı tedi, kim: (142), “Bu kurt Oğuz Kağana söz veriyordu ve dedi ki:”

tağı bu üç kümüş ok tün yanggakka kite turur irdi (320), “Üç gümüş ok ta şimale doğru gidiyordu.”

2.2.7.4.2.2. Rivayet Birleşik Çekimi:

Bu çekime uygun hiçbir örneğe metinde görülmemiştir.

2.2.7.4.2.3. Şart Birleşik Çekimi:

Sadece iki çekim örneği vardır:

*kim mening ağızumğa **baķar turur bolsa**, tartıǵ tartıp dost tutar men, tep dedi. uşbu kim ağızumğa **baķmaz turur bolsa**, çımad çakıp, çerig çekip, duşman tutar men; taguraķ basıp, asturıp, yok bolsunǵıl tep kılur men, tep dedi. (110)*, “Kim benim emirlerime baş eğerse, hediyelerini kabul ederek, onu dost edinirim. Kim baş eğermezse, gazaba gelirim; düşman sayarak, ona karşı asker çıkarır ve derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ettiririm.” (Şimdiki zamanın şartı/Geniş zamanın şartı)

2.2.7.5. Birleşik Fiiller:

Metinde karşımıza tezlik, yeterlilik gibi anlamlara gelebilen sadece şu örnekler çıkmaktadır:

*öǵütün tiledi; öǵütüǵe **köre kıldı**. (330)* “Onun öǵüdünü diledi ve öǵüdüne göre yaptı.”

*oǵuz kaǵanǵa **soyurkap birdi**. (121)* “Oǵuz Kaǵana saygı ile sundu.”

*oǵuz kaǵan taķı turdı; kırıķan tüşküre **turgan turdı**. (260)* “Oǵuz Kaǵan da durdu ve çadırını kurdurdu.”

*tili **kile başladı**. (11)* “Dile gelmeğe başladı.”

*çolda uşbu ayǵır at közdin **yitü kaçtı**. (228)* “Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı.”

3. NOTLAR

Metnin içinde dikkat çekmek istediğim bir konu Uygur Harfli Oğuz Kagan destanına yansıyan Türk kozmogonisidir. Ahmet Bican Ercilasun'un bir makalesinde de bahsettiği bu konuyu, onun makalesinden alıntı yaparak tekrar gündeme getirmek istiyorum. *“Oğuz Kağan, gökten inen ışığın içindeki kızla evlenince üç oğlu olur; bunlara Kün yani güneş, Ay ve Yultuz adları verilir. Göl ortasındaki ağaç kovuğunda bulunan kızla evlenince yine üç oğlu olur; bunlara da Kök, Tağ ve Tengiz adları verilir. Bizce bu motifler, Türklerin, kâinatın yaratılışı hakkındaki ilk inanışlarının çok değişmiş olarak destana yansımadır. Çocuklara verilen isimlerin bir tesadüf olamayacağı; ilk üçünün yıldızlar âlemini, diğerlerinin yeryüzünü temsil ettiği hemen belli olmaktadır ve bu münasebete daha önce de birçok defa temas edilmiştir. Gerçekten de ilk çocuklar Güneş, Ay, Yıldız isimlerini taşır ve bunlar yeryüzünün dışını, uzayı temsil eder. Üstelik bunların annesi gökten gelen mavi ışık içinden çıkmıştır. İkinci kadından doğan çocuklar Gök, Dağ ve Deniz adını taşır; bunlar da yeryüzünü temsil eder. Burada gök de yeryüzüne ait kabul edilmektedir. Bunların da annesi göl ortasındaki ağaç kovuğundan çıkmıştır. Bu sembollerden hareket edersek, Türklerin, kâinatın yaratılışı hakkındaki ilk inanışlarını şöyle tespit edebiliriz: Önce güneş, ay ve yıldızların bulunduğu uzay yaratılmıştır. Bunda Gök tanrı'nın rolü vardır (gökten inen ışıktan çıkan kız). Daha sonra göğün, dağların ve denizlerin bulunduğu yeryüzü yaratılmıştır; bunda da Yer-Su tanrısının rolü vardır (göl ortasındaki ağaç kovuğundan çıkan kız)... çocukların doğuşunun ve adlarının kâinatın yaratılışını temsil ettiğini kabul edersek Oğuz Kağan'ın da Kişi'yi temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bu durumda Oğuz Kağan destanına göre önce kişi, sonra yıldızlar âlemi, sonra yeryüzü yaratılmıştır.”¹⁰³*

Metin Eski Uygur alfabesi kullanılarak yazılmıştır. Metinde İslamiyet ile alakalı hiçbir bulguya rastlanmamasına rağmen Arapça-Farsça kelimelerin kullanılması dikkat çekicidir. Her ne kadar Paul Pelliot metinde Arapça-Farsça kelime olmadığını öne sürse de¹⁰⁴ metinde kullanılan Arapça-Farsça kelimeler şunlardır:

dost (Far.) 111, dost+luk (Far. + Tü.) 123, duşman (Far.) 113.

¹⁰³ Ahmet Bican Ercilasun; “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler”, TDAY/Belleten 1986, Ankara 1988, s.13-16.

¹⁰⁴ Paul Pelliot; a.g.e., s.24.

Yine metinde bazı kelimeler yakın anlamlılarıyla beraber kullanılmıştır. Örneklendirecek olursak:

amırağ (123) - dost (111) “arkadaş, dost” anlamında.

nöker (271) - çerig (113) “mahiyet, asker” anlamında.

müren (157) - taluy (101) “nehir, ırmak” anlamında.

Bazı kelimeler iki hatta üç şekilde yazılmıştır:

ağaç (364), ığaç (210), yığaç (34) gibi...

Erkek olan hükümdarlara “kağan” sıfatı kullanılırken “Ay Hatun” için de “kağan” ibaresi kullanılmıştır.

“kene künlerdin bir gün ay kağannung közü” (3)

Metnin imlasında “z” sesi yazılmamış onun yerine “s” sesinin işareti kullanılmıştır.

ağızı (6), közü (4), kızıl (6) kelimelerine el yazmasında bakıldığı zaman görülmektedir.

Yine metinde iyelik ekleri, çokluk ekleri, bazı hal ekleri kelime köklerinden ayrı olarak yazılması tercih edilmiştir.

“y” sesinin “ç” sesine dönüşmesi Kırgızcanın etkisidir. (bkz: 2.1.2.1.4.)

“oşul orman içinde bedük bir kıyandkat bar irdi.” (22). Bu mısırda ve birçok yerde adı geçen hayvanın (kıyandkat) okunuşu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Rıza Nur bu kelimeyi “kıat” diye okumuş, “yırtıcı hayvan” diye çevirmiş; el yazmasının yıpranmışlığı nedeniyle kelimenin “kiat, tikk, ktakk, ndkk, vb.” çok değişik şekillerde de okunabileceğini ileri sürmüştür. Radlov da bu görüşü kabul etmiş ve kelimenin Arapça “kığat” kelimesinden alınmış olabileceğini söylüyor. Pelliot’a göre araştırmacıların söylediği “kıat” kelimesi “gözleri güzel olan bir hayvan ya da bir aşiret” için kullanılan bir kelimedir. Ancak yine Pelliot’a göre *kıat* kelimesi ile Çince-Uygurca sözlüklerde ki tek boynuzlu at anlamına gelen *k’i-lin* kelimesinin Uygurcadaki karşılığı olan *kat* kelimesinin aynı kelime olduğunu savunuyor. Hatta *tam* yerine *tağam, qar*

yerine *kağar* (bkz: 2.1.1.1.) gibi *kat* yerine *kağat* olabileceğini söylüyor. Bahsi geçen hayvanın tek boynuzlu gergedan olması ve Sanskritçe gergedan anlamına gelen *khadga* kelimesini birbiriyle ilişkilendiren Pelliot bu kelimeyi böyle açıklıyor.¹⁰⁵ Ancak biz bu kelimeyi W.Bang ve R.Rahmeri Arat'ın transkripsiyonundaki gibi *kiyandkat* olarak kabul ediyoruz. Her ne kadar Pelliot'un açıklamaları tatminkâr olsa da metinde bu kelimenin farklı şekillerde yazılıyor olması üzerinde kesin bir şey söylemek konusunda araştırmacıları kararsızlığa itmektedir.

“ *töl boğaz boldı;*” (83). Radlov bu cümleyi “*boğazına kadar doldu.*” olarak çevirmiş olsa da esas anlam “*kız gebe kaldı.*” olmalıdır. “*Boğaz*” kelimesi alfabenin gereklerinden dolayı *buğaz* ya da *buaz* şeklinde de okunabilir ve bu kelimeler de Kırgız ağızlarında “*gebe kadın*”, “*gebelik, hamilelik*” anlamlarında bilinen bir kelimedir.¹⁰⁶ Eserin yazılış tarihi ve yeri konusunda böylece bir ipucu daha elimize geçmiş oluyor.

“*çalang bulangdın korukmaz turur irdi.*” (237). Rıza Nur bu cümleyi “*O, Çalang Bulang'dan beri görünmüyor idi*” diye çevirmiştir. *Çalang* ve *bulang* kelimelerini çevirememiş olsa da ana hatlarıyla doğru bir çeviri yapmıştır. Ancak “*körükmez*” olarak okuduğu kelime aslında “*korukmaz*” olmalıdır. Bu mısranın öncesinde adı geçen bir beyin bu iki kelimenin verdiği anlamdan korkmadığı anlatılmaktadır. Radlov da bu iki sözcüğü çevirememiştir. Paul Pelliot ise ilk kelimeyi “*bir darbe vurmak*” anlamındaki *çal-* fiilinden türetmiş ve *çalang* şeklinde okumuş; ikinci kelimeyi Doğu Türkistanda Türkî Ağzında tanınan ve “*yağmalamak*” anlamındaki *bula-* kelimesinden türetmiş ve *bulang* okumuştur. Bunun da kökeninin *bulğa-* olduğunu savunmakta; Osmanlıcada kullanılan *bula-*, “*karıştırmak, bulandırmak*” ve buradan türeyen *bulğak* “*siyasi karışıklık, göğüs göğse savaş*” kelimeleriyle ispatlamaktadır. Dolayısıyla çevirisini “*O, darbelerden ve göğüs göğse savaştan korkmaz idi.*” şeklinde yapmaktadır.¹⁰⁷ Bang ile Arat ise *çalang* ve *bulang* kelimelerini bir ikileme olarak değerlendiriyor. *çalang* kelimesini *ç<y* değişmesi ile *yalang* şeklinde olup, *bulang*'ın “*eski-püskü, obruk-subruk*” gibi bir terkip sonucu oluşabileceğinden bahseder.¹⁰⁸ Cümleyi ise “*Ne tanrıdan ne de şeytandan korkardı.*”

¹⁰⁵ Paul Pelliot; a.g.e., s.23-25.

¹⁰⁶ Paul Pelliot; a.g.e., s.34.

¹⁰⁷ Paul Pelliot; a.g.e., s.77-78.

¹⁰⁸ W. Bang; R. Rahmeti Arat; Oğuz Kağan Destanı, Burhaneddin Basımevi, İstanbul 1936, s.46.

şeklinde çevirir.¹⁰⁹ Ayrıca metnin Kırgız sahasında yazılmış olma ihtimalinin yüksek olması sebebiyle Kırgız sözlüğüne de bakmak gerekmektedir. Kırgızca sözlükte *bulan-* “yağmalamak” anlamına gelirken *bula-* “şerif gibi yükselmek” anlamına gelmektedir. Buradan da *bulang* kelimesi *yüksek mevki sahibi insan* anlamına gelen bir isim olabilir. Bizim esas aldığımız metnin sahipleri olan W.Bang ve R.Arat da bu kelimeleri sözlüğe almamıştır. Ancak biz kendi sözlük/dizin bölümümüzde bu kelimeyi anlamlandırmaya çalıştık.

* Metinde Kırgızca'nın ve ağızlarının veya dönem olarak Kıpçak Türkçesi'nin etkilerinin bariz bir şekilde görülmesi (bkz:2.1.2.1.4. ve 2.2.7.2.1.5.) bu metnin Kırgız/Kıpçak sahasında yazıldığını söylememize yardımcı olmaktadır. Gerek ses ve şekil değişmelerinden gerekse ağızlarda yerel olarak kullanılagelmiş kelimelerin varlığı bizi bu düşünceye sevketmiştir. Yazıldığı tarih olarak da biz Pelliot'un görüşüne katılıyoruz. Pelliot: “*Her şeyi ölçüp biçtikten sonra, Oguz Kagan Destanının Turfan'da 1300 yıllarına doğru Uygurca olarak kaleme alındığı ve bu metnin XV. yüzyılda, bir Kırgız bölgesinde, hemen hemen yalnızca imla olarak değiştirilip düzenlendiği sonucuna varıyorum.*”¹¹⁰ demişti.

¹⁰⁹ W. Bang; R. Rahmeti Arat; a.g.e., s.25.

¹¹⁰ Paul Pelliot; a.g.e., s.103

4.SONUÇ

Türk kültürünün en güzel örneklerinden biri olan Oğuz Kağan Destanlarının her açıdan en güzel nüshası Uygur harfleriyle yazılmış olan nüsha olduğu tüm araştırmacılar tarafından kabul görmektedir. 1920’li yıllardan itibaren bu nüsha üzerinde okuma ve tercüme çalışmaları yapılmış, çeşitli makaleler ve tezler yazılmıştır. Ancak ilginçtir ki kapsamlı bir gramer çalışması yapılmamıştır. Bizim yaptığımız gramer incelemesi ve sözlük / dizin ile Türk dilinin tarihine ve gelişimine gönül vermiş olan araştırmacılara kolaylık sağlanması hedeflenmiştir. Şöyle ki bir kelimenin ya da ekin tarihsel gelişimini öğrenmek isteyen araştırmacılar bu ek üzerinde metin taraması yaparken artık Oğuz Kağan Destanı’nın Uygur harfli nüshasına daha kolay ulaşım istediği bilgiyi daha kolay işleyebilecektir.

Bilindiği üzere bu nüsha Paris Bibliothéque Nationale’in Türkçe eserler bölümünde, 1001 numarada kayıt altındadır. Nüshaya ulaşım tahmin edileceği üzere kolay değildir. Biz nüshanın orijinal el yazmasını çalışmamıza ekleyerek yazma metninin bilimin ve bilim adamlarının her an ellerinin altında olmasını sağladık. Ayrıca orijinal metnin bilgisayar fontlarıyla tekrar yazarak metni çağımızın teknolojisine uygun hale getirdik. El yazması nüsha, transkripsiyonlu metin, Türkiye Türkçesine aktarılmış metin, gerekli ön bilgiler, gramer incelemesi, sözlük ve dizin ile metin ile alakalı tüm noktalara değinmeye çalıştık.

Bu çalışmanın bu şekliyle gerek üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde gerek ilgili akademik çalışmalarda kaynak bir kitap olarak faydalanılması bizim tüm arzumuzdur.

- 10 مَلَاكُنْ لَيْسَ حَتَّىٰ يَكُونَ لَكَ مِنْهُمُ مُؤْمِنِينَ
- 11 كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِرَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا لَمِنَ
- 12 الْكَاذِبِينَ وَكَذَّبَ بَنُو إِسْرَائِيلَ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كُنَّا بَنِي إِسْرَائِيلَ
- 13 وَكَلَّمْنَا هَارُونَ وَآلَهُ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كَانُوا إِسْرَائِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا
- 14 كَاذِبِينَ وَكَذَّبَ قَوْمِ كَادُوتَ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كُنَّا بَنِي إِسْرَائِيلَ
- 15 وَكَلَّمْنَا هَارُونَ وَآلَهُ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كَانُوا إِسْرَائِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا
- 16 كَاذِبِينَ وَكَذَّبَ قَوْمِ كَادُوتَ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كُنَّا بَنِي إِسْرَائِيلَ
- 17 وَكَلَّمْنَا هَارُونَ وَآلَهُ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كَانُوا إِسْرَائِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا
- 18 كَاذِبِينَ وَكَذَّبَ قَوْمِ كَادُوتَ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كُنَّا بَنِي إِسْرَائِيلَ
- 19 وَكَلَّمْنَا هَارُونَ وَآلَهُ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كَانُوا إِسْرَائِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا
- 20 كَاذِبِينَ وَكَذَّبَ قَوْمِ كَادُوتَ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كُنَّا بَنِي إِسْرَائِيلَ
- 21 وَكَلَّمْنَا هَارُونَ وَآلَهُ بِرَحْمَتِنَا إِذْ كَانُوا إِسْرَائِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا

- 22 همدع ملاین حسنگ ویامدن ویا رحسنگریک ویا
- 23 دلاکد دسرد عیا ند دح رحن عیا ند دلا دلاکد ویامدن
- 24 حسین ویا رحن دلاکد ویامدن ویامدن ویا
- 25 ح رحن ند ویامدن دلاکد ویامدن ویا
- 26 ویا رحن دلاکد ویا رحسنگریک ند ویامدن دلاکد رحن
- 27 عیا ک ویا رحن ویامدن دلاکد ویا
- 28 د من ویامدن دلاکد ویامدن ویا
- 29 ویامدن دلاکد ویا ویامدن دلاکد ویامدن ند ک
- 30 ویامدن دلاکد ویامدن دلاکد ویامدن دلاکد
- 31 ویامدن دلاکد ویامدن دلاکد ویامدن دلاکد
- 32 ک ویامدن دلاکد ویامدن دلاکد ویامدن دلاکد
- 33 ویامدن دلاکد ویامدن دلاکد ویامدن دلاکد

34 وحيورد وحيلا حدرت نه وريساك رحلكاد

35 رحمنصمنا همين حلاك وحيلا كمن حلاك

36 عنك رحلاك رحلاك رح رح رحناك مامن ند ميو كمامدا

37 نسا همدا حدرت نحن كموخناك كداكاد رحناك

38 نيو وهد وحيلا مرمر رحمننا مالاك مرمر

39 حلاك وحيلا رحناك نحن وهد مالاك مند

40 ملامداك رحلا وحيلا وهد نساك مالاك رحلكاد نسا

41 نيو رحلاك رح واد همين نسا رحناك حصرمد هدا

42 حرين ك كمامدا ح وحيلا من وحيلا

43 همين نسا ند ملامداك وهد نساك نساك

44 همين كلك رح همين نسا نحن مورمر

45 هد ميو ملامدا ومورمد كلك مامن كلك حلاك

46 مَعْلَمَاتُكُمْ وَسَيَدَاكُمْ أَعْلَمُ إِنَّكُمْ لَعِنَائِي

47 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

48 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

49 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

50 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

51 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

52 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

53 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

54 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

55 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

56 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

57 وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

58

عَمَدٌ حَمَلَةٌ عَمَدٌ وَحَدٌ يَنْزِدُ وَيَلَا حَمَلَةٌ

59

عَمَلَةٌ نَسَمَةٌ كَلِمٌ حَمَلَةٌ مَهْمَلَةٌ رَجْرٌ مَنَكَلٌ

60

رَمَلَةٌ عَمَدٌ حَمَلَةٌ رَجْرٌ رَمَلَةٌ رَمَدٌ

61

كَلِمَةٌ رَمَلَةٌ كَلِمَةٌ حَمَلَةٌ رَمَدٌ كَلِمَةٌ

62

حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ رَمَدٌ

63

رَمَدٌ رَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ رَمَلَةٌ رَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ

64

وَحَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ

65

وَحَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ

66

حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ

67

حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ

68

حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ

69

حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ حَمَلَةٌ

82 كَمِيهَاد مَنَد بَه كَاد مِي كَاد مَن مَن مَن وَ حَلَا بِي حَسَا كَاد كَاد بِي مَد

83 بَمَن مِي كَاد كَم بِي وَ مَر مَر وَ مِي كَاد رَمَن بِي

84 كَحَن بَمَن رِي بِي بِي كَحَن بَمَن

85 حَلَا مَكَاد مَد حَلَا مَن مَر مَد نَد كَم مَد مَكَاد وَ حَلَا بِي

86 عَد بَد رِي رَمَن مَك رَم مَد بِي حَرَجِي

87 عَد بَد رِي كَس مَك رَم مَد بِي مَد مَد مَد عَد

88 بَمَد رِي كَس مَد رَم مَد بِي مَر

89 مَن كَحَن بَمَن مَر مَر بِي مَن وَ مَك مَن

90 كَم وَ حَلَا كَاد حِي رَمَن رِي عَد بِي حَرَجِي

91 عَد بِي رِي رَم مَد بِي رِي مَد بِي رِي حَلَا بِي مَد

92 رِي حَلَا بِي مَن مَن عَد كَم مَد مَد مَد مَد مَد مَد مَد

93 عَمَن بَمَد بِي عَد عَم مَد مَد مَد مَد مَد مَد مَد

- 94 سبکد عیلا دتکاد عیلا کمد کمدن بهمن هرمد
- 95 زمین وین عیلا د حح زمین عیلا د
- 96 عیلا حح وحصکد کسرد کسکد رحر ریند بهن عیلا
- 97 د وحصکمد زمین عیلا حح کسرد
- 98 زمین کسرد وحر د وحصکمد
- 99 وحصکد زمین وحصکد وحصکد رحر کمدن کسکد عحصکد
- 100 عیلا وحصکد کسرد د حصکد حصکد کسکد زمین
- 101 کسرد کسکد کسرد حصکد زمین کسکد وحصکد رحر زمین
- 102 زمین کسرد کسکد ریند زمین بهمن
- 103 هرمد زمین کسکد کسکد د عیلا حح
- 104 عحصکد وحصکد کسرد عحصکد وحصکد حح عیلا د د
- 105 وحصکد حح کسکد کسکد وحصکد کسرد عحصکد د وحصکد

- 106 رجب حلاکد رحر ریند محدرمدلا نمنن ریریند ومه ریند
- 107 رحر حلا نمنن کملاکد ومهمنرد نمنن ریریند
- 108 ومهسر نمنن کملاکدلا ریند رینا ککن ومه ریننرد
- 109 رمن ححیو ریند کملاکدلا مهمد رحر ریننن رحر
- 110 رحر نه ورینا کملاکدلا ومهس کلاکدن
- 111 کلاکدو کلاکد کملاکدلا ریند کلو کلاکد محیومد رحر
- 112 ررحمدو نه ورینر کملاکدلا ومهس رحرینک
- 113 رنحو ریندن رنحو کمهسین کملاکدلا ریند
- 114 کیرمدلن وسدو سیکمدلادو حمن ومهسمن رحر
- 115 کلو رحرمدلا ریند کلو کلاکد ریند ومد رین
- 116 که حن ریننن که مهکمن ریریند
- 117 کیریند وچلا ریریند مهلا حلاکد محیومد مهکمن

- 130 ند كمدكيس رين كمدامدا رين كق حلاحن
- 131 ر ورييكد مرر رين عديك
- 132 كمدق نين مكينمد كديكد عيادن وحلاحن
- 133 مكيق كمدن عياد ند كمدكمدق ريككد ريلادن
- 134 رمدن كمدن بهمن ررر كد كسين
- 135 كس نمدن مكرد ر ريكد رمدادن
- 136 دن كمدنمدكاد بهمن وممدق ممدق كمدكاد عيادن حلاك
- 137 ومكمدن ك مرر رين نمدن
- 138 رمدادن د ر رمدن كس وحلا
- 139 عيادن ريلكد م عيادن كمدن رمدن
- 140 كمدنمدن عيادن رمدن عيادن ويكدن
- 141 وحلا حلاين ومداد عديكد ممدق ومداد مررر

142

ربرند نه بهدر و جادو گمدهمهده دهده

143

گمده گمده رجو ده ده مردهر مهدهر

144

مهدهده نه بهنه مهدهده و مهده بهنه

145

ده ده مردهر گسومدهرمنه بهده نه بهنه

146

مهدهمهده و مهده بهنه گسومدهده نه بهنه

147

نهگده بهمن مردهر ربرند

148

رهمدهرمنه نه گمده گمده گده رجهگده رهمدهده

149

رجو بهدهن نهمن گسومدهر بهده ده

150

گده رهمده گمده رهمده رهمده رهمده رهمده

151

و بهگده و ده دهههه و مهدهده رهمدهرمد گده

152

گمدهمهده مهده و مهدهده نهمن مهده بهده ده نهگسومده

153

بهده رهمدهرمد گده گمدهمهده دهدهده بهده دهدهده و دهده

154

نست رعدن عبا كذن بهمن رعدن

155

كمدمدن عمدن رعدن عبا عمدن ومد وكدن

156

دن رعدن ومداد كمدمدنو كمدكاد مرعدن كسرد عباذن

157

وكلاب كمدمدنو كمدكاد كادع رمدانن نادن

158

وكلاب كسرد ودا كاداد كادع رمدانن نادن رمدانن

159

د ك ودا رعدن كس كسوجن د ك

160

مدامدسرد كمدكمدكاد من وكلاب عجمد

161

وكلاب رعدن ودا مدامدسرد عبا عباذن

162

عبا نادن عبا د ك رعدن كسرد ومكاد مدامدسرد

163

حبا رعدن عبا نادن رعدنمدع عبا د ك

164

رعدن كسرد ومكاد رعدن كمدكمدكاد مدامدسرد

165

نكس كسرد ومكاد رعدن كادع رمدانن

- 166 نمنن بهورد رحو رحبه رحو بهنرحلا گس
- 167 ومهگد مرمر رمرن ومهگد مصلحمر رمرن
- 168 رصگد مرمر رمرن مصلحمر رمرن
- 169 نمنن رمرن رحو رن مهگد حه
- 170 رحن رن مهگد مصلحمر به رن رحو
- 171 مصلحمر مصلحمر وملا رن رحو گسرحر گسرحر
- 172 وملا رن گسرحر ومهگد مصلحمر رمرن نمنن
- 173 وملا رن مصلحمر گسرحر وملا مصلحمر مصلحمر وملا گسرحر
- 174 مصلحمر مصلحمر وملا مصلحمر گسرحر وملا
- 175 گسرحر گسرحر رن مصلحمر مصلحمر گسرحر
- 176 گسرحر وملا وملا رن مصلحمر رن مصلحمر گسرحر
- 177 گسرحر رن وملا رن رن مصلحمر رن مصلحمر

- 190 وحر نجنر رصكاد وحر سب نجنر
- 191 رصكاد مجنر ومعرمجه وحر نجنر مصلصن
- 192 وحر سب نجنر حرط مجنر نمنن
- 193 مصلصن د نمعرمجه ومعرمجه كملصلا كملصلا سب
- 194 ر د حلا واصلق ومصلصلا ومصلصلا ومصلصلا سب سب
- 195 ومصلصلا ند رصكاد ند واصلق سب واصلق
- 196 واصلق كصلك مصلصلا كملصلا مصلصلا سب
- 197 كملصلا مصلصلا مصلصلا مصلصلا نجنر
- 198 مصلصلا مصلصلا مصلصلا مصلصلا مصلصلا
- 199 مصلصلا مصلصلا مصلصلا مصلصلا مصلصلا
- 200 ومصلصلا مصلصلا مصلصلا مصلصلا مصلصلا
- 201 مصلصلا مصلصلا مصلصلا مصلصلا مصلصلا

- 202 رحمة الله تعالى وحده من محمد رسول الله
- 203 حله الله رسول محمد بن عبد الله حله الله رسول
- 204 ومحمد وحده محمد بن عبد الله من محمد رسول الله
- 205 محمد بن عبد الله حله الله حله الله حله الله حله الله
- 206 محمد بن عبد الله حله الله حله الله حله الله حله الله
- 207 محمد بن عبد الله حله الله حله الله حله الله حله الله
- 208 محمد بن عبد الله حله الله حله الله حله الله حله الله
- 209 محمد بن عبد الله حله الله حله الله حله الله حله الله
- 210 محمد بن عبد الله حله الله حله الله حله الله حله الله
- 211 محمد بن عبد الله حله الله حله الله حله الله حله الله
- 212 محمد بن عبد الله حله الله حله الله حله الله حله الله
- 213 محمد بن عبد الله حله الله حله الله حله الله حله الله

- 214 وبعين رجون كسند سن وى وبعين
- 215 كى كسند كسند كسند كسند كسند كسند
- 216 مرمر رين رين رين رين رين رين
- 217 رين رين رين رين رين رين
- 218 وبعين مرمر رين رين رين رين رين
- 219 رين رين رين رين رين رين
- 220 رين رين رين رين رين رين
- 221 رين رين رين رين رين رين
- 222 رين رين رين رين رين رين
- 223 مرمر رين رين رين رين رين رين
- 224 رين رين رين رين رين رين
- 225 كى كسند كسند كسند كسند كسند كسند

- 226 نرين ودا عمنردا كذا نردا ما ن رندا
- 227 كمدامدا دلاذ صمدع نردا وين امن بهمدمدا
- 228 دلاذ امك صمود نردا ما رمدكذ دلامد
- 229 نردا ركداد رمدك مدمن ودا كن ودا
- 230 دلاذ مدب دمدامدا كمن كسد رمد
- 231 ودا كمدامدا نمنن وسد بهرمدن كمد مو ن
- 232 كمدامدا نمنن مدمن نمنن كاد رمد كن
- 233 كمدامدا مرمد نرين نمن كاد رمد كن
- 234 دمن رمدو ركداد مرمد نرين رمدنكادو
- 235 رمدو عدرد نرين كمدامدا عددن ك
- 236 ودا وكدن نردا ودا ودا دلاذ
- 237 عمنن ومدمنن كذا نمدن رمدامدا

- 238 حلاکد عملاصمرد مک هممحصارمک مک هنرء
- 239 حلاکد صمحصء وین کس عسارء رحلاکد
- 240 حلاکدکامد کاممرد رحنء ککحنء همئن مرمرد
- 241 رینء رء حرحلا مک ند رحءکامدکامد مرمرد
- 242 کس عسلا رء رحق هممردن وممحصق ککحنء مء وین
- 243 رینء ککحنء همصمحصء حلاکد مء مین حلاکد مرمرد
- 244 رینء همصمحصء وحصء رحءکامد حلاکد رحء
- 245 مد سنء رحمنکء وین عسلا رء وممحصء وممحصء
- 246 رء رینء مء وینء مک وممحصء رینء عسلا
- 247 کس کککد رحق کککحنء هممحصارمک حینءمء رحلاکد
- 248 رینء حصء مک ویکمئن وحصء مد رحلاکد ومد مد نمئن
- 249 کس مء مءککحنء ککحنء حلاکد کککحنء عسلا د کسء

- 262 ویکم وید حیدر کے رحم و کرم سے د
- 263 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 264 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 265 د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 266 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 267 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 268 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 269 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 270 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 271 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 272 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د
- 273 رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د رحم و کرم سے د

- 274 سهجن وميگد رمنگه برمدر ريرين نمجن
- 275 عنادره كه مدهمجن حرمهد وحه عنويلا رجهد ومله حلاكه نمجن
- 276 مگد وملهينجن عنمهجن وحهجن حلاكه ومده عنويلا
- 277 وحه رينره عنويگد رينره مدهمهجن كه مدهمجن
- 278 وملهرمده نده رمهكه رينره ومله كه كهدهجن
- 279 وملهرمده نده رمهكه كهمهكهكه عيه ركهكه عيه نمجن عيه
- 280 نمجن حيه رمه نمجن ريريه رمنده رمهكه عيه مهسكه عيه
- 281 رينره عيه كهسره عنويگد عيه رمنده عيه رينره حمدهمهجين
- 282 كه رينره رينره مهمر وحه كهمهمهده
- 283 حلاكه عيه حلاكه نمجن مدهمهجن مهيه ريه
- 284 رينره مگه رمهكهيه مهمر ريرين رينره
- 285 عيه نده رمهكهكه رمهكهكه كهسره كهكهكه رجه رينره رينره

- 286 وحصه محضند اند که در این حصه محضند بهمن سنه
- 287 عمن سنه به یک و میرسد عمن سنه
- 288 و میرسد بهمن کیو که در حله کند بهمن
- 289 سنه و در عمن که در عمن عمن عمن عمن
- 290 در این و در حصه بهمن که در سنه که در
- 291 بهمن در این حصه د به کیو که در
- 292 عمن که در عمن که در عمن که در بهمن
- 293 بهمن که در حصه د به و حصه که
- 294 و بهمن که در سنه که در بهمن که در
- 295 و بهمن که در عمن که در عمن که در
- 296 و بهمن که در حصه که در حصه که در
- 297 و بهمن که در حصه که در عمن که در حصه که در

- 298 كلمة محمد بن عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 299 محمد بن عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 300 عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 301 محمد بن عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 302 عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 303 محمد بن عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 304 عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 305 محمد بن عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 306 عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 307 محمد بن عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 308 عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب
- 309 محمد بن عبد الله بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب بن عبد الوهاب

- 310 نیش عسیریا حدی سبیب ہمدی رحی
- 311 ویسیدن و مہسیدن رحی مرحدی سیرین نھنن
- 312 عیند کہ من سیرس عیدن ریر سب عیدن
- 313 مہسیدن مہسیدن و حدی سبب رچید کھدھمدی و مہ حدی
- 314 حدی رمد عیدن کھدھمدی و حدی حدی حدی کھدھمدی
- 315 حدی نھنن مہد مہسیدن کھدھمدی حدی رمدی
- 316 عیہ کہ و حدی رمدی مھدھمدی کہ و حدی مہسیدن
- 317 حدی رمدھمدی کھدھمدی مدی رمدھمدی من رمدھمدی و حدی مہسیدن
- 318 حدی رمدی کھدھمدی کھدھمدی کہ رمدی و مہسیدن
- 319 ریت کھدھمدی حدی کھدھمدی و حدی مدی
- 320 رمدھمدی من کھدھمدی کھدھمدی نہ رچہ
- 321 کھدھمدی حدی مھدھمدی کھدھمدی ہمدی کھدھمدی کہ رمدی

- 322 رن حن مرمر ررن ر وحنلململم
- 323 لمرد لملم رحر ر ررن مرر رن ر
- 324 عسرم وعرلملم رحن لململم ر ررن مرر رن ر
- 325 لملململم وعرلملم رحن لململم نرمر رحن
- 326 لململم وحنلم لململم ر رحن لململم رن لملم
- 327 لملململم حلم ر لملململم ر وحنلململم رن
- 328 لملم لملم مرمر ررن لململم لملململم
- 329 لململم لململم لململم رنلملم لملململم
- 330 لململم لململم ر رنلملم رحنلملم لململم
- 331 لململم لملم وعرلملم لملم رن لملم رن حن
- 332 لملم رن لململم رحنلململم لململم رحر ر ررنلملم
- 333 لملململم رن رن لملململم لملململم رنلملم لملململم

- 334 یسینین ریحدر عیمن مدر حمن کلمصلا ریحذ
- 335 بد ححیکمدر کینن یسلا رء یسذ عیلا ویلمحنن
- 336 ریحذ کلمذ کینرحر کلمذ یسلا رء یسذ
- 337 عیلا ویلمحنن کین کلمذ یسلا رء یسذ
- 338 یسذ کینن یسلا رء ویسلا عیلا کینرذ مدرسرد
- 339 یسذ کلمذ یسلا رء ویسلا عیلا ریحذ بد
- 340 ححیکمدر ریحو ریح عیلا ریحو ریحو عیلا ححیسرد
- 341 عیلا د کلمذ یسذ عیلا ریحو عیلا کلمذ حینذ
- 342 عیلا کلمذ عیلا کلمذ عیلا کلمذ عیلا ریحو عیلا
- 343 هررحر ریحینذ یسلا کلمذ ریحو کلمذ حینذ
- 344 مدر ویسلا کلمذ ریحو کلمذ کینرذ ححیکمدر ریحو بد ریحو
- 345 عیلا بد ویسلا یسذ عیلا یسذ عیلا ححیکمدر ححیکمدر

- 346 من عیلا ند رحمن رتد ملکنن کلو
- 347 ککاد رتد نکلدن بهمن رحمن کس
- 348 ککنر حر رحو رحن عیلا رحو رحو عیلا رحو رحو
- 349 عیلا د ککن بهمن عیلا کد مدع رحو رحو من
- 350 ند عیلا کد عیلا عیلا کد عیلا کد عیلا کد عیلا کد
- 351 من حر رتد بهمن کد رحو کد کس من
- 352 عیلا ند مدع رتد مدع بهمن کد کس کد کد
- 353 رحو مد خند عیلا من عیلا و بهمن بهن عیلا
- 354 نمنن حه ککاد من ند من عیلا کس
- 355 بهن عیلا و بهمن کلو ککاد رتد نکلدن
- 356 بهمن من حر رتد مدع رحو رحو کد
- 357 عن ککاد نمنن عیلا خد حه رحو عیلا خد

358 عَلَيْهِوَ عَسْرَ حَالِكِد رَحِيْقُو رَحْنِ سَحُو مِيَا كَدِيَا كَد عِيَا مَر مَحِر

359 رَمِيْنِ وَيَكْمَعِن مَلَا كَد

360 مَن حَرَجَكِه

361 رَحَلَان رَحِيْقِيْ حَرِيْق نَد كَدِن كَمَدِيَا كَد مَن مَعِن

362 وَيَسَد كِه وَحَا مِيَا كَدِن كَسْر مَعِن رَحَلَا كَد مَكْسِرِد

363 كِه وَحَا مَن رَمَحَمِن وَيَسْرِيَا كَد عَمِن

364 حَرِد كِه رَحَلَان رَحِيْقِيْ مَرِيْق نَد كَدِن كَمَدِيَا

365 كَد مَن مَعِن وَيَسَد كِه وَحَا رَحِيْقِيْ مَعِن كَسْر مَعِن رَحَلَا كَد

366 مَكْسِرِد كِه وَحَا رِيَا رَمَحَمِن نَد وَيَسْرِيَا كَد

367 مَن حَسِن كِه وَيَحْمِيْمَعِن عِيَا مِيَا كَدِيَا كَد

368 عَمِن حَسِن كِه مَدِيْق مَن عِيَا مِيَا كَدِيَا كَد

369 رَحَلَان رَمَحِن رَحَلَان رَحْمَت سِيَا كَد عِيَا

370 حطك عبا سحنه كوكاد عبا نكاذ بهن مرمر نرين

371 مرمر عبا د ن حطك ذ بهن مرمر و حطك كس كسك رحر

372 د مرمر عبا رحو نين سكر مرمر حطك مرمر عبا رحو نين مرمر

373 حطك و حطك مر رحو مرمر حطك و حطك رحو حطك

374 مرمر مرمر نين عبا ن حطك مرمر مرمر عبا مر نين

375 مرمر مرمر رحو كسك نين مرمر

376 نين عبا ن و حطك نين مرمر كوك كسك

377

378

379

5.2. El Yazması

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or document, written on aged, stained paper. The text is arranged in several lines, with some words appearing to be "Dear", "I", "am", "writing", "to", "you", "and", "I", "hope", "you", "will", "find", "this", "letter", "interesting". There are two circular red stamps on the page: one at the top center and one on the right side. The paper shows signs of age, including water damage and discoloration.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is written on aged, yellowed paper and is arranged in several lines. The script is highly stylized and difficult to decipher, but appears to be a form of early modern handwriting. The lines of text are roughly parallel and fill most of the page's width.

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or document, written on aged, stained paper. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be stylized or possibly representing a specific dialect or code. The paper shows signs of wear, including dark stains and discoloration.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript, written on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines, though the lines are somewhat irregular and the ink is dark and somewhat faded. The script is highly stylized and difficult to decipher without a key or context. The paper shows signs of age, including discoloration and water damage.

Handwritten text in a cursive script, possibly a ledger or account book, with several lines of entries. The text is written on aged, stained paper. A faint circular stamp is visible at the top center. A small, stylized drawing of a kangaroo is present near the bottom center of the page.

Handwritten entries (from top to bottom):

- Line 1:
- Line 2:
- Line 3:
- Line 4:
- Line 5:
- Line 6:
- Line 7:
- Line 8:
- Line 9:
- Line 10:

Small drawing of a kangaroo near the bottom center.

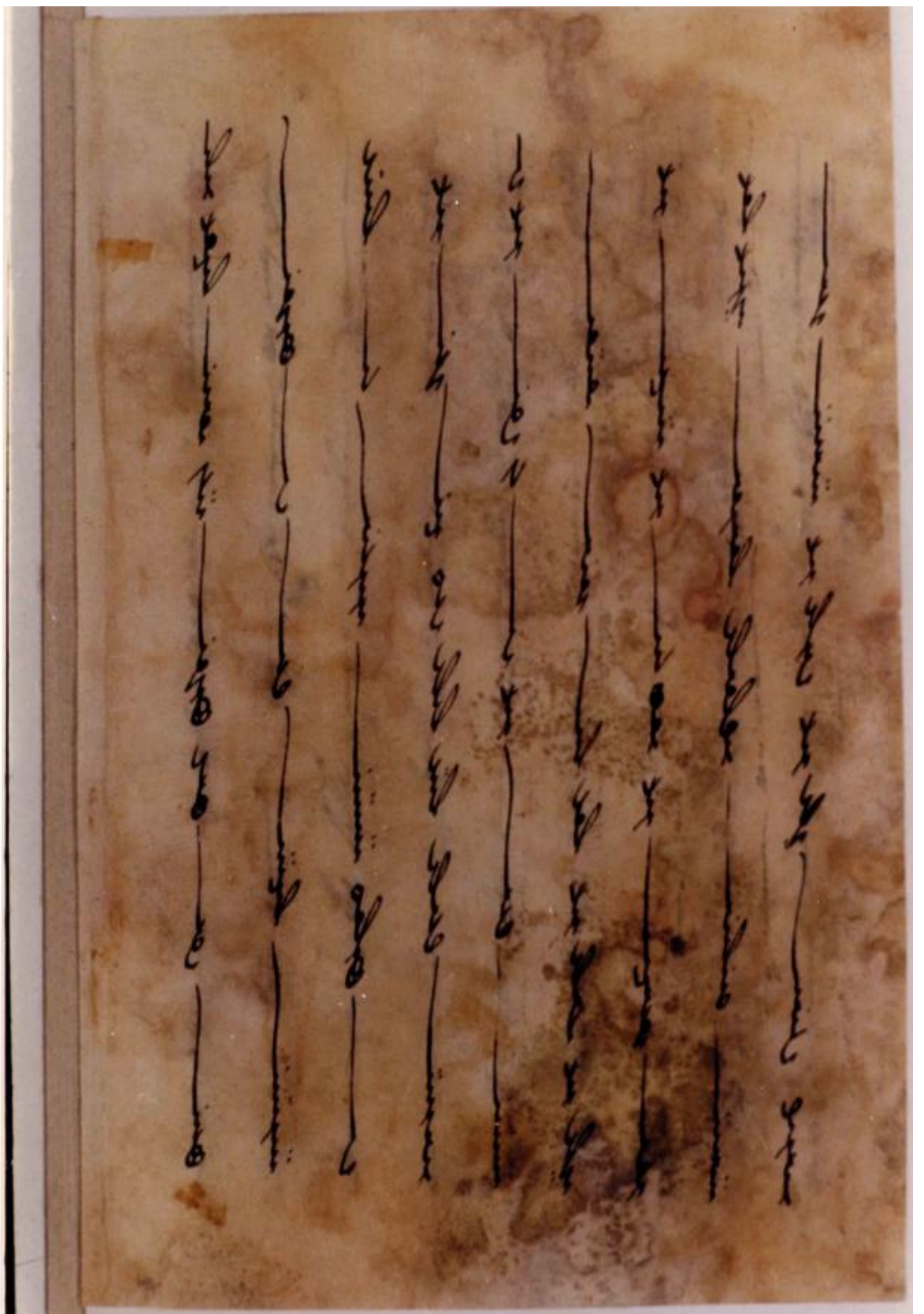
Page number 29 at the bottom right.

Handwritten text in cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 vertical columns, reading from right to left. The ink is dark, and the paper shows significant water damage and discoloration. The script is highly stylized and difficult to decipher.

Handwritten text in cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be numbers or symbols. A red circular stamp is visible near the top center of the page.

Handwritten text in cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines, separated by vertical lines. The ink is dark brown/black, and the paper shows significant water damage and discoloration, particularly in the center and right-hand side. The handwriting is highly stylized and difficult to decipher.

Handwritten text in cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines. A red circular stamp is visible in the upper right quadrant. The paper shows signs of age, including discoloration and water damage.

18

Handwritten musical notation in a cursive style, consisting of several staves with notes and stems.

16

12

Handwritten text in a cursive script, possibly a ledger or account book, with multiple columns of entries. The text is written on aged, stained paper. A circular stamp is visible at the top center of the page.

13

Handwritten text in a cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines, though the ink is very faint and difficult to decipher. The paper shows significant water damage and discoloration, particularly in the center and right-hand side. The handwriting appears to be a historical form of cursive, possibly from the 17th or 18th century. The lines of text are roughly parallel to each other, following the horizontal orientation of the page.

Handwritten text in a cursive script, possibly a ledger or account book. The text is arranged in several columns and rows, with some numbers and words visible. The paper is aged and stained.

Handwritten text in cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines, though the ink is very faint and the script is highly stylized and difficult to decipher. The paper shows significant water damage and discoloration, particularly in the center and right-hand side.

Handwritten text in cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines. The ink is dark, and the paper shows significant water damage and discoloration. A faint circular stamp is visible in the upper left quadrant. The number '13' is written at the bottom right corner of the page.

Handwritten text in cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines, though the lines are somewhat irregular and bleed into each other. The ink is dark, and the paper shows significant water damage and discoloration, particularly in the center and right-hand side. The handwriting is fluid and characteristic of the 18th or 19th century. The text is mostly illegible due to the cursive style and the condition of the document.

Handwritten text in a cursive script, likely a list or account, written on aged, stained paper. The text is arranged in several vertical columns, with some lines starting with a vertical line. The script is dense and difficult to decipher due to the cursive style and the condition of the paper.

Handwritten text in a cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be numbers or specific symbols. The ink is dark, and the paper shows significant water damage and discoloration.

Handwritten text in a cursive script, possibly a list or account, written on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 vertical columns. A diagonal line or fold is visible across the middle of the page. The paper shows significant water damage and discoloration.

Handwritten text in cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 vertical columns, reading from right to left. The ink is dark, and the paper shows significant water damage and discoloration. The script is highly stylized and difficult to decipher.

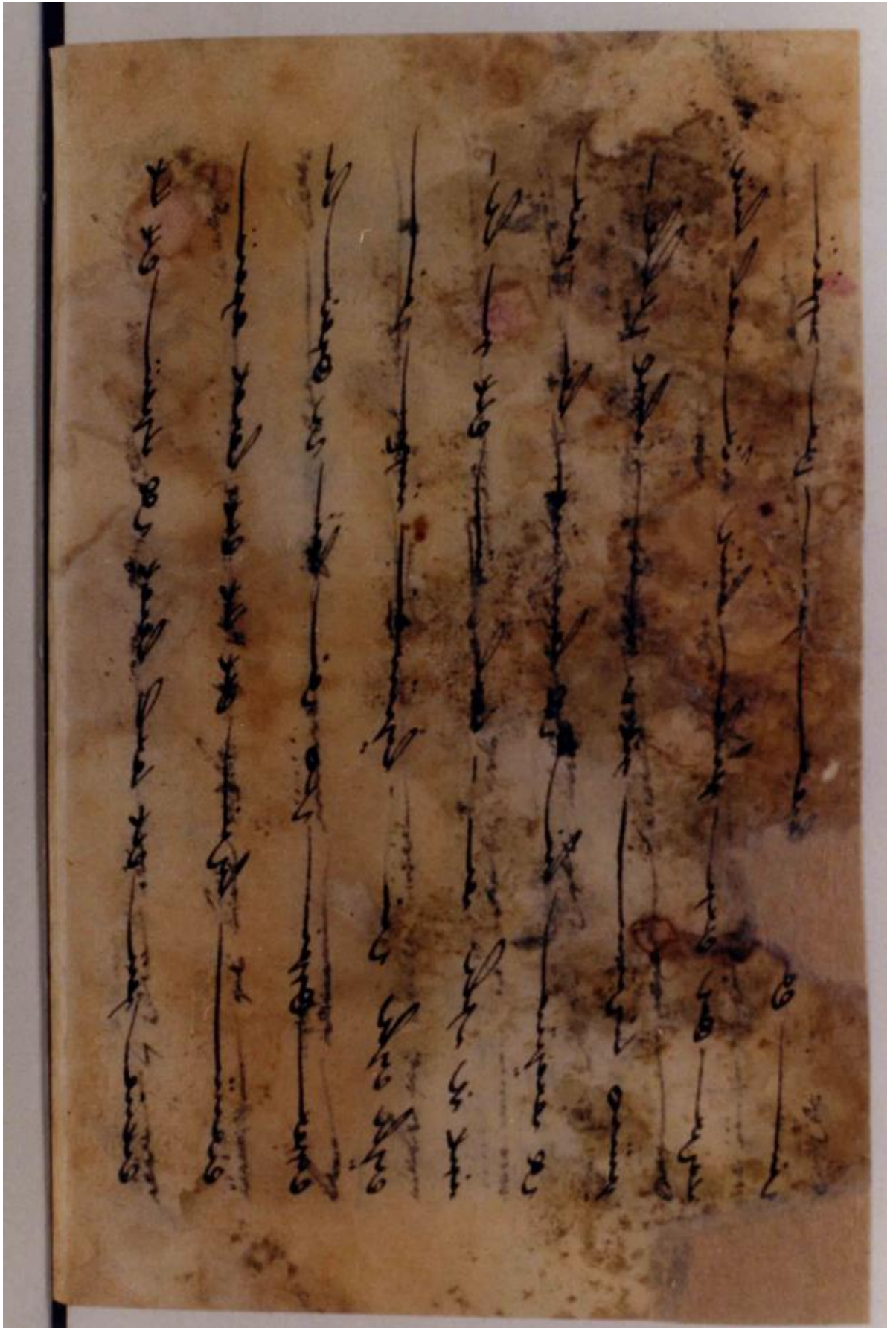
Handwritten text in a cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines. The ink is dark, and the paper shows significant water damage and discoloration, particularly in the center and lower portions. The script is highly stylized and difficult to decipher. A small number '57' is visible in the upper right quadrant of the page.

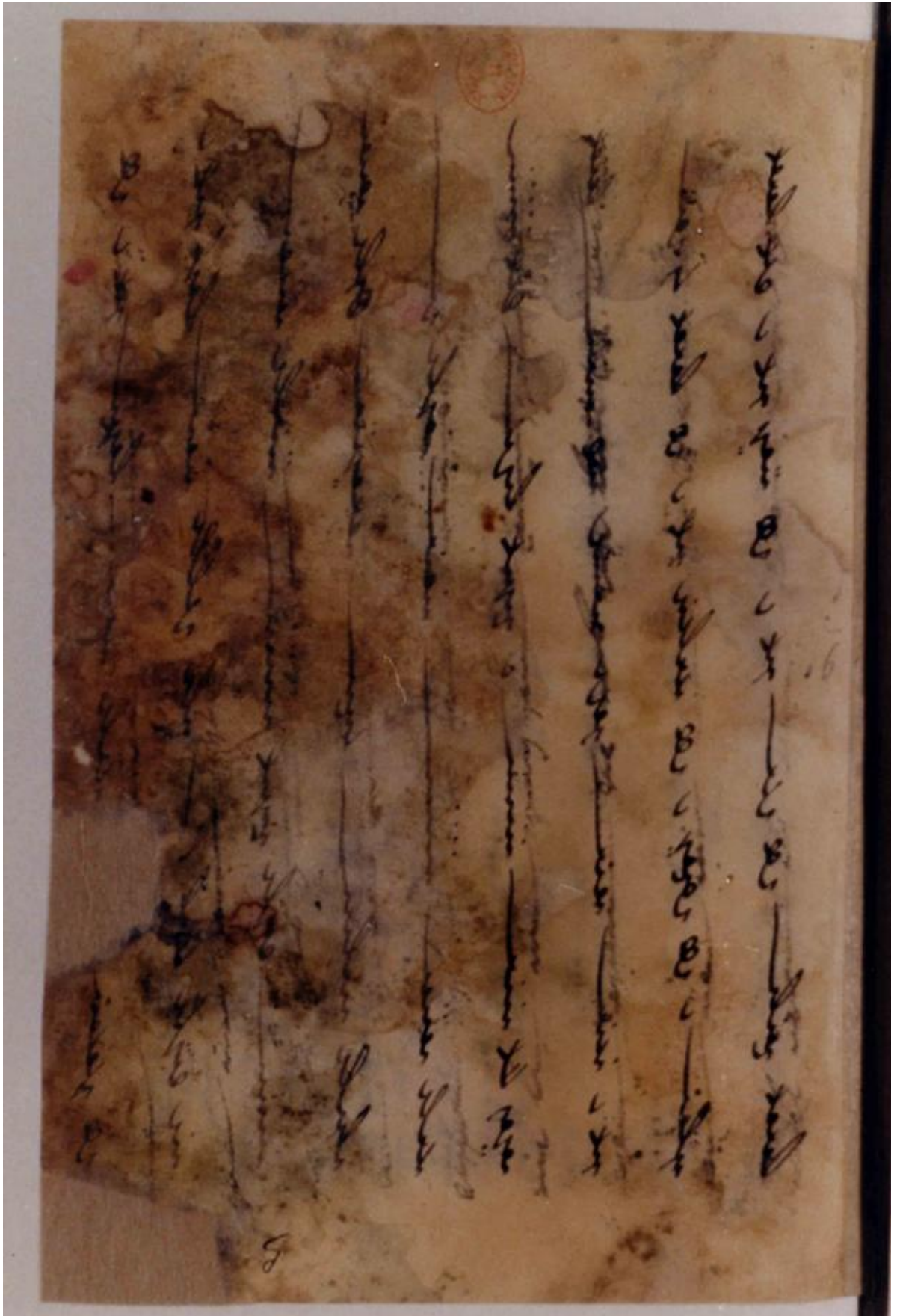
Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript, written on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 vertical columns, reading from right to left. The ink is dark, and the paper shows significant water damage and discoloration, particularly in the upper and middle sections. The script is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge of the language or dialect used.

Handwritten text in a cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 vertical columns, reading from right to left. A circular red stamp is visible in the upper right quadrant of the page.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript, written on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 vertical columns, reading from right to left. The ink is dark, and the paper shows significant water damage and discoloration, particularly in the lower half. The script is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge of the language or dialect used.

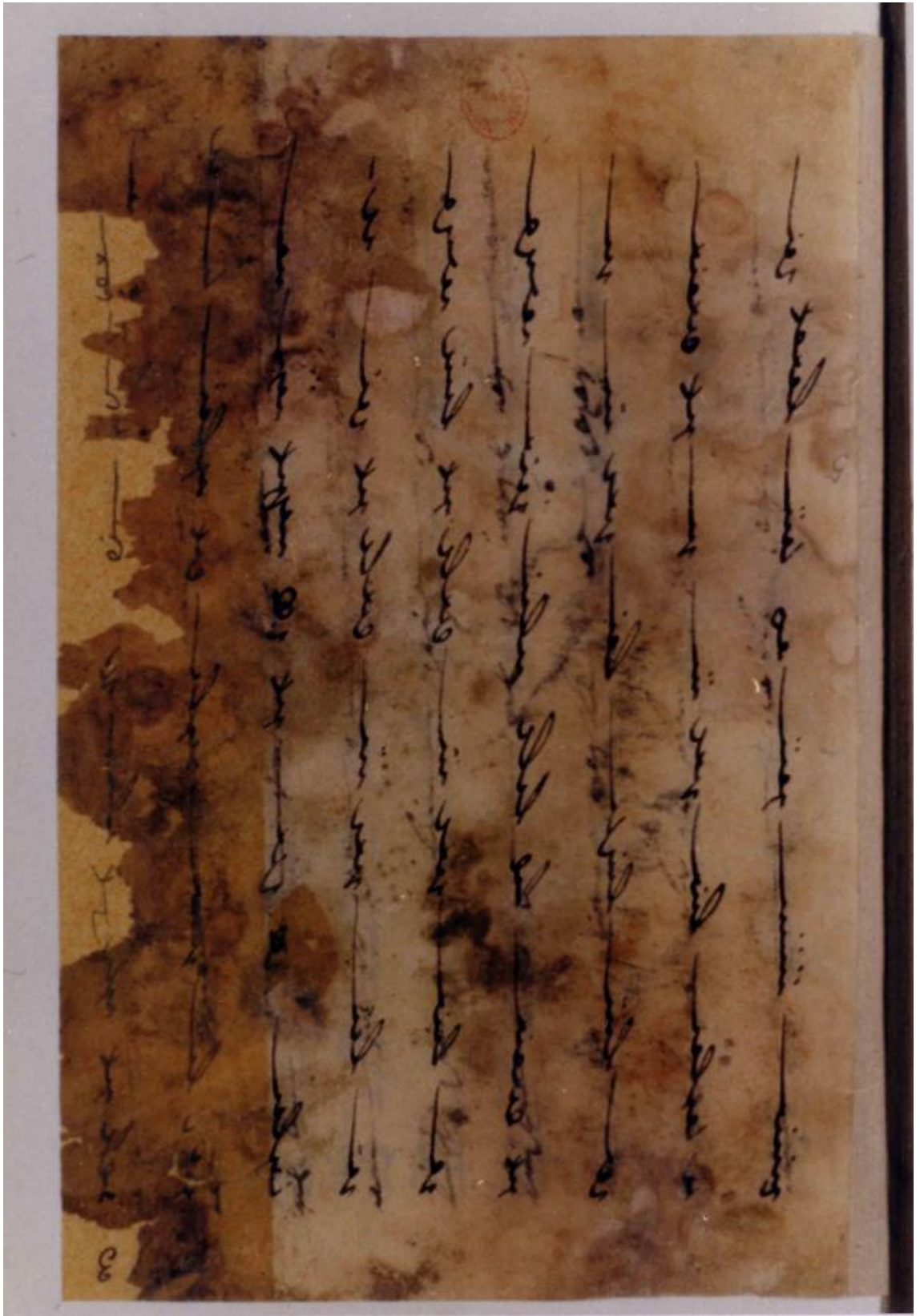

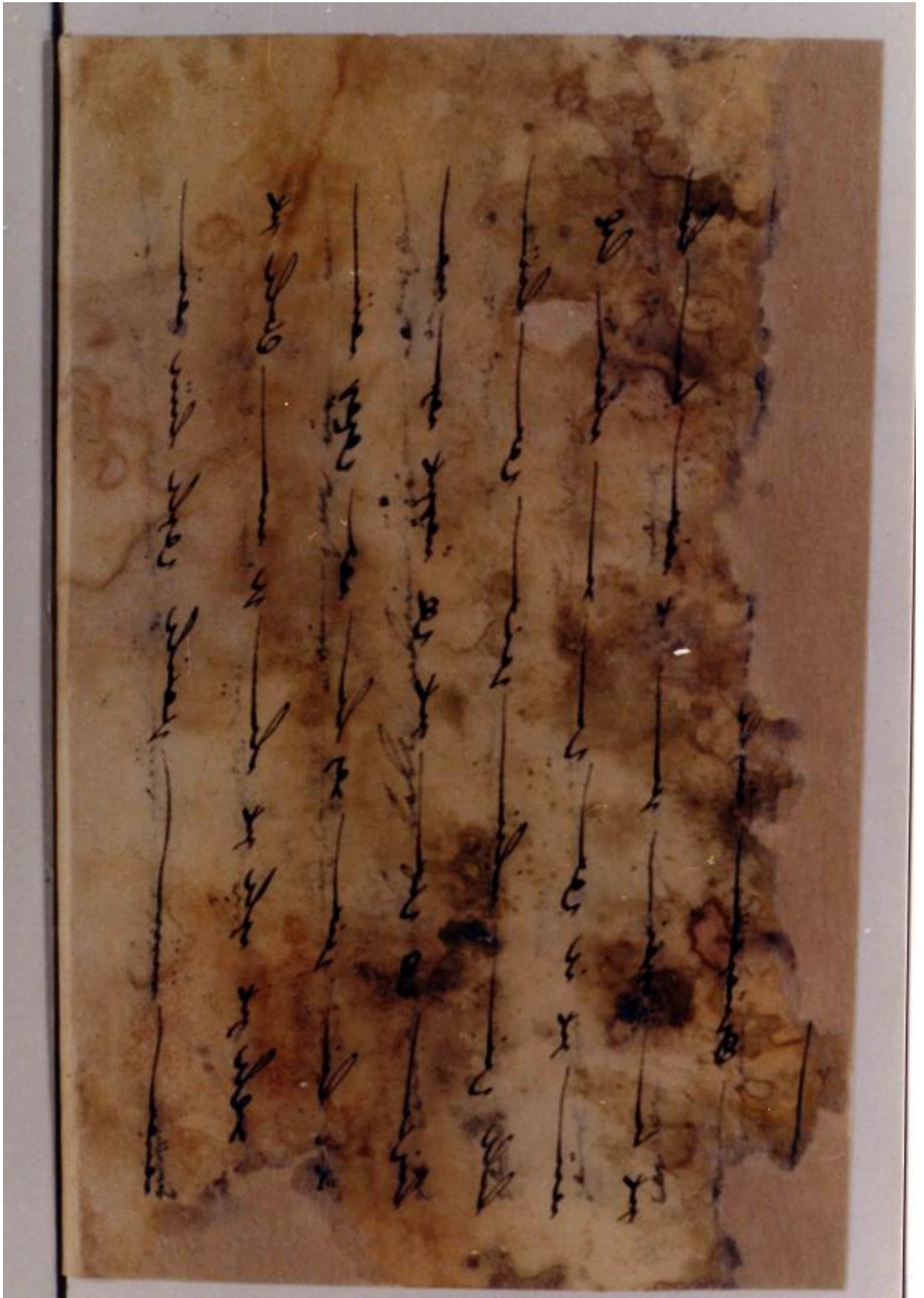

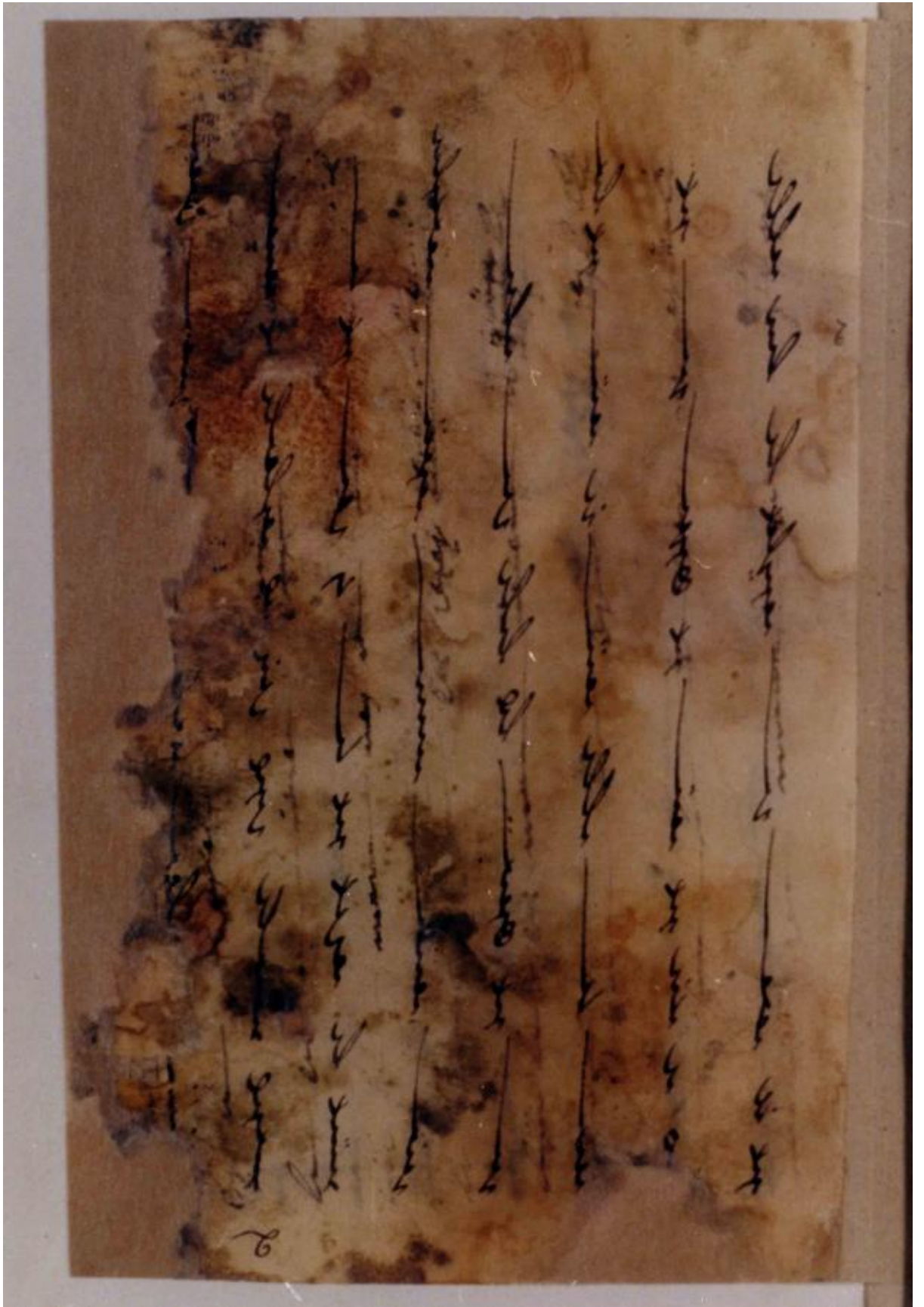

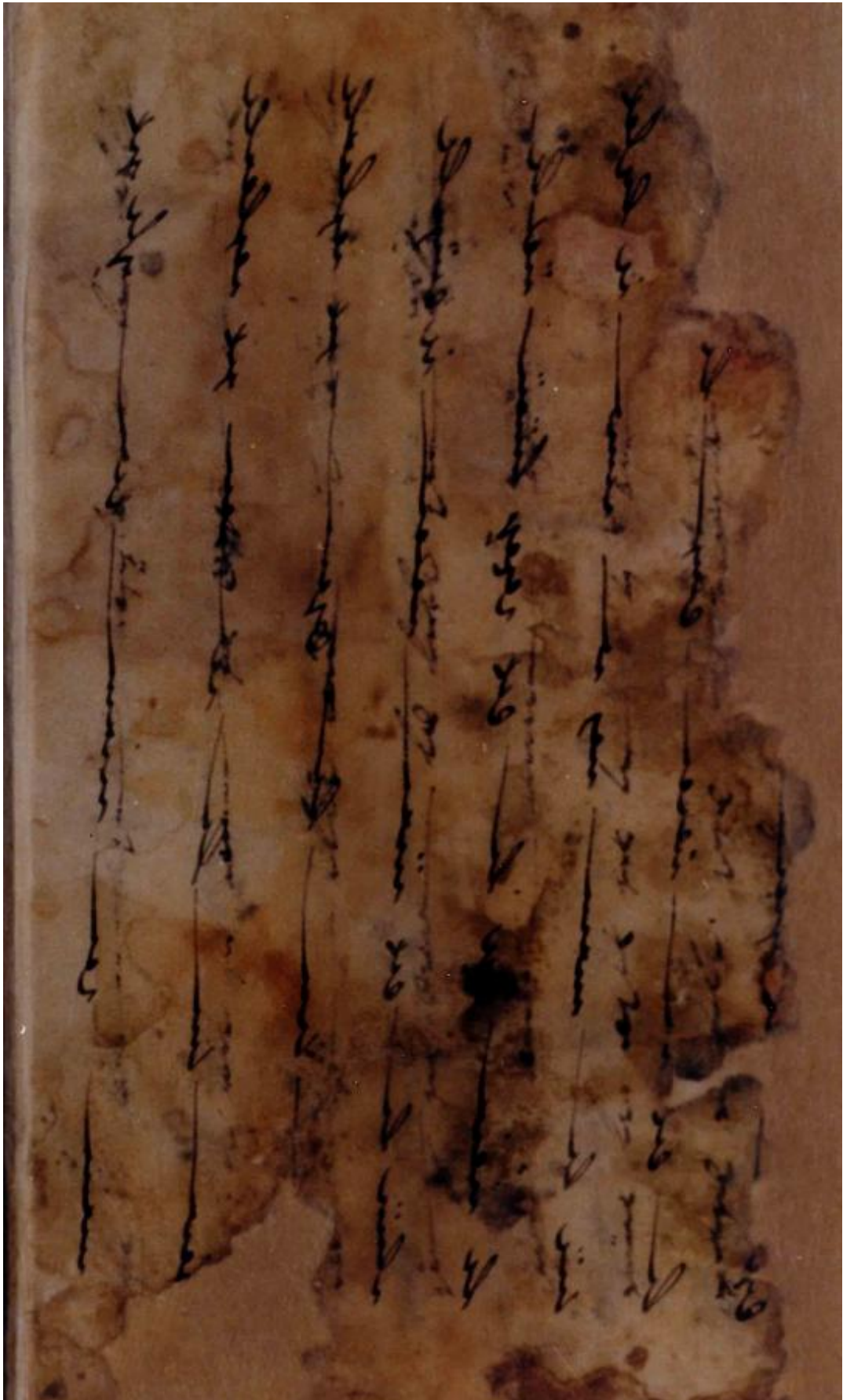

Handwritten text in cursive script on aged, stained paper. The text is arranged in approximately 10 vertical columns, reading from right to left. The ink is dark, and the paper shows significant water damage and discoloration. The script is highly stylized and difficult to decipher. The page is numbered 128 at the bottom center.

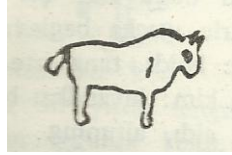
Handwritten text in a cursive script, likely a letter or document, written on aged, stained paper. The text is arranged in several lines, with some words appearing to be "Dear Sir" and "I have". A red circular stamp is visible on the right side of the page, containing the text "RECEIVED" and "SEP 11 1861".

4.3. Transkripsiyon

1. ... bolsunğıl tep tediler. anung angağusu

1¹¹²

2. uşbu turur:

tağı mundın song sevinç

3. tapdılar. k(e)ne künlerdin bir kün ay қаған-

4. nung¹¹³ közü yarıp bodadı, irkek oğul toğurdı.

5. oşul oğulnung önglüki çırağı kök

6. irdi, ağızı ataş kızıl irdi, közleri al, saçları қаşları

7. қара irdiler irdi. yaқşı nepsikilerdin

8. körüklügrek irdi. oşul oğul ana-

9. sınıng kögüzündün oğuznı içip, mundın

10. artıkraқ içmedi. yig et, aş, sürme

2

11. tiledi. tili kile başladı. kırk kündin song

12. bedükledi, yürüdi, oynadı. adaқı ud adaқı teg, billeri

13. böri billeri teg, yağrı kiş yağrı teg, kögüzü

14. aduğ kögüzü teg irdi. bedeninüng қamağı

15. түк түlüklüg irdi. yıldıлар күteye

16. turur irdi; atlarқа mine turur irdi; kik

17. av avlaya turur irdi. künlerdin

18. song, keçelerdin song igit boldı. bu ...

19. қақda bu yirde bir uluğ orman bar irdi;

3

20. köp mürenler köp ögüzler bara irdi. bunda kilgen-

21. ler kik köp köp, bunda uçқанlar қуш köp köp irdi.

22. oşul orman içinde bedük bir қıyandkat bar

23. irdi. yıldılarını, yil künlerni yir irdi. bedük

24. yaman bir kik irdi. birke emgek birle

25. il künni basup irdi. oğuz қаған bir iriz

¹¹² Sağ taraftaki rakamlar orijinal el yazması metnin sayfa numaralarıdır.

¹¹³ Çevirine “nug” şeklinde okunmuş.

26. қақыз киши ирди. бу қиандкатни авламақ tiledi күн-
 27. lerde bir күн avğa çıқdı. çıда birle,
 28. ya oқ birle, taқı қılıч birle, қалқан **4**
 29. birle atladı. bir buғu aldı. şol buғunı dal
 30. nung çubukı birle ıgачқа baғladı, kitdi.
 31. andın song irte boldı. tang irte чақ-
 32. da keldi. kördi, kim: қиандкат buғunı alıp durur.
 33. kine bir aduғ aldı, altunluғ
 34. bilbaғı birle yıgачқа baғladı, kitdi.
 35. mundun song irte boldı. tang irte
 36. чақда kildi. kördi, kim: қиандкат aduғını alıp turur. **5**
 37. k(e)ne oşu ıgачning түbinde turdı. қиандкат
 38. kelip başı birle oғuz қалқанın urdı. oғuz
 39. çıда birle қиандкатning başın urdı, anı
 40. öltürdi. қılıч birle başın kesdi, aldı kitdi. kene
 41. kelip kördi, kim: bir şunğkar қиандкат içegüsin
 42. yimekde turur. ya birle, ok birle
 43. şunğkarnı öltürdi, başın kesdi. andın
 44. song tedi, kim: şunğkarnung angaғu-
 45. sı uşbu turur:

buғu yidi, aduғ yidi; çıdam

46. öltürdi, temür bolsa; қиандкатни şunğ **6**
 47. қар yidi; ya oқum öltürdi, yez bolsa, tep tedi,
 48. kitdi. taқı қиандкатning anguғusu uşbu
 49. turur:

kene künlerde bir kün

50. oğuz қаған bir yirde tengrini çalbarğu-

51. da irdi, қаранггuluқ keldi. kökdün

52. bir kök yaruқ түşdi. күндүн ay

53. aydın қоғulғuluғрақ

54. irdi. oğuz қаған yürüdi, kördi, kim:

55. uşbu yaruқnung arasında bir қız

7

56. bar irdi, yalguz olturur irdi. yaқşı көrük-

57. lüg bir қız irdi. anung başında атаş-

58. lüg yaruқluғ bir mengi bar irdi,

59. altun қазуқ teg irdi. oşul қız antaғ

60. көrүklüg irdi, kim: күlse, kök

61. tengri күle turur; iğlasa, kök tengri

62. iğlaya turur; oğuz қаған

63. anı kördükde usı қалмаdı, kitdi; sevdi, aldı. anung

64. birle yatdı, tilegüsin aldı. төl boғaz

8

65. boldı. күnlerdin song, keçelerdin song

66. yarudı. üç irkek oғulnı toғurdı. birinçi-

67. sige күn at¹¹⁴ қoydılar, ikin-

68. çisige ay at¹¹⁵ қoydılar, üçünçü-

69. sige yultuz at қoydılar. kene bir күn

70. oğuz қаған avға kitdi. bir

71. köl arasında alındın bir iғаç

72. kördi. bu iғаçnung қabuçaқında

73. bir қız bar irdi, çalguz olturur irdi.

9

74. yaқşı көrүklüg bir қız irdi. anung

75. közü kökdün kökrek irdi.

¹¹⁴ Çeviride “ad” okunmuştur.

¹¹⁵ Çeviride “ad” okunmuştur.

76. anung saçı müren osuğı teg, anung
77. tişi ünçü teg irdi. antağ körük-
78. lüg irdi, kim: yirning yil küni anı körse,
79. ay ay ah ah ölerbiz, tep sütdin
80. umuz bola tururlar. oğuz ağan
81. anı kördükde usı kitdi, çürekige ataş
82. tüşdi, anı sevdi, aldı; anung birle yatdı, tilegü- **10**
83. sün aldı. töl boğaz boldı. künler-
84. din song, keçelerdin song
85. yarudı. üç irkek oğulnı toğurdı. birin-
86. çisige kök at oydılar, ikin-
87. çisige tağ at oydılar, üçünçü-
88. süge tengiz at oydılar.
89. andın song oğuz ağan bedük
90. toy birdi. il künge çarlıg ...
91. çarlap kingeşdiler, keldiler. kırık şire **11**
92. kırık bandeng çapturdı. türlüğ aşlar, tür-
93. lüg sürmeler, çubuyanlar, kırmızılar
94. aşadılar, içdiler. toydın song oğuz
95. ağan beglerge il künlerge
96. çarlıg birdi. taı tedi, kim: men sinler-
97. ge boldum ağan, alalng ya taı
98. alkın, tamga bizge bolsun
99. buyan, kök böri bolsunğıl uran; temür çıda-
100. lar bol orman, av yirde yürüsün ulan, **12**
101. taı taluy, taı müren, kün tuğ bolğıl, kök
102. urıan, tep tedi. kene andın song
103. oğuz ağan tört sarıga çarlıg
104. çumşadı. biltürgülük bitidi, ilçilerige
105. birip yiberdi. uşbu biltürgülükde bitil-
106. miş irdi, kim: men uyğurnıng ağanı bola men,
107. kim yirning tört bulungıung ağanı
108. bolsam kerek turur; sinlerdin baş çalunğı-

109. luḡ tilep men turur. oşul, kim mening ağız- **13**
110. umğa baqar turur bolsa, tarıtıḡ
111. tartıp dost tutar men, tep tedi. uşbu kim
112. ağızumğa baqmaz turur bolsa, çımad
113. çaqıp, çerig çekip, duşman tutar men;
114. taguraḡ basıp, asturıp, yok bolsunḡıl
115. tep kıılır men, tep tedi. kene bu çaḡ-
116. da ong çangaḡda altun qaḡan
117. tegen bir qaḡan bar irdi. uşbu altun
118. qaḡan oḡuz qaḡanḡa ilçi yumşap **14**
119. yiberdi. köp telim altun kümüş tartıp, köp telim
120. kız yakut taş alıp, köp telim erdiniler yiber-
121. ip yumşap, oḡuz qaḡanḡa soyurḡap
122. birdi; ağızıḡa baqındı. yakşı bigü birle
123. dostluḡ kııldı. anung birle amıraḡ
124. boldı. çong çangaḡıda urum tegen
125. bir qaḡan bar irdi. uşbu qaḡannung
126. çerigi köp köp, balıqları köp köp irdiler
127. irdi. oşul urum qaḡan oḡuz qaḡan- **15**
128. nung çarlıḡın saqlamaz irdi; қадаḡla-
129. ḡu barmaz irdi. munı söz söz-
130. ni tutmaz men turur men, tep yarlıḡ-
131. ka baqmadı. oḡuz qaḡan çımad
132. atup, anḡa atlaḡu tiledi. çerig birle
133. atlap, tuḡlarını tutup kitdi. kırık
134. kündün song muz tay tegen
135. taḡnung adaḡıḡa keldi. kırıḡan-
136. in tüşkürdi, şük bolup uyup turdı. çang irte **16**
137. bolduḡda oḡuz qaḡannung
138. kırıḡanıḡa kün teg bir
139. çaruḡ kirdi. ol çaruḡdun kök
140. tülüklüḡ, kök çalluḡ bedik
141. bir irkek böri çıḡdı. oşul böri oḡuz

142. қағанға сөз birip turur irdi.
143. тақы теди, kim: ay ay, oғuz, urum
144. üstige sen atlar bola sen;
145. ay ay, oғuz tapuқunglarға men **17**
146. yürür bola men, tep tedi. kene
147. andın song oғuz қаған
148. қуриқанни түртүрди, kitdi. көрди,
149. kim: çerigning tapuқları
150. da kök түlüklüg, kök çalluғ
151. bedik bir irkek böri yürүгүде
152. turur. ol böriining artların қадағ-
153. lap yürүгүде turur irdiler irdi. bir
154. neçe күnlerdin song kök, **18**
155. түlüklüg, kök çalluғ bu bedik
156. irkek böri turup turdı. oғuz тақы çerig
157. birle turup turdı. munda itil müren tegen
158. bir talay bar irdi. itil mürenning қудуқ-
159. ida bir қара тағ тапıқıda
160. uruşғu tutuldı. oқ birle, çıda
161. birle, қılıч birle uruşdıлар. çerig-
162. lerning aralarıda көp telim boldı uruşғu,
163. il күnlerning көngülleride **19**
164. көp telim boldı қayғu. tutulunç, uruşunç
165. antaғ yaman boldı, kim: itil müren-
166. nüng suғı қıp қızıl, sip singgir teg
167. boldı. oғuz қаған başadı, urum қаған
168. қаçdı. oғuz қаған urum қаған-
169. nung қағанлуқın aldı; il
170. күnin aldı. ordusıға көp
171. uluғ ölüg bargu, көp telim tirig
172. bargu tusu boldı. urum қағанung **20**
173. bir қарındaşı bar irdi; uruz beg tegen
174. irdi. ol uruz beg oғulun тағ başı-

175. da tering müren arasında
176. yaxşı berik baluqqa yumşadı. taqı
177. tedi, kim: baluqni kadaqlağı kerek turur;
178. sen taqı uruşgulardın song baluq-
179. nı bizge saqlap kelgil tep tedi.
180. oğuz qağan oşul baluqqa atladı. uruz
181. begning oğulı anga köp altun **21**
182. kümüş yiberdi. taqı tedi, kim: ay, menning
183. qağanum sen. mence atam bu
184. baluqni birip turur. taqı tedi, kim: baluq-
185. nı kadaqlağı kerek turur, sen taqı
186. uruşgulardın song baluqni benge
187. saqlap kelgil, tep tedi; atam çımad atup irse,
188. menüing tapum irürmü; sendin
189. çarluğ bağıluğ bellüg bola men.
190. bizning qutıbiz senning **22**
191. qutung bolmuş, bizning uruğ-
192. ıbiz senning ıqaçungnung
193. uruğı bolmuş bolup turur. tengri sen-
194. ge yir birip buçurmuş bolup turur. men sezge
195. başumni qutumni bire men. bigü
196. birip, dostluqđın çıkmaz turur men,
197. tep tedi. oğuz qağan igitning
198. sözün yaxşı kördi, sivindi, küldi. taqı
199. ayttı, kim: mence köp altun yumşap sen, **23**
200. baluqni yaxşı saqlap sen, tep tedi. anung
201. üçün anga saqlap at qoydı; dostluq
202. kıldı. kene çerig birle oğuz qağan
203. itil tegen mürenge keldi. itil tegen
204. bedük bir müren turur. oğuz qağan anı
205. kördi. taqı tedi, kim: itilning suğıdın
206. neçük keçerbiz, tep tedi. çerigde bir
207. yaxşı beg bar irdi; anung atı uluğ ordu

208. beg irdi. usluğ bir ir irdi. 24
209. kördi, kim: bu yirde köp telim tallar, köp telim
210. ıǵaçlar oşul ıǵaçlar
211. m kesdi. ıǵaçlarda
212. yatdı, keçdi. oğuz ǵağan sevinç atdı, küldi.
213. taǵı aytdı, kim: ay ay, sen munda beg
214. bolung, ǵıpçaq tegeren sen beg bolung,
215. tep tedi. taǵı ilgerü kitdiler. andın song
216. oğuz ǵağan kene kök tülüklüg,
217. kök çalluğ irkek böri kördi. uşbu kök 25
218. böri oğuz ǵağanǵa aytdı, kim: amtı
219. çerig birle mundun atlang, oğuz,
220. atlap il künlerni, beglerni kiltür-
221. gil, men senge başlap yolını körgürür
222. men, tep tedi. tang irte bolduǵda
223. oğuz ǵağan kördi, kim: irkek böri
224. çerigning tapuǵlarında yürüğü-
225. de turur, sevindi. ilgerü kitdi. oğuz
226. ǵağan bir çokurdın ayǵır atǵa mine 26
227. turur irdi. oşul ayǵır atnı bek çok siviüyür
228. irdi. çolda uşbu ayǵır at közdin yitü
229. ǵaçdı, kitdi, munda uluğ bir tağ bar
230. irdi. üze üstünde tong taǵı muz
231. bar turur. anung başı soǵuǵdır. ap aǵ
232. turur. anung üçün anung atı muz tağ
233. turur. oğuz ǵağanıng atı muz tağ
234. içige ǵaçıp kitdi. oğuz ǵağan mundın
235. köp çıǵay, emgek çekip turdı. çerigde 27
236. bir bidik ǵaǵız ir beg bar irdi.
237. çalang bulangdın ǵorukmaz turur
238. irdi. çürüğüde, soǵurguda onga
239. ir irdi. oşul beg tağlarǵa kirdi,
240. yürüdü. toǵuz kündün song oğuz

241. aęanęa ayęır atnı kiltürdi. muz
242. tağlarda köp soğuk bolupdın ol beg
243. ağardın sarunmış irdi; ap aç irdi. oğuz
244. ağan siviņ birle küldi; aytdı, kim: **28**
245. ay, sen munda beglerge bolęıl başlık
246. ma menglep senge at bolsun ağarlık,
247. tep tedi. köp erdini soyuręadı; ilgerü kitdi.
248. kene yolda bedük bir öy kördi. bu öynüng
249. tağamı altundın irdi; tunglukları tağı
250. kümüşdün, alıkları temürdin irdiler
251. irdi. apuluk irdi, aęęıç yok irdi.
252. çerigde bir yakşı çerber ir bar irdi. anung
253. atı tömürdü ağul teger irdi. anga **29**
254. çarlığ ıldı, kim: sen munda al, aç alık.
255. aęęungdun song kil orduğa, tep
256. tedi. mundın anga alaç at oydı; ilge-
257. rü kitdi. kene bir kün kök tülük-
258. lüg, kök çalluğ irkek böri yürümeyin
259. turdı. oğuz ağan tağı turdı; urığan
260. tüşküre turęan turdı. tarlağusız
261. bir yazı yir irdi. munga çerçret tetürürler irdi.
262. bedük bir yurt, il kün irdi. yılęıları **30**
263. köp; ud, buzağları köp; altun kümüşleri köp;
264. erdinileri köp irdiler irdi. munda çerçret ağan-
265. ı, il küni oğuz aęanęa çarşu
266. kildiler. uruş toğuş başlandı; oğlar birle, ılıç-
267. lar birle uruşdılar. oğuz ağan başladı,
268. çerçret ağannı basdı, öltürdi, başın
269. kesdi. çerçret il künin öz ağızığa
270. bağınturdı. uruřęudun song oğuz ağan-
271. nung çerigige, nökerlerige, il kün- **31**
272. iğe antağ uluğ ölüğ baręu tüşdi, kim,
273. yüklemekke, kiltürmekke at, kağatır, ud

274. azlık boldı. munda oğuz қағannung
275. çerigide usluğ yaşkı bir çeбер киши бар ирди. anung
276. atı бармақлиғ çosun billig ирди. бу çeбер
277. бир қаңға çapdı. қаңға üstünde ölüğ
278. барғунı қoydı. қаңға başıда tirig
279. барғунı қoydı. тарıtdılar, kitdiler. nökerler-
280. nüng, il künnüng қamağı munı kördiler, şaşdıлар. **32**
281. қаңғалар тақı çapdıлар. munлар қаңға yürümek-
282. de қаңға, қаңға söz bire turur
283. ирділер ирди. anung üçün anlarga
284. қаңға at қoydıлар. oğuz қаған қаңға-
285. larını kördi, küldi; тақı aytdı, kim: қаңға қаңға
286. birle ölügni tirig yürüğürsün, қаңға-
287. luğ senge at bolğuluk қаңға
288. belğürsün, tep tedi; kitdi. andın song
289. kene bu, kök tülüklüğ, kök çalluğ **33**
290. irkek böri birle sındı, тақı tangğud, тақı
291. şağam yinggaklarığa atlap kitdi.
292. köp uruşğudın, köp toқuşğudun song
293. anlarını aldı; öz yurtığa birledi;
294. başadı, basdı. k(e)ne taşқарun қалмасun,
295. bellüg bolsun, kim: күndünki bulunğda
296. barқан tегen bir yir бар turur. uluğ
297. барғuluğ bir yurt turur. köp ısığ bir yir
298. turur. munda köp kikleri, köp қuşları бар turur **34**
299. altını köp, күmüşi köp, ирдинileri köp turur. il күn-
300. lerining önglüki, çırağı қap қара turur.
301. oşul yirning қағанı masar tегen bir қаған
302. ирди. oğuz қаған anung üstige
303. atladı. antağ yaman uruşğu boldı; oğuz
304. қаған başadı, masar қаған қаçdı. oğuz
305. anı basdı, yurtın aldı, kitdi. anung dostları
306. köp sivinçler tapdı. anung duşmanları köp

307. kaygular tapdı. oğuz kağan başadı. 35
308. sanaguluksız nemeler, yılkı-
309. lar aldı. yurtıga, öyüğe tüşdi, kitdi.
310. kene çaşkarun kalmasun, kim,
311. bellüg bolsun, kim: oğuz kağannung
312. çanıda aq saçalluğ, moz saçluğ
313. uzun usluğ bir kart kişi turur bar irdi.
314. uqğuluğ, tüzün bir yir irdi, tüşimel
315. irdi, anung atı uluğ türük irdi. kün-
316. lerde bir kün uyquda bir altun 36
317. ya kördi; taqı üç kümüş oq kördi. bu altun
318. ya kün toğışdın ta kün batuşı-
319. gacı teger irdi. taqı bu üç
320. kümüş oq tün yanggakka kite
321. turur irdi. uyqudun song tüşde kör-
322. genin oğuz kağanğa biltürdi;
323. taqı tedi, kim: ay kağanum, senge
324. çaşgu bolsungıl tüzün, ay kağanum senge;
325. türlük bolsungıl tüzün: negü kök 37
326. tengri birdi tüşümde kiltürsün; tala
327. turur yirni urugungga birtürsün,
328. tep tedi. oğuz kağan uluğ türük-
329. nüng sözün yaqşı kördi, ögütün
330. tiledi; ögütüğe köre kıldı. andın
331. song irte bolupta ağalarını, ini-
332. lerni çarlap kiltürdi. taqı aytdı, kim; ay, mening
333. köngülüm avnı tilep turur; çarı bolğumdın
334. mening kaçızluğum yok turur. kün, 38
335. ay, yultuz tang sarıga senler barung;
336. kök, tağ, tengiz tün sarıga sen-
337. ler barung, tep tedi. andın song üçegü-
338. sü tang sarıga bardılar; taqı üçegü-
339. sü tün sarıga bardılar. kün, ay,

340. yultuz köp kikler, köp kuşlar avlağı-
341. larıdın song çolda bir altun yanı
342. çapdılar; aldılar, atasığa birdiler.
343. oğuz kağan sivindi, küldi. tağı yanı **39**
344. üç buzguluk kıldı. tağı aytdı, kim: ay ağa-
345. lar. ya bolsun senlernüng; ya teg
346. oqlarnı kökkeçe atung, tep
347. tedi. kene andın song kök, tağ,
348. tengiz köp kikler, köp kuşlar avlağı-
349. larıdın song çalda üç kümüş oğ
350. nı çapdılar; aldılar, atasığa birdiler.
351. oğuz kağan sivindi, küldi. tağı ok-
352. larnı üçüğe üleştürdi. tağı aytdı, **40**
353. kim: ay iniler, oqlar bolsun senler-
354. nüng; ya atdı oğnı, oqlar teg
355. senler bolung, tep tedi. kene andın
356. song oğuz kağan uluğ quriltay
357. çaqırdı. nökerlerin, il künlerin
358. çarlap çaqırdı; kilip kingeşip olturdılar. oğuz
359. kağan bedük ordu
360. ong yakıda
361. kırık kulaç ığaçnı tiktürdi. anung **41**
362. başıda bir altun tağuk koydı; adaqı-
363. da bir aq koyun bağladı. çong
364. yakıda kırık kulaç ağaçnı tiktür-
365. di. anung başıda bir kümüş tağuk koydı;
366. adaqıda bir qara koyunı bağladı.
367. ong yakıda buzuklar olturdi.
368. çong yakıda üç oqlar olturdi.
369. kırık kün kırık kiçe aşadılar,
370. içdiler; siviñ tapdılar. andın song oğuz kağan **42**
371. oğullarığa yurtın eliştürüp birdi. tağı tedi kim:
372. ay oğullar, köp men aşdum, uruşgular köp men kördüm;

373. ıda bile oğ kp atdum, ayęır birle kp yr-
374. dm; duşmanlarını ığlağurdum, dostlarumnu men
375. kültürdüm, kök tengrige men ötedim;
376. senglerge bire men yurdum, tep dedi.
377.
378.

5.4. Türkiye Türkçesine Aktarımı

(1)¹¹⁶ ... olsun dediler. Onun resmi budur: Bundan sonra sevindiler.

Yine günlerden bir gün Ay Kağanın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.

Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve (2) bir daha içmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeğe başladı; kırk günden sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Ayakları öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi. At sürüleri güder, ata biner ve geyik, av avlardı. Günlerden ve gecelerden sonra yiğit oldu. Bu ...

(3) O çağda, orada büyük bir orman vardı; birçok dereler ve ırmaklar vardı. Buraya gelen avlar ve burada uçan kuşlar çoktu. Bu ormanın içinde büyük bir gergedan vardı. At sürülerini ve halkı yerdı. Büyük ve yaman bir canavardı. Ağır bir eziyetle halkı ezmişti. Bu gergedanı avlamak istedi. Günlerden bir gün ava çıktı. Kargı, (4) yay, ok, kılıç ve kalkanla ava gitti.

Bir geyik ele geçirdi, o geyiği söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve gitti.

Sonra sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki: gergedan geyiği almış.

Sonra Oğuz Kağan bir ayı tuttu; onu altın kuşağı ile ağaca bağladı, gitti.

Yine sabah oldu. Tan ağarırken (5) yine geldi ve gördü ki: gergedan ayıyı da almış.

Bu sefer o ağacın dibinde (kendisi) durdu. Gergedan geldi ve başı ile Oğuzun kalkanına vurdu. Oğuz kargı ile gergedanın başını vurdu ve onu öldürdü. Kılıcı ile başını kesti, aldı gitti.

Tekrar geldiği zaman gördü ki: bir ala doğan gergedanın bağırsaklarını yemektedir. Yay ve okla ala doğanı öldürdü ve başını kesti. Ala doğanın ise resmi

budur:

¹¹⁶ Orijinal metnin sayfa numaralarıdır.

Sonra dedi ki: (Gergedan) geyiği yedi, ayıyı yedi. Kargım onu (6) öldürdü; demir olsa (olduğu için). Gergedanı ala doğan yedi, okum onu öldürdü; bakır olsa (olduğu için) dedi, gitti. Gergedanın resmi budur:

Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki:

(7) O ağacın kavuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Onun başında (alnında) ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyordu. Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti (kalmadı); sevdi, aldı. Onunla (8) yattı ve dileğini aldı.

Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gün adını koydular; ikincisine Ay adını koydular; üçüncüsüne Yıldız adını koydular.

Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda (9) bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Onun gözü gökten daha gök idi: (onun) saçı ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse: Eyvah! Ölüyoruz der ve (tatlı) süt, (acı) kımız olurdu.

Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti. Yüreğine ateş (10) düştü; onu sevdi, aldı. Onunla yattı ve dileğini aldı.

(Kız) gebe kaldı. Günlerden ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gök adını koydular; ikincisine Dağ adını koydular; üçüncüsüne Deniz adını koydular.

Sonra Oğuz Kağan büyük bir toy (ziyafet) verir Halka emir (verdi ki ...) (Oğuz Kağan halkı) çağırınca, (11) ahali birbirine danıştı ve geldi. Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı. Türlü yemekler, türlü şaraplar, tatlılar ve kızımlar yediler ve içtiler. Toydan sonra Oğuz Kağan beylere ve halka buyruk verdi ve

Ben sizlere oldum kağan,

Alalım yay ile kalkan,
Nişan olsun bize buyan,
Bozkurt olsun (bize) uran,
Demir kargı olsun (12) orman,
Av yerinde yürüsün kulan,
Daha deniz, daha müren,
Güneş bayrak, gök kurıkan.

Dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan dört yana emirler yolladı; tebliğler yazdı ve elçilere verip gönderdi. Bu tebliğlerde şöyle yazılmıştı:

Ben Uygurların kağanıyım (olayım) ve (ben) yeryüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir. Sizden itaat (13) dilerim. Kim benim emirlerime baş eğerse, hediyelerini kabul ederek, onu dost edinirim. Kim baş eğmezse, gazaba gelirim; düşman sayarak, ona karşı asker çıkarır ve derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ettiririm.

Yine o zamanlarda sağ yanda Altun Kağan adında bir kağan vardı. Bu Altun (14) Kağan Oğuz Kağana bir elçi gönderdi. Pek çok altın, gümüş takdim etti ve yakut taşlar alıp, pek çok cevahir yollayarak, bunları Oğuz Kağana saygı ile sundu. Ona itaat etti, iyi hediyelerle dostluk temin etti ve onunla dost oldu.

Sol yanında Urum adında bir kağan vardı. Bu kağanın askeri ve şehirleri pek çoktu. (15) Bu Urum Kağan Oğuz Kağanın emrini dinlemezdi. Onun arkasından gitmezdi. Ben onun sözünü tutmam diyerek emrine bakmadı. Oğuz Kağan gazaba gelerek onun üzerine yürümek istedi; bayrağını açarak,, askeriyle ona karşı yürüdü.

Kırk gün sonra Buz Dağ adında bir dağın eteğine geldi. Çadırını (16) kurdurdu ve sessizce uyudu. Tan ağarınca Oğuz Kağanın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü ve gök yeleli büyük bir erkek kurt çıktı. Bu kurt Oğuz Kağana söz veriyordu ve dedi ki: (17) Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun (yürüyeceksin); ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum (yürüyeceğim) dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan çadırını dürdürdü ve gitti. Gördü ki büyük bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmektedir.

Nice günlerden sonra (18) gök tüylü ve gök yeleli bu büyük erkek kurt durdu. Oğuz Kağan da askeri ile durdu. Burada İtil Müren adında bir deniz vardı. Bu İtil Mürenin kenarından bir kara dağın önünde savaş başladı. Okla, kargı ile ve kılıçla vuruştular. Askerlerin arasında vuruşma çok oldu, (19) halkın gönüllerinde kaygı çok oldu. Boğuşma ve vuruşma öyle yaman oldu ki, İtil Mürenin suyu zencefre gibi baştanbaşa kıpkırmızı oldu. Oğuz Kağan yendi ve Urum Kağan kaçtı. Oğuz Kağan Urum Kağanın hanlığını ve halkını aldı. Onun ordugâhına pek çok cansız ve pek çok canlı (20) ganimet düştü.

Urum Kağanın bir kardeşi vardı. Adı Uruz Bey idi. Bu Uruz Bey oğlunu dağ başında, derin ırmak arasında iyi tahkim edilmiş bir şehre yolladı ve: şehri korumak gerek, sen şehri bizim için kuru ve savaştan sonra bize gel dedi.

Oğuz Kağan bu şehre yürüdü. Uruz (21) Beyin oğlu ona çok altın ve gümüş yolladı ve dedi ki: Ey (Oğuz Kağan), sen benim kağanımsın; babam bana bu şehri verdi ve: şehri korumak gerektir; sen de şehri benim için kuru ve savaştan sonra gel dedi. Babam (sana) kızdı ise, bu benim suçum mudur? Ben senin emrini yerine getirmeğe hazırım. (22) Bizim devletimiz senin devletin olmuş; bizim uruğumuz senin ağacının yemişindendir. Tanrı sana yer vermek lütünde bulunmuş; ben sana başımı ve devletimi vereceğim; sana vergi verip ve dostluktan çıkmam dedi. Oğuz Kağan yiğidin sözünü iyi gördü, sevindi, güldü ve (23) sen bana çok altın yollamışsın ve şehri iyi korumuşsun dedi. Onun için ona Saklap adını koydu ve onunla dost oldu.

Sonra Oğuz Kağan askerleriyle İtil adındaki ırmağa geldi. İtil büyük bir ırmaktır. Oğuz Kağan onu gördü ve: İtilin suyunu nasıl geçeriz? Dedi.

Asker arasında iyi bir bey vardı. Onun adı Uluğ Ordu Bey idi. (24) O akıllı ve ... bir erdi; gördü ki, bu yerde pek çok dal ve pek çok ağaç ... O ağaçları ... kesti ve bu ağaçlara yattı, geçti. Oğuz Kağan sevindi, güldü ve: sen burada bey ol; senin adın Kıpçak Bey olsun dedi.

Yine ileri gittiler. Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü ve (25) gök yeveli erkek kurdu gördü. O kurt Oğuz Kağana: şimdi Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür; ben önden sana yol gösteririm dedi.

Tan ağarınca, Oğuz Kağan gördü ki, erkek kurt askerinin önünde yürümektedir; sevindi ve ilerledi.

Oğuz (26) Kağan her zaman bir alaca ata binerdi. O bu atı pek çok severdi. Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı. Burada büyük bir dağ vardı. Üstünde don ve buz vardı. Onun başı soğuktan ap ak idi. Onun için adı Buz Dağ idi. Oğuz Kağanın atı bu Buz Dağın içine kaçtı, gitti. Oğuz Kağan bundan (27) çok eziyet ve ızdırap çekti. Asker arasında bir kahraman bey vardı. Ne tanrıdan ne de şeytandan korkardı. (Yüksek mevki sahibi insanlardan korkmazdı.) Yürüyüşe soğuğa dayanıklı bir erdi. O bey dağlara girdi, yürüdü. Dokuz gün sonra atı Oğuz Kağana getirdi. Buz Dağda çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı, bembeyazdı. Oğuz Kağan (28) sevinçler güldü ve: sen buradaki beylere baş ol ve senin adın ebediyen Karluk olsun dedi. Ona çok mücevher bağışladı ve ilerledi.

Yolda büyük bir ev gördü. Bu evin duvarı altından, pencereleri gümüşten ve çatısı demirdendi. Kapalı idi ve anahtar yoktu. Asker arasında pek becerikli bir adam vardı. (29) Adı Tömürdü Kağul idi. Ona buyurdu: sen burada kal ve çatıyı aç; açtıktan sonra orduya gel. Bunun üzerine ona Kalaç (Kal! Aç!) adını koydu ve ilerledi.

Yine bir gün gök tüylü ve gök yeveli erkek kurt yürümeyip durdu. Oğuz Kağan da durdu ve çadırını kurdurdu. Bu, tarlasız ve çorak bir yerdi. Buraya Çürçet diyorlardı. (30) Büyük bir yurt idi; atları çok, öküzleri ve buzağları çok, altın ve gümüşleri çok, cevahirleri çoktu. Burada Çürçet Kağan ve onun halkı Oğuz Kağana karşı geldiler. Vuruşma ve çarpışma başladı. Oklarla, kılıçlarla vuruştular. Oğuz Kağan yendi Çürçet Kağanı mağlup etti, öldürdü; başını kesti ve Çürçet halkını kendisine tabi kıldı. Vuruşmadan sonra Oğuz Kağanın (31) askerlerine, maiyetine ve halkına öyle büyük bir ganimet düştü ki, yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi. Oğuz Kağanın askeri arasında tecrübeli ve gayet becerikli bir adam vardı. Onun adı Barmaklığ Çosun Bilig idi. Bu becerikli usta bir araba yaptı. Arabaya cansız ganimetleri yükledi. Arabanın ön tarafına canlı ganimetleri koydu. Onlar çektiler, gittiler. Oğuz Kağanın maiyeti ve (32) halkı, hepsi bunu gördü ve şaşırıldı. Onlar da araba yaptılar. Bunlar

arabayı çekerken (durmadan): Kanga! Kanga! Diye bağıyorlardı. Onun için onlara Kanga adını koydular. Oğuz Kağan arabaları gördü, güldü ve dedi ki: Kanga Kangayla ölüyü diriltirsin; Kangaluğ sana ad ve bu Kanga (araba) senin ünvanın olsun dedi, gitti.

Ondan sonra (33) yine bu gök tüylü ve gök yeveli erkek kurtla Hint, Tangut ve Suriye taraflarına yürüdü. Pek çok vuruşmadan ve pek çok savaşmadan sonra onları aldı ve kendi yurtlarına kattı; onları yendi ve kendisine tabi kıldı.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, cenupta Barkan denilen bir yer vardır, çok zengin bir yurttur ve çok sıcak bir yerdir. (34) Burada çok av ve çok kuş vardır. Altını, gümüşü ve cevahiri çoktur. Halkının çehresi kapkaradır. Bu yerin kağanı Masar adında bir kağandı. Oğuz Kağan onun üzerine yürüdü. Çok yaman bir vuruşma oldu Oğuz Kağan onu yendi, Masar Kağan kaçtı. Oğuz onu hükmü altına aldı, yurdunu ele geçirdi, gitti. Onun dostları çok sevindiler, düşmanları çok (35) üzüldüler. Oğuz Kağan yendi. Sayısız eşya, at aldı ve yurduna, evine doğru yola koyuldu, gitti.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, Oğuz Kağanın yanında aksakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli bir ihtiyar vardı. O, anlayışlı ve asil bir adamdı. Oğuz Kağanın nazırı idi. Adı Ulu Türk idi. (36) Günlerden bir gün uykuda bir altın yay ve üç gümüş ok gördü. Bu altın yay gün doğusundan ta gün batısına kadar ulaşmıştı ve üç gümüş ok ta şimale doğru gidiyordu. Uykudan uyanınca düşte gördüğünü Oğuz Kağana anlattı ve dedi ki: Ey kağanım, senin ömrün hoş olsun; ey kağanım, (37) senin hayatın hoş olsun. Gök Tanrı ne verdi (ise) düşümde verdiğini hakikate çıkarırsın. Tanrı bütün dünyayı senin uruğuna bağışlasın!

Oğuz Kağan Ulu Türk'ün sözünü beğendi; onun öğüdünü diledi ve öğüdüne göre yaptı. Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı ve: Benim gönlüm avlanmak istiyor. İhtiyar olduğum için (38) benim artık cesaretim yoktur, Gün, Ay ve Yıldız, doğu tarafına sizler gidin; Gök, Dağ ve Deniz, sizler de batı tarafına gidin dedi.

Ondan sonra üçü doğu tarafına, üçü de batı tarafına gittiler.

Gün, Ay ve Yıldız çok av ve kuş avladıktan sonra, yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. (39) Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üç parçaya böldü ve: Ey büyük (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe kadar atın dedi.

Gök, Dağ ve Deniz çok av ve kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları (40) üçe üleştirdi (üç parça yaptı) ve: Ey küçük (oğullarım), oklar sizlerin olsun. Yay oku attı; sizler de ok gibi olun dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan büyük kurultay topladı. Maiyetini ve halkını çağırttı. Onlar geldiler ve müşavere ettiler. Oğuz Kağan büyük ordugâh ... sağ yanına (41) kırk kulaç direk diktirdi; onun üstüne bir altın tavuk koydu; altına bir ak koyun bağladı. Sağ yanda Bozuklar oturdu; sol yanına Üç Oklar oturdu. Kırk gün, kırk gece yediler, (42) içtiler ve sevindiler.

Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verdi ve:

Ey benim oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağılattım; dostlarımı ben güldürdüm. Ben Gök Tanrıya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum dedi...

6. SÖZLÜK / DİZİN

			a.+ığa 122, 269
			a.+umğa 109, 112
- A -		ah	eyvah!
aç-	açmak.		a. 79, 79
	a. 254	aķ	ak, beyaz.
	a.+gungdun 255		a. 231, 243, 312, 363
açķıç	anahtar.	al	ela, kırmızı; ön.
	a. 251		a. 6
adaķ	ayak.		a.+ındın 71
	a.+ı 12, 12	al-	almak.
	a.+ıda 362, 366		a.-alıng 97
	a.+ığa 135		a.-dı 29, 33, 40, 63, 64, 82, 83, 169, 170, 293, 305, 309
aduğ	ayı.		a.-dılar 342, 350
	a. 14, 33, 45		a.-ıp 32, 36, 120
	a.+nı 36	altun	altın.
ağa	büyük kardeş.		a. 59, 116, 117, 119, 181, 199, 263, 316, 317, 341, 362
	a.+lar 344		a.+dın 249
	a.+larını 331		a.+ı 299
ağaç	ağaç.		a.+luğ 33
	a.+nı 364		
ağız	ağız.		
	a.+ı 6	amıraķ	dost.

	a. 123		a. 59, 77, 165, 272, 303
amti	şimdi.	anung	onun
	a. 218		a. 1, 57, 63, 74, 76, 76, 82, 123, 200, 207, 231, 232, 232, 252, 275, 283, 302, 305, 306, 315, 361, 365
ana	ana.		
	a.+sınıng 8		
andın	ondan.	ap	(bk.ak) (ap ak)
	a. 31, 43, 89, 102, 147, 215, 288, 330, 337, 347, 355, 370		a. 231, 243
anga	ona.	ara	ara, mesafe.
	a. 132, 181, 201, 253, 256		a.+larıda 162 a.+sıda 175 a.+sında 55, 71
angağu	bir tür hayvan.	art	art, arka.
	a.+sı 44		a.+ların 152
	a.+su 1	artık	artık, fazla.
anguğu	(bk.angağu)		a.+rak 10
	a.+su 48	astur-	astırmak.
anı	onu.		a.-ıp 114
	a. 39, 63, 78, 81, 82, 204, 305	aş	çorba, aş, yemek.
anlar	onlar.		a. 10 a.+lar 92
	a.+ğa 283	aş-	aşmak
	a.+nı 293		a.-dum 372
antağ	öyle, o kadar.		

aşa-	yemek		a.+luğ 57
	a.-dılar 94, 369	atla-	yürümek.
at(1)	at.		a.-dı 29, 180, 303
	a. 228, 246, 273,		a.-ğu 132
	a.+ı 233		a.-ng 219
	a.+ka 226		a.-p 133, 220, 291
	a.+larka 16		a.-r sen 144
	a.+nı 227, 241	av	av.
at(2)	ad, isim.		a. 17, 100
	a. 67, 68, 69, 86, 87, 88, 201, 256, 284, 287		a.+ğa 27, 70
	a.+ı 207, 232, 253, 276, 315	avla-	avlamak.
at-	atmak.		a.-ğularıdın 340, 348
	a.-dı 212, 354		a.-mağ 26
	a.-dum 373		a.-ya 17
	a.-ung 346	ay(1)	(Özel isim) Ay
	a.-up 132, 187		a. 3, 68, 335, 339
ata	baba.	ay(2)	ay, bir gezegen.
	a.+m 183, 187		a. 52
	a.+sığa 342, 350		a.+dın 53
ataş	ateş.	ay(3)	ay! ey!
	a. 6, 81		a. 79, 79, 143, 143, 145, 145, 182, 213, 213, 245,

	323, 324, 332, 344, 353, 372	balık	şehir. b.+ları 126
aygır	aygır. a. 226, 227, 228, 241, 373	baluğ	(bk. balık) b.+nı 200 b.+ka 176, 180 b.+nı 177, 178, 184, 184, 186
ayt-	demek, söylemek. a.-dı 199, 213, 218, 244, 285, 332, 344, 352	bandeng	sıra. b. 92
az	az. a.+lık 274	bar	var. b. 19, 22, 56, 58, 73, 117, 125, 158, 173, 207, 229, 231, 236, 252, 275, 296, 298, 313
- B -			
bağ	(bk.beg) b.+luğ 189	bar-	varmak, gitmek. b.-a 20 b.-dılar 338, 339 b.-maz 129 b.-ung 335, 337
bağla-	bağlamak. b.-dı 30, 34, 363, 366	barğu	ganimet. b. 171, 172, 272 b.+luğ 297 b.+nı 278, 279
bağ-	bakmak, itaat etmek. b.-ar 110 b.-madı 131 b.-maz 112	barқан	(Özel isim) Barkan
bağın-	bakınmak, itaat etmek. b.-dı 122		
bağıntur-	bakındırmak, itaat ettirmek. b.-dı 270		

	b. 296	batuş	batı.
barmaqlıg	(Özel isim) Barkaklıg		b.+ıgaca 318
	b. 276	beden	vücut, beden.
bas-	basmak, ezmek.		b.+inüng 14
	b.-dı 268, 294, 305	bedik	büyük.
	b.-ıp 114		b. 140, 151, 155
	b.-up 25	bedük	büyük.
baş	baş, kafa.		b. 22, 23, 89, 204, 248, 262, 359
	b. 108		
	b.+ı 38, 231	bedükle-	büyülemek.
	b.+ıda 174, 278, 362, 365		b.-di 12
	b.+ın 39, 40, 43, 268	beg	bey.
	b.+ında 57		b. 173, 174, 207, 208, 213, 214, 236, 239, 242
	b.+lık 245		b.+lerge 95, 245
	b.+umnı 195		b.+lerni 220
başa-	yenmek.		b.+ning 181
	b.-dı 167, 294, 304, 307	bek	pek.
başla-	başlamak.		b. 227
	b.-dı 11, 267	belgür-	göstermek, belirtmek.
	b.-p 221		b.-sün 288
başlan-	başlanmak.	bellüg	belli.
	b.-dı 266		b. 189, 295, 311

ben	ben. b.+ge 186		b. 3, 19, 22, 24, 25, 27, 29, 33, 41, 49, 50, 52, 55, 57, 58, 69, 70, 71, 73, 74, 117, 125, 138, 141, 151, 153, 158, 159, 173, 204, 206, 208, 226, 229, 236, 248, 252, 257, 261, 262, 275, 277, 296, 297, 297, 301, 313, 314, 316, 316, 341, 362, 363, 365, 366
berik	muhkem, sağlam. b. 176		
bidik	(bk. bedik, bedük) büyük. b. 236		
bigü	(bk. birgü) vergi, hediye b. 122, 195	bir-	vermek. b.-di 90, 96, 122, 326, 371 b.-diler 342, 350 b.-e 195, 282, 376 b.-ip 105, 142, 184, 194, 196
bil	bel. b.+leri 12, 13		
bilbağ	belbağı, kuşak. b.+ı 34		
bile	(bk. birle) ile. b. 373	birinçi	birinci. b.+sige 66, 85
billig	(Özel isim) Billig b. 276	birke	ağır. b. 24
biltür-	bildirmek, anlatmak. b.-di 322	birle	(bk. bile) ile. b. 24, 27, 28, 28, 29, 30, 34, 38, 39, 40, 42, 42, 64, 82, 122, 123, 132, 157, 160, 161, 161, 202, 219,
biltürgülük	tebliğ b. 104 b.+de 105		
bir	bir.		

	244, 266, 267, 286, 290, 373		b.-duqda 137, 222
birle-	birleştirmek, katmak.		b.-dum 97
	b.-di 293		b.-gıl 101, 245
birtür-	verdirmek.		b.-gıuluk 287
	b.-sün 327		b.-gıumdın 333
biti-	yazmak.		b.-muş 191, 193
	b.-di 104		b.-sa 46, 47, 110, 112
bitil-	yazılmak.		b.-sam 108
	b.-miş 105		b.-sun 98, 246, 295, 311, 345, 353
biz	biz.		b.-sunğıl 1, 99, 114, 324, 325
	b.+ge 98, 179		b.-ung 214, 214, 355
	b.+ning 190, 191		b.-up 136, 193, 194
boda-	doğum ızdırabı çekmek.		b.-updın 242
	b.-dı 4		b.-upta 331
boğaz	gebe.		
	b. 64, 83	böri	kurt.
bol-	olmak.		b. 13, 99, 141, 141, 151, 156, 217, 218, 223, 258, 290
	b. 100		b.+ning 152
	b.-a 80, 106, 144, 146, 189	bu	bu.
	b.-dı 18, 31, 35, 65, 83, 124, 162, 164, 165, 167, 172, 274, 303		

	b. 18, 19, 26, 72, 115, 155, 183, 209, 248, 276, 289, 317, 319		b.+lar 367
			- Ç -
buçur-	buyurmak. b.-muş 194	çağ	çağ, zaman. ç.+da 19, 31, 36, 115
buğu	geyik. b. 29, 45 b.+nı 29, 32	çağ-	çakmak, gazaba gelmek. ç.-ıp 113
bulang	yüksek mertebe sahibi, göğüs göğse savaş. (?) b.+dın 237	çağır-	çağırarak. ç.-dı 357, 358
bulunğ	taraf, cihet. b.+da 295 b.+ınunğ 107	çal	yele. ç.+da 349
bunda	bunda. b. 20, 21	çalang-	yağmalama (?) ç. 237
buyan	baht, uğur, sevap, kut. b. 99	çalbar-	yalvarmak. ç.-ğuda 50
buzag	buzagı. b.+ları 263	çalğuz	(bk. yalğuz) yalnız. ç. 73
buzguluğ	kırıntı, parça. b. 344	çalun-	eğmek, itaat etmek ç. -ğuluğ 108
buzuğ	(Özel isim) Bozok.	çan	yan. ç.+ıda 312
		çang	(bk. tang) tan.

	ç. 136		ç. 310
çangağ	(bk. yangağ, yak) yan taraf.	çeber	becerikli.
	ç.+da 116		ç. 252, 275, 276
	ç.+ıda 124	çek-	çekmek, toplamak.
çap-	yapmak.		ç.-ip 113, 235
	ç.-dı 277	çerig	çeri, asker.
	ç.-dılar 281, 342, 350		ç. 113, 132, 156, 202, 219
çaptur-	yaptırmak.		ç.+de 206, 235, 252
	ç.-dı 92		ç.+ı 126
çarla-	bağırarak, seslenmek.		ç.+ide 275
	ç.-p 91, 332, 358		ç.+ige 271
çarlığ	emir.		ç.+larning 161
	ç. 90, 96, 103, 254		ç.+ning 149, 224
	ç.+m 128	çıda	kargı.
çarluğ	(bk.çarlığ)		ç. 27, 39, 160, 373
	ç. 189		ç.+lar 99
çaruğ	(bk.yarığ) ışık.		ç.+m 45
	ç. 139	çığay	felaket.
	ç.+dun 139		ç. 235
çaşgu	hayat	çık-	çıkmak.
	ç. 324		ç.-dı 27, 141
çaşkarun	(bk.taşkarun)		ç.-maz 196

çımad	gazap. ç. 112, 131, 187	çürek	yürek. ç.+ige 81
çırağı	(bk.çıray) yüz, çehre. ç. 5, 300	çürüğü	yürüyüş. ç.+de 238
çok	çok. ç. 227	- D -	
çoğur	alaca. ç.+dın 226	dal	dal. d.+nung 29
çol	yol. ç.+da 228, 341	dost	dost. d. 111 d.+ları 305 d.+larumnı 374
çong	sol. ç. 124, 363, 368	dostluk	dostluk. d. 123, 201 d.+dın 196
çosun	(Özel isim) Çosun. ç. 276	dur-	durmak. d.-ur 32
çubuk	çubuk. ç.+ı 30	duşman	düşman. d. 113 d.+ları 306 d.+larını 374
çubuyan	tatlı. ç.+lar 93		
çumşa-	(bk.yumşa-) yollamak. ç.-dı 104		
çürçet	(Özel isim) Çürçet ç. 261, 264, 268, 269	- E -	
		eliştür-	üleştirmek, paylaştırmak.

	e.-üp 371	ıglağur-	ağlatmak.
emgek	eziyet, sıkıntı.		1.-dum 374
	e. 24, 235	ısığ	sıcak.
erdini	(bk.irdini) mücevher.		1. 297
	e. 247	- İ -	
	e.+ler 120	iç	iç, karın.
	e.+leri 264		i.+ige 234
et	et.	iç-	içmek.
	e. 10		i.-diler 94, 370
	- I -		i.-inde 22
ıgaç	(bk.yıgaç) ağaç.		i.-ip 9
	1. 71		i.-medi 10
	1.+ka 30	içegü	bağırsak.
	1.+lar 210, 210		i.+sin 41
	1.+larda 211	igit	yiğit.
	1.+mı 361		i. 18
	1.+ning 37		i.+ning 197
	1.+nung 72	ikinçi	ikinci.
	1.+ungnung 192		i.+sige 67, 86
ıgla-	ağlamak.	il	(bk. yıl) halk.
	1.-sa 61		i. 25, 90, 95, 163, 169,
	1.-ya 62		220, 262, 265, 269, 271,
			280, 299, 357

ilçi	elçi.	i.-se 187
	i. 118	i.-ürmü 188
	i.+lerige 104	irdini (bk. erdini) mücevher.
ilgerü	ileri.	i.+leri 299
	i. 215, 225, 247, 256	iriz cesur.
ini	küçük kardeş.	i. 25
	i.+ler 353	irkek erkek.
	i.+lerni 331	i. 4, 66, 85, 141, 151, 156, 217, 223, 258, 290
ir	(bk. yir) yer.	irte erte, sabah.
	i. 208, 236, 239, 252	i. 31, 31, 35, 35, 136, 222, 331
ir-	imek, olmak.	itil (Özel isim) İtil nehri.
	i.-di 6, 6, 7, 8, 14, 15, 16, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 23, 24, 25, 26, 51, 54, 56, 56, 57, 58, 59, 60, 73, 73, 74, 75, 77, 78, 106, 117, 125, 127, 128, 129, 142, 153, 158, 173, 174, 207, 208, 208, 227, 228, 230, 236, 238, 239, 243, 243, 249, 251, 251, 251, 252, 253, 261, 261, 262, 264, 275, 276, 283, 302, 313, 314, 315, 315, 319, 321	i. 157, 158, 165, 203, 203 i.+ning 205
	i.-diler 7, 126, 153, 250, 264, 283	- K / Қ -
		ķabuķaķ kovuk, oyuk, kocukcuk. k.+ında 72
		ķaķ- kaçmak. k.-dı 168, 229, 304 k.-ip 234
		ķadaĝla- tutmak. k.-gu 128, 177, 185

	k.-p 152		k. 273
kağan	han, kağan. k. 25, 50, 54, 62, 70, 80, 89, 95, 97, 103, 116, 117, 118, 125, 127, 131, 147, 167, 167, 168, 180, 197, 202, 204, 212, 216, 223, 226, 234, 244, 259, 267, 284, 301, 302, 304, 304, 307, 328, 343, 351, 356, 359, 370 k.+ğa 118, 121, 142, 218, 241, 265, 322 k.+ı 106, 107, 264, 301 k.+nı 268 k.+ning 233 k.+nung 3, 125, 127, 137, 168, 172, 270, 274, 311 k.+um 183, 323, 324	kağul kaķız kal- kalaç kalıķ kalkān	(Özel isim) Kağul. k. 253 cesur, kahraman. k. 26, 236 k.+luķum 334 kalmak. k. 254 k.-madı 63 k.-masun 294, 310 (Özel isim) Kalaç k. 256 çatı. k. 254 k.+ları 250 kalkan k. 28, 98 k.+ın 38
kağanluķ	hanlık, kağanlık. k.+m 169	kamağ	hep, baştan aŗağı. k.+ı 14, 280
kağar	kar. k.+dın 243 k.+lık 246	kaņa	(Özel isim) Kanga. (2)araba.
kağatır	katır.		

	k. 277, 277, 278, 281, 282, 282, 284, 285, 285, 287	kaş	kaş. k.+ları 6
	k.+lar 281	kaşu	kaygı. k. 164
	k.+larını 284		k.+lar 307
kaşu	(Özel isim) Kangalug. k. 286	kaşık	kazık. k. 59
kaş	kaş (kara) k. 300	kaş-	geçmek. k.-di 212
kaşık	kapalı. k. 251		k.-erbiz 206
kaşık	kara, siyah. k. 7, 159, 300, 366	kaşık	gece. k.+lerdin 18, 65, 84
kaşık	karanlık. k. 51	kaş-	gelmek. k.-di 32, 51, 135, 203
kaşık	ihhtiyar. k. 333		k.-diler 91 k.-gil 179, 187
kaşıkdaş	kardeş. k.+1 173	kene	k.-ip 38, 41 (bk. kine) gene, yine.
kaşık	kaşık. k. 265		k. 3, 37, 40, 49, 69, 102, 115, 146, 202, 216, 248, 257, 289, 294, 310, 347, 355
kaşık	yaşlı, ihhtiyar. k. 313	kerek	gerek.

	k. 108, 177, 185	kıız	kız, nadir.
kes-	kesmek.		k. 55, 57, 59, 73, 74, 120
	k.-di 40, 43, 211, 269	kıızıl	kızıl, kırmızı, al.
kııl-	yapmak, etmek, kılmak.		k. 6, 166
	k.-dı 123, 202, 254, 330, 344	kiçe	gece.
	k.-ur 115		k. 369
kıılıç	kılıç.	kik	geyik.
	k. 28, 40, 161		k. 16, 21, 24
	k.+lar 266		k.+ler 340, 348
kııp	kıp (kıızıl)		k.+leri 298
	k. 166	kil-	gelmek.
kııpçaķ	(Özel isim) Kııpçaķ		k.255
	k. 214		k.-di 36
kıırık	kırık		k.-diler 266
	k. 11, 91, 92, 133, 361, 364, 369, 369		k.-e 11
kıırmızı	kırmızı, al.		k.-genler 20
	k.+lar 93		k.-ip 358
kııyand(ķat)	gergedan.	kiltür-	getirmek.
	k. 22, 32, 36, 37, 41		k.-di 241, 332
	k.+nı 26, 46		k.-gil 220
	k.+ning 39, 48		k.-mekke 273
			k.-sün 326

kim	ki.		k.-e 320
	k. 32, 36, 41, 44, 54, 60, 78, 96, 106, 107, 109, 111, 143, 149, 165, 177, 182, 184, 199, 205, 209, 213, 218, 223, 244, 254, 272, 285, 295, 310, 311, 323, 332, 344, 353, 371	koğulğu	parlak. k.+luğrak 53
		koruğ-	korkmak. k.-maz 237
		koy-	koymak. k.-dı 201, 256, 278, 279, 362, 365
kine	(bk. gene) yine, gene. k. 33		k.-dılar 67, 68, 69, 86, 87, 88, 284
kingeş-	müşavere etmek. k.-ip 358 k.-diler 91	koyun	koyun. k. 363
kir-	girmek. k.-di 139, 239		k.+nı 366
kiş	samur. k. 13	kögüz	gögüs k.+ü 13, 14 k.+ündün 9
kişi	kişi, adam. k. 26, 275, 313	kök(1)	(Özel isim) Kök, Gök. k. 86, 336, 347
kit-	gitmek. k.-di 30,34, 40, 48, 63, 70, 81, 133, 148, 225, 229, 234, 247, 257, 288, 291, 305, 309 k.-diler 215, 279	kök(2)	gök, mavi, boz. k. 5, 52, 60, 61, 99, 101, 139, 140, 150, 150, 154, 155, 216, 217, 217, 257, 258, 289, 289, 325, 375 k.+dün 51, 75

	k.+keçe 346		k.-genin 321
	k.+rek 75		k.-se 78
köl	göl.	körgür-	göstermek.
	k. 71		k.-ür 221
köngül	gönül.	körük	güzel.
	k.+leride 163		k.+lüg 56, 60, 74, 77
	k.+üm 333		k.+lügrek 8
köp	çok.	köz	göz.
	k. 20, 20, 21, 21, 21, 21, 119, 119, 120, 126, 126, 126, 126, 162, 164, 170, 171, 181, 199, 209, 209, 235, 242, 247, 263, 263, 263, 264, 292, 292, 297, 298, 298, 299, 299, 299, 306, 306, 340, 340, 348, 348, 372, 372, 373, 373		k.+din 228
			k.+leri 6
			k.+ü 4, 75
		ķuduđ	kenar.
			k.+ıda 158
		ķulaç	kulaç.
			k. 361, 364
kör-	görmek.	ķulan	katır, yaban eķeđi.
	k.-di 32, 36, 41, 54, 72, 148, 198, 205, 209, 217, 223, 248, 285, 317, 317, 329		k. 100
	k.-diler 280	ķumuz	kımız.
	k.-dükde 63, 81		k. 80
	k.-düm 372	ķurıķan	çadır.
	k.-e 330		k. 102, 259
			k.+ığa 138

	k.+ın 135		k.+i 299
	k.+nı 148		k.+leri 263
kurultay	kurultay. k. 356	kün(1)	(Özel isim) k. 67, 334, 339
kuş	kuş. k. 21 k.+lar 340, 348 k.+ları 298	kün(2)	(il kün) halk. k. 262 k.+ge 90 k.+i 78, 265
kut	saadet, devlet. k.+ıbız 190 k.+umnı 195 k.+ung 191		k.+ige 271 k.+in 170, 269 k.+lerge 95 k.+lerin 357
kül-	gülmek. k.-di 198, 212, 244, 285, 343, 351 k.-e 61 k.-se 60		k.+lerining 299 k.+lerni 23, 220 k.+larning 163 k.+ni 25 k.+nüng 280
kültür-	güldürmek. k.-düm 375	kün(3)	gün, güneş k. 3, 27, 49, 69, 101, 138, 257, 316, 318, 318, 369
kümüş	gümüş. k. 119, 182, 317, 320, 349, 365 k.+dün 250		k.+dın 11 k.+dün 52, 134, 240 k.+dünkı 295

	k.+lerde 26, 49, 315		m.-e 16, 226
	k.+lerdin 3, 17, 65, 83, 154	moz	boz, kır. m. 312
küte-	gütmek. k.-ye 15	munda	bunda. m. 157, 213, 229, 245, 254, 264, 274, 298
- M -			
ma	ve m. 246	mundın	(bk. mundun) bundan. m. 2, 9, 234, 256
masar	(Özel isim) Masar. m. 301, 304	mundun	(bk. mundın) bundan. m. 35, 219
men	ben. m. 96, 106, 106, 109, 111, 113, 115, 130, 130, 145, 146, 189, 194, 195, 196, 221, 222, 372, 372, 374, 375, 376 m.+ge 183, 199 m.+i 58 m.+ing 109, 332, 334 m.+ning 182 m.+üng 188	munga	buna. m. 261
		munı	bunu. m. 129, 280
		munlar	bunlar. m. 281
		muz	buz. m. 134, 230, 232, 233, 241
mengle-	ebedileşmek. m.-p 246	müren	ırmak, deniz. m. 76, 101, 157, 175, 204 m.+ge 203
min-	binmek.		m.+ler 20

	m.+ning 158		o.+lariga 371
	m.+nüng 165		o.+nı 66, 85
	- N -		o.+nung 5
neçe	bir kaç.		o.+un 174
	n. 154	oğuz (1)	ilk süt, ağız.
neçük	nasıl.		o.+nı 9
	n. 206	oğuz (2)	(Özel isim.) Oğuz
negü	ne.		o. 25, 38, 38, 50, 54, 62,
	n. 325		70, 80, 89, 94, 103, 118,
neme	eşya.		121, 127, 131, 137, 141,
	n.+ler 308		143, 145, 147, 156, 167,
nepsiki	peri.		168, 180, 197, 202, 204,
	n.+lerdin 7		212, 216, 218, 219, 223,
nöker	maiyet.		225, 233, 234, 240, 243,
	n.+lerige 271		259, 265, 267, 270, 274,
	n.+lerin 357	oğ	284, 302, 303, 304, 307,
	n.+lernüng 279		311, 322, 328, 343, 351,
			356, 358, 370
			ok.
			o. 28, 42, 160, 317, 320,
			373
			o.+lar 266, 353, 354
oğul	oğul.		o.+larını 346, 351
	o. 4, 8		o.+nı 349, 354
	o.+ı 181		o.+um 47
	o.+lar 372	ol	o.

	o. 139, 152, 174, 242		o. 5, 8, 22, 59, 109, 127, 141, 180, 210, 227, 239, 301
oltur-	oturmak.		
	o.-dı 367, 368	oyna-	oynamak.
	o.-dılar 358		o.-dı 12
	o.-ur 56, 73	- Ö -	
ong	sağ.	öğüt	nasihat, öğüt .
	o. 116, 360, 367		ö.+üğe 330
onga	dayanıklı.		ö.+ün 329
	o. 238	öğüz	dere.
ordu	ordugah, saray.		ö.+ler 20
	o. 359	öl-	ölmek.
	o.+ğa 255		ö.-erbiz 79
	o.+sığa 170	öltür-	öldürmek.
ordu beg	(Özel isim) Ordu bey.		ö.-di 40, 43, 46, 47, 268
	o. 207	ölüg	ölü.
orman	orman		ö. 171, 272, 277
	o. 19, 22, 100		ö.+ni 286
osuğ	dalga; yol, tavır, usul, nevi.	önglük	yüz, çehre.
	o.+ı 76		ö.+i 5, 300
oşu	o	öte-	ödemek.
	o. 37		ö.-dim 375
oşul	bu.	öy	ev.

	ö. 248		s.-miş 243
	ö.+nüng 248	sen	(bk. sin) sen
	ö.+üğe 309		s. 144, 144, 178, 183, 185, 199, 200, 213, 214, 245, 254
öz	kendi.		
	ö. 269, 293		s.+din 188
öze	üstünde.		s.+ge 193, 194, 221, 246, 287, 323, 324
	ö. 230		
	- S -		s.+ler 335, 336, 355
saç	saç.		s.+large 376
	s.+ı 76		s.+lernüng 345, 353
	s.+ları 6		s.+ning 190, 192
	s.+luğ 312	sev-	(bk. siv-) sevmek.
saçal	sakal.		s.-di 63, 82
	s.+luğ 312	sevin-	(bk. sivin-) sevinmek.
saçla-	korumak.		s.-di 225
	s.-maz 128	sevinç	(bk. sivinç) sevinç.
	s.-p 179, 187, 200, 201		s. 2, 212
sana-	saymak.	sıdu	(Özel isim) Sıdu.
	s.-gülüksüz 308		s. 290
sarı	yan, taraf.	sin	(bk. sen) sin.
	s.+ğa 103, 335, 336, 338, 339		s.+lerdin 108 s.+large 96
sarun-	sarılmak.		

singgir	zencefre. s. 166	soyurka-	takdim etmek, başılamak. s.-dı 247 s.-p 121
sip	(bk. singir) (sip singir) s. 166	söz	söz. s. 129, 142, 282 s.+ni 129 s.+ün 198, 329
siv-	(bk. sev-) sevmek. s.-iyür 227	suğ	su. s.+ı 166 s.+ıdın 205
sivin-	(bk. sevin-) sevinmek. s.-di 198, 343, 351	sürme	şarap. s. 10 s.+ler 93
sivinç	(bk. seviç-) sevinç. s. 244, 370 s.+ler 306	süt	süt. s.+din 79
soğuk	soğuk. s. 242 s.+dır 231	- Ş -	
soğur-	vuruşmak. s.-ğuda 238	şagam	Şam, Suriye. ş. 291
song	sonra. s. 2, 11, 18, 18, 31, 35, 44, 65, 65, 84, 84, 89, 94, 102, 134, 147, 154, 178, 186, 215, 240, 255, 270, 288, 292, 321, 331, 337, 341, 347, 349, 356, 370.	şaş-	şaşmak. ş.-dılar 280
		şire	masa

	ş. 91		t. 362, 365
şol	şu.	tağurağ	derhal, çabuk.
	ş. 29		t. 114
şunğkar	ala doğan.	tağı	yine, ve, dah,.
	ş. 41, 46		t. 2, 28, 48, 96, 97, 101,
	ş.+nı 43		101, 143, 156, 176, 178,
	ş.+nung 44		182, 184, 185, 198, 205,
şük	sakin, sessiz.		213, 215, 230, 249, 259,
	ş. 136		281, 285, 290, 290, 317,
			319, 323, 332, 338, 343,
			344, 351, 352, 371
	- T -	tal	dal.
ta	ta (uzaklık).		t.+lar 209
	t. 318	tala	dolu, bütün
tağ(1)	(Özel isim) Tag, Dağ.		t. 326
	t. 87, 336, 347	talay	taluy, deniz.
tağ(2)	dağ.		t. 158
	t. 159, 174, 229, 232,	taluy	deniz.
	233,		t. 101
	t.+larda 242	tamğa	damga,
	t.+larğa 239		t. 98
	t.+nung 135	tang	(bk. çang) tan.
tağam	duvar.		t. 31, 35, 222, 335, 338
	t.+ı 249	tangğud	(Özel isim) Tangğud.
tağuk	tavuk.		

	t. 290		t. 294
tap	istek, suç.	tay	(bk. tau) dağ.
	t.+um 188		t. 134
tap-	bulmak.	te-	demek.
	t.-dı 306, 307		t.-di 44, 47, 96, 102, 111,
	t.-dılar 3, 370		115, 143, 146, 177, 179,
tapık	(bk. topuk) ön		182, 184, 187, 197, 200,
	t.+ıda 159		205, 206, 215, 222, 247,
tapuk	(bk. tapık) ön		256, 288, 323, 328, 337,
	t.+larıda 149, 224		347, 355, 371, 376
	t.+unglarđa 145		t.-diler 1
tarıt-	çekmek.		t.-gen 117, 124, 134, 157,
	t.-dılar 279		173, 203, 203, 214, 253,
tarıtığ	hediyе.		296, 301, 319
	t. 110		t.-p 1, 47, 79, 102, 111,
tarlağu	tarla.		115, 115, 130, 146, 179,
	t.+sız 260	teg	187, 197, 200, 206, 215,
tart-	kabul etmek.		222, 247, 255, 288, 328,
	t.-ıp 111, 119		337, 346, 355, 376
taş	taş.		gibi.
	t. 120		t. 12, 13, 13, 14, 59, 76,
taşkarun	(bk. çaşkartun)	telim	77, 138, 166, 345, 354
			çok.
			t. 119, 119, 120, 162,
		temür	164, 171, 209, 209
			demir.

	t. 46, 99		t. 171, 278, 286
	t.+din 250	tiş	diş,
tengiz	(Özel isim) Tengiz, Deniz.		t.+i 77
	t. 88, 336, 348	toğış	doğu.
			t.+ıdın 318
tengri	tanrı.	toğur-	doğurmak.
	t. 61, 61, 193, 326		t.-dı 4, 66, 85
	t.+ge 375	toğuş	çarpışma.
	t.+ni 50		t. 266
tering	derin.	toğuşgu	çarpışma.
	t. 175		t.+dun 292
tetür-	demek, dedirtmek.	toğuz	dokuz.
	t.-ürler 261		t. 240
tiktür-	diktirmek.	tong	don.
	t.-di 361, 364		t. 230
til	dil.	toy	doy, ziyafet.
	t.+i 11		t. 90
tile-	dilemek, söylemek.		t.+dın 94
	t.-di 11, 26, 132, 330	töl	döl.
	t.-güsin 64		t. 64, 83
	t.-güsün 82	tömürdü	(Özel isim) Tömürdü.
	t.-p 109, 333		t. 253
tirig	diri, canlı.		

tört	dört.	t.-ar 111, 113
	t. 103, 107	t.-maz 130
tuğ	bayrak.	t.-up 133
	t. 101	tutul- tutulmak.
	t.+larımı 133	t.-dı 160
tungluğ	pencere.	tutulunç boğuşma.
	t.+ları 249	t. 164
tur-	durmak.	tüb dip.
	t.-dı 37, 136, 156, 157, 235, 259, 259, 260	t.+inde 37
	t.-ğan 260	tük (bk. tülük)
	t.-up 156, 157	t. 15
	t.-ur 2, 16, 16, 17, 36, 42, 45, 49, 61, 62, 108, 109, 110, 112, 130, 142, 152, 153, 177, 184, 185, 193, 194, 196, 204, 225, 227, 231, 232, 233, 237, 282, 296, 297, 298, 298, 299, 300, 313, 321, 327, 333, 334	tülük tüy.
	t.-urlar 80	t.+lüg 15, 140, 150, 155, 216, 257, 289
tusu	ganimet.	tün gece, şimal, batı.
	t. 172	t. 320, 336, 339
tut-	tutmak.	türlüg türlü, muhtelif.
		t. 92, 92
		türlük ömür.
		t. 325
		türtür- dürdürmek.
		t.-di 148
		türük (Özel isim) Türük.

	t. 315		u. 19, 171, 207, 229, 272, 296, 315, 328, 356
	t.+nüng 328		
tüş	rüya, düş.	ur-	vurmak.
	t.+de 321		u.-dı 38, 39
	t.+ümde 326	uran	savaş bağırsı.
tüş-	düşmek.		u. 9
	t.-di 52, 82, 272, 309	uruğ	soy.
tüşimel	narın.		u.+ı 193
	t. 314		u.+ıbız 191
tüşkür-	düşürmek.		u.+ungğa 327
	t.-di 136	urum	(Özel isim) Urum.
	t.-e 260		u. 124, 127, 143, 167, 168, 172
tüzün	asil.	uruş	vuruşma.
	t. 314, 324, 325		u. 266
		uruş-	vuruşmak.
- U -			u.-dılar 161, 267
uç-	uçmak.	uruşgu	vuruşma.
	u.-kanlar 21		u. 160, 162, 303
ud	öküz.		u.+dın 292
	u. 12, 263, 273		u.+dun 270
uk-	anlamak, kavramak.		u.+lar 372
	u.-gulug 314		u.+lardın 178, 186
uluğ	ulu, büyük.		

uruşunç	vuruşma. u. 164	üç ok	(Özel isim) Üç Ok ü.+lar 368
uruz	(Özel isim) Uruz. u. 173, 174, 180	üçegü	üçü. ü.+sü 337, 338
us	akıl. u.+ı 63, 81 u.+luğ 208, 275, 313	üçüğe	üçüne ü. 352
uşbu	bu. u. 2, 45, 48, 55, 105, 111, 117, 125, 217, 228	üçün	için. ü. 201, 232, 283
uyğur	(Özel isim) Uygur. u.+ning 106	üçünçü	üçüncü. ü.+sige 68, 87
uyku	uyku. u.+da 316 u.+dun 321	üleştür-	üleştirmek, paylaşmak. ü.-di 352
uyu-	uyumak. u.-p 136	ünçü	inci. ü. 77
uzun	uzun. u. 313	üst	üst. ü.+ige 144, 302 ü.+ünde 230, 277
- Ü -		- Y -	
üç	üç. ü. 66, 85, 317, 319, 344, 349	ya	yay. y. 28, 42, 47, 97, 317, 318, 345, 345, 354 y.+nı 341, 343
		yağ(ı)r	omuz.

	y.+ı 13, 13		y.-dı 66, 85
yağ	(bk. yanggak, çangak)	yaruk	(bk. çaruk) ışık.
	y.+da 367, 368		y. 52
	y.+ıda 360		y.+luğ 58
yağı	yan, taraf.		y.+nung 55
	y.+da 364	yaşkı	(bk. yahşı) iyi
yağşı	iyi.		y. 275
	y. 7, 56, 74, 122, 176, 198, 200, 207, 252, 329	yat-	yatmak.
yağut	yakud.		y.-dı 64, 82, 212
	y. 120	yaz	ova, çorak.
yalğuz	(bk. çalguz) yalnız.		y.+ı 261
	y. 56	yez	bakır.
yaman	yaman.		y. 47
	y. 24, 165, 303	yığaç	(bk. ığaç) ağaç.
yanggak	(bk. çangak) yan taraf, cihet.		y.+ka 34
	y.+ka 320	yılkı	at, at sürüsü.
yarı-	(bk. yaru-) parlamak.		y.+lar 15, 308
	y.-p 4		y.+ları 262
yarlığ	emir, yarlık.	yinggak	(bk. yanggak) yan taraf, cihet
	y.+ka 130		y.+larığa 291
yaru-	(bk. yarı-) parlamak.	yi-	yemek.

	y.-di 45, 47		y.+da 248
	y.-mekde 42		y.+nı 221
yiber-	göndermek.	yultuz	(Özel isim) Yultuz, Yıldız
	y.-di 105, 119, 182		y. 69, 335, 340
	y.-ip 120	yumşa-	(bk. çumşa-) göndermek.
yig	çiğ.		y.-dı 176
	y. 10		y.-p 118, 121, 199
yil	(bk. il) el	yurt	yurt, vatan.
	y. 23, 78		y. 262, 297
yir(1)	(bk. ir) er.		y.+ığa 293, 309
	y. 23, 314		y.+ın 305, 371
yir(2)	yer.		y.+um 376
	y. 194, 261, 296, 297	yükle-	yüklemek.
	y.+de 19, 50, 100, 209		y.-mekke 273
	y.+ning 107	yüri-	(bk. yürü-)
	y.+ni 327		y.-di 12
	y.+ning 78, 301	yürü-	yürülemek.
yit-	kaybolmak.		y.-di 54
	y.-ü 228		y.-dü 240
yok	yok.		y.-düm 373
	y. 114, 251, 334		y.-güde 151, 153, 224
yol	(bk. çol) yol.		y.-mekde 281

y.-meyin 258

y.-r 146

y.-sün 100

yürögür- yürütmek.

y.-sün 286

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar:

BANG, W.; R. Rahmeti Arat; **Oğuz Kağan Destanı**, Burhaneddin Basımevi, İstanbul 1936.

ERGİN, Muharrem; **Oğuz Kağan Destanı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı El Yazması; Paris Bibliothèque Nationale, Suppl. Turc. 1001 no.

İkincil Kaynaklar:

A.Kitaplar:

AÇA, Mustafa; **Oğuznamecilik Geleneği ve Andalp Oğuznamesi**, Körmen Yayınları, Konya 2011.

AKAR, Ali; **Türk Dili Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.

AKSAN, Doğan; **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

ATA, Aysun; Mehmet Mahur, Tulum; **Uygur Türkçesi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2011.

BANG, W.; **Köktürkçeden Osmanlıcaya** (çev. Tahsin Aktaş), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

BANGUOĞLU, Tahsin; **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema; **Üç İtigsizler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

BAYAT, Fuzuli; **Oğuz Destan Dünyası - Oğuznamelerin Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

CAFEROĞLU, Ahmet; **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1968.

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 23. baskı, Ankara 2006.

DİLÇİN, Cem; **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1983.

DOĞAN, Levent; Oğuzhan Durmuş; Bülent Hünerli ve Diğerleri; **Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı**, Kriter Yayınları, İstanbul 2007.

ECKMAN, Janos; Harezmi, **Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar** (Hazırlayan Osman Fikri Sertkaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

EKER, Süer; **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara 2009.

EMET, Erkin; **Doğu Türkistan Uygur Ağzları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

ERCİLASUN, Ahmet Bican; **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

ERCİLASUN, Ahmet Bican; **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (Komisyon Başkanı); **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

ERDAL, Marcel; **A Grammar of Old Turkic**, Brill Leiden, Boston 2004.

ERDAL, Marcel; **Old Turkic Word Formation - A Functional Approach to the Lexicon Vol. I**, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991.

ERDAL, Marcel; **Old Turkic Word Formation - A Functional Approach to the Lexicon Vol. II**, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991.

ERGİN, Muharrem; **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2006.

- ERGİN, Muharrem; **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2007.
- ERGİN, Muharrem; **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1985.
- GABAİN, A. Von; **Eski Türkçenin Grameri** (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- GRÖNBECH, Kaare; **Türkçenin Yapısı** (çev. Mehmet Ölmez), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- GÜLSEVİN, Gürer; **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- GÜLENSOY, Tuncer; **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A-N)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- GÜLENSOY, Tuncer; **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü II (O-Z)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- GÜLENSOY, Tuncer; **Türkçenin El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin; **Karahanlı Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin; **Türk Dilinde Edatlar**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974.
- HALLİDAY, M. A. K.; **An Introduction to Functional Grammer**, Foreign Language Teaching and Research Pres, England 1994.
- KARAHAN, Leyla; **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- KARAHAN, Leyla; **Türk Dili Üzerine İncelemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.
- KAŞGARLI, Sultan Mahmut; **Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004.
- KAYA, Ceval; **Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikâyesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

KAYA, Ceval; **Uygurca Altun Yaruk Giriş-Metin-Dizin**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

KORKMAZ, Zeynep; **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

KORKMAZ, Zeynep; **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

KORKMAZ, Zeynep; **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

NECİP, Emir Necipoviç; **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü** (çev. İklil Kurban), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

ORKUN, Hüseyin Namık; **Prens Kalyanankara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası**, Alaeddin Kırıl Basımevi, İstanbul 1940.

ÖLMEZ, Zuhâl Kargı; **Ebulgazi Bahadır Han-Şecere-i Terakime** (Türkmenlerin Soykütüğü), Simurg Yayınları, Ankara 1996.

ÖZTÜRK, Rıdvan; **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

PELLİOT, Paul; **Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine** (çev. Vedat Köken), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

SİR GERARD, Clauson; **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, The Clarendon Press, Oxford 1972.

TEKİN, Şinasi; **Uygurca Metinler I Kuşağı İm Pusar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

TEKİN, Şinasi; **Uygurca Metinler II Maytrisimit**, Sevinç Matbaası, Ankara 1976.

TEKİN, Talat; Mehmet Ölmez; **Türk Dilleri Giriş**, Simurg Yayınları, İstanbul 2003.

TEKİN, Talat; **Orhon Türkçesi Grameri**, Simurg Yayınları, İstanbul 2000.

TEKİN, Talat; **Orhun Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

TEKİN, Talat; **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Simurg Yayınları, Ankara 1995.

TEZCAN, Semih; Hendrik Boeschoten; **Dede Korkut Oğuznameleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

TOGAN, Zeki Velidi; **Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1972.

TUNA, Osman Nedim; **Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)**, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları, Malatya 1986.

Türk Dünyası El Kitabı İkinci Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

USER, Hatice Şirin; **Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

ÜSTÜNOVA, Kerime; **Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)**, Kesit Yayınları, İstanbul 2008.

B. Makaleler:

AĞCA, Ferruh; **“Maniheist ve Budist Türkçe Metinlerde Fiil+mAk+İyEk bol-Yapısı Üzerine”**, Türkbilig Dergisi 2007, sayfa 3-21.

AYDEMİR, Adem; **“Oğuz Adı Üzerine”**, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Ekim 2009, s56-59.

BAYAT, Fuzuli; **“Uz~Ğuz~Oğuz Kavim Adının Etimolojisi”**, Karadeniz Araştırmaları, Sayı:3, Güz 2004, s.71-77.

BURAN, Ahmet; *“Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler”* II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Erciyes Üniversitesi 2006.

ÇAĞATAY, Saadet Şakir; *“Uygur Yazı Dili”*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 1943, Cilt: 2, Sayı: 5, s.77-88.

EKREM, Erkin; *“Sarı Uygurların Kökeni”*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 2007, Cilt:4, Sayı:3, s.156-180.

ERCİLASUN, Ahmet Bican; *“Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Kağan Destanı Arasındaki Münasebetler”*, TDAY/Belleten, Ankara 1988.

ERCİLASUN, Ahmet Bican; *“Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler”*, TDAY/Belleten 1986, Ankara 1988, s.13-16.

GABAİN, A. Von; *“Eski Türkçenin Yazı Dili”*, TDAY/Belleten 1959, Ankara 1988.

GÖMEÇ, Saadeddin; *“Oğuz Kağan’ın Kimliği, Oğuzlar ve Oğuz Kağan Destanları Üzerine Bir İki Söz”*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 2004, Cilt: 22, Sayı: 35, s.113-121.

HAZAR, Mehmet; *“Türkolojide Kullanılan İşaretler”*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3, Spring 2009, s.1124-1159.

KORKMAZ, Zeynep; *“Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar I.Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.12-84.

KORKMAZ, Zeynep; *“Türkçede -acağ / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine”*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar I.Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.3-11.

MEHMET, Gülsün; **“Sarı Uygur Türkçesinde Soluklu Ünlüler ve Eski Türkçe Ünlü Sistemi ile Bağlantısı”**, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 2009, Cilt:6, Sayı:1, s.30-42.

ŞAHİN, Savaş; **“Türkmen Türkçesinde Tasvir Fiilleri ve Tasvir Fiillerinde Kullanılan Yardımcı Fiiller”**, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 177-190.

SERTKAYA, Osman Fikri; **“Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar”**, TDAY/Belleten 1987, Ankara 1992, s. 9-27.

ŞEN, Serkan; **“Orhun Yazıtlarından Uygur Yazmalarına Anlam Daralmaları”**, TÜBAR-XBAHAR, 2004, s.151-160.

TEKİN, Talat; **“Türk Dillerinde Önseste y- Türemesi”**, Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi, Ankara 1994, s.51-66.

TUNA, Osman Nedim; **“Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”**, TDAY/Belleten, Ankara 1960, s.213-282.

UÇAR, Erdem; **“Uygurca Üzüt-Üzütlük Üzerine”**, Turkish Studies, 2011, Cilt: 6/1, s.1821-1826.

C. Tezler:

ABUDUKELİMİ, Bumairu; **Uygur Türklerinin Dini İnanışları**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

AĞCA, Ferruh; **Eski Uygur Türkçesiyle Yazılmış Eserlerin Ses ve Şekil Özelliklerine Göre Tarihlendirilmesi**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

AKBULUT, Serpil; **Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Geniş Zaman Ekinin Kullanımı**, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

HAZAR, Mehmet; **Joldasbay Turılbayev “Rayimbek Batır”(Dil İncelemesi, Sözlük; Harf Çevirimi, Türkiye Türkçesine Aktarımı)**, Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

ŞEN, Serkan; **Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü**, Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

YILMAZ, Gülşen İnci; **İslamiyet Öncesi Türk Destanlarının Tarihi Açıdan Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

ÖZ GEÇMİŞ

22 Kasım 1988 yılında Kadıköy’de doğdum. İlköğretimimi Gölcük Barbaros İlköğretim Okulu’nda bitirdikten sonra 2005/2006 eğitim-öğretim yılı sonunda İhsaniye Anadolu Lisesi’nden mezun oldum. Mezun olduğum sene Trakya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne yerleştim. 2009/2010 eğitim-öğretim yılında mezun oldum. Aynı yılın sonunda Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimime başladım. “Eski Uygur Türkçesiyle Yazılmış Oğuz Kağan Destanı’nın Gramer İncelenmesi(Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin)” adlı tezimi Yrd. Doç. Dr. Mehmet HAZAR danışmanlığında yazdım.

Kuban Seçkin

Adres: Donanma Mah. Atatürk

Bulv. Denizciler Ap. No:24/16

Gölcük/KOCAELİ

e-posta: kubanseckin@hotmail.com